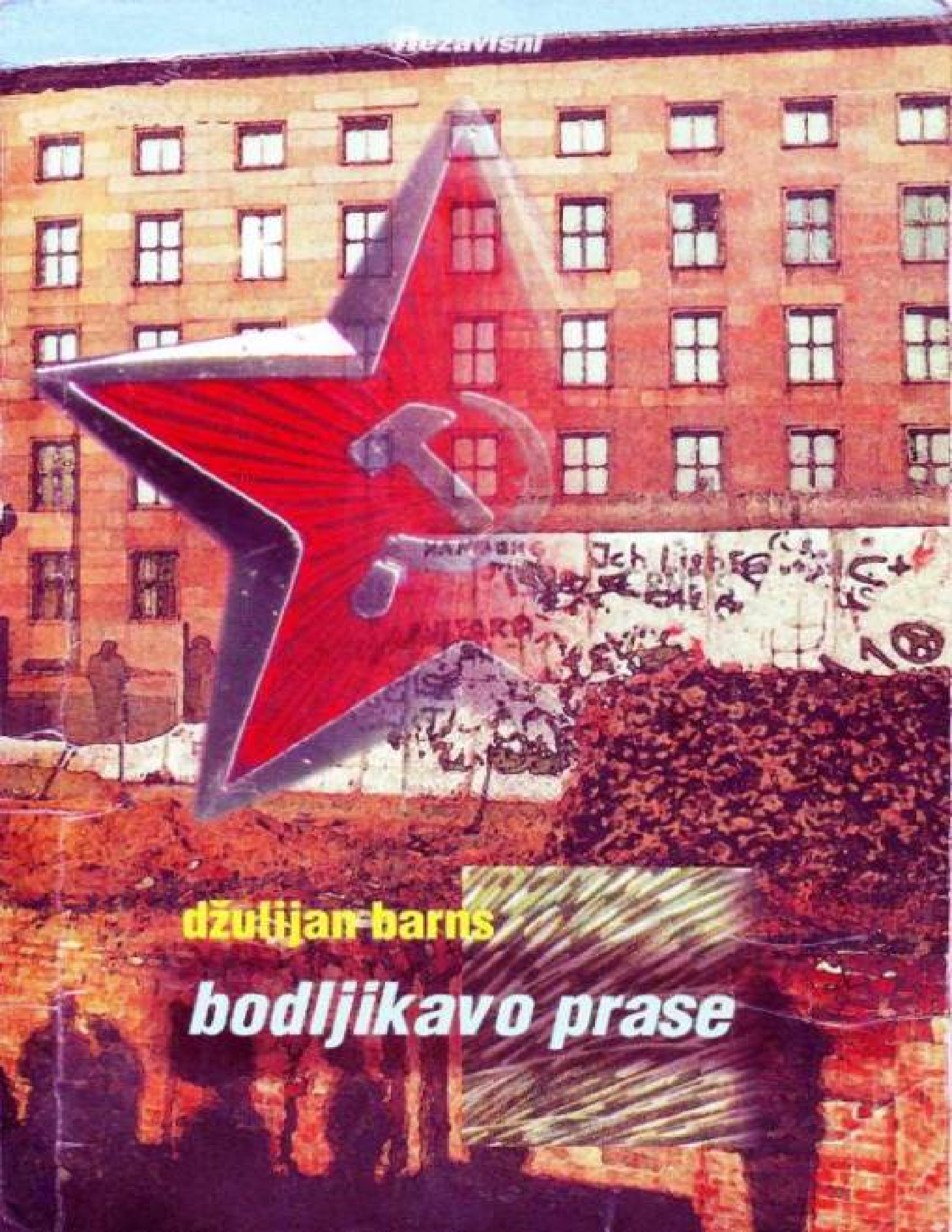

nezavisni

džulijan barns

bodljikavo prase

Džulijan Barns
Bodljikavo prase

The Porcupine 1992.

obrada: Lena
www.balkandownload.org

Za Dimitrinu

Starac je stajao blizu prozora na šestom spratu onoliko koliko mu je to vojnik dopuštao. Napolju, grad je bio neprirodno mračan; unutra, svetlost slabašne stonje lampe jedva primetno se caklila na metalnom okviru njegovih teških naočara. Bio je manje doteran no što je policajac očekivao: odelo mu je bilo izgužvano na leđima, a ostaci sede kose dizali su se u čupercima. Njegovo držanje, međutim, bilo je samouvereno; bilo je čak i neke ratobornosti u tome što mu je levo stopalo čvrsto stajalo na crti koja je bojom bila povučena po podu. Lako nagnute glave, starac je osluškivao proteste žena u krcatom centru grada kojim je on toliko dugo gazdovao. Smeškao se sebi u bradu.

Sakupile su se u ovo vlažno decembarsko večerje ispred Crkve svetog arhandela Mihajla, zbornog mesta iz davnih dana monarhije. Mnoge su najpre ušle u crkvu i upalile sveće u visini ramena: tanke, žute sveće koje su se, da U zbog loše izrade ili od topline okolnih plamenova, povijale po sredini, pa im je vosak uz mekani zvuk kapao u veliku tacnu na kojoj su stajale. Zatim su žene, svaka od njih opremljena svojim oružjem za protest, izašle ispred crkve na trg, na koji im je doskora bio zabranjen pristup, nakon što je bio opkoljen trupama pod komandom jednog oficira u kožnom kaputu čiji se čin nije video. Tu je tama bila gušća, pošto je na tom prostoru tek svaka šesta lampa iznureno svetlela. Mnoge žene sada posegoše za čvršćim, beljim svećama. Da bi utrošile samo prvu šibicu, svaku novu sveću palile su plamenom prethodne.

Premda su neke žene nosile krznene kapute, većina njih došla je odevena prema uputstvima. Ili, tačnije, neodevena: izgledale su kao da su tek pristigle iz kuhinje. Kecelja privezana preko debelih šarenih haljina, uz debeo džemper koji je nošen da bi grejao u stanu bez grejanja, a sada je štitio od zime na trgu ispred crkve. U duboki džep kecelje, ili u džep kaputa, ukoliko su bile formalnije odevene, svaka žena stavila je po jednu poveću kuhinjsku alatku: aluminijumsku kuttlaču, drvenu kašiku, neke su nosile čelik za oštrenje noževa ili čak,

kao da je u određenom trenutku valjalo izgledati preteče, tešku me-sarsku viljušku.

Demonstracije su počele u šest sati, u vreme kada su žene po tra-diciji trebale da budu u kuhinji i pripremaju večeru, premda je u pos-lednje vreme ta reč označavala odurnu papazjaniju, nešto između čorbe i paprikaša, pripremljenu od dve-tri repe, pileće šije, ako bi se uopšte našlo tako nešto, nekoliko listova kupusa, vode i bajatog hleba. Večeras one neće mešati te sramotne splačine kutlačama i kašikama koje su ponele u džepovima. Večeras su iznele te stvarči-ce da bi njima uz neko samosvesno uzbuđenje mahale jedna drugoj. I tako je počelo.

Kada su organizatorke, grupa od šest žena iz naselja Metalurg (blok 328, ulaz 4), krenule s kaldrmom popločanog skvera i načinile prve korake po asfaltiranom bulevaru s dvema tramvajskim prugama koje su tamno sjale, prva aluminijumska kutlača raspalila je o svoj tiganj. Narednih nekoliko trenutaka, dok su ostali stidljivo ali s pošto-vanjem počeli da im se pridružuju, buka je imala lagani, isprekidani ritam, kao kakav jezivi kuhinjski posmrtni marš. Ali kada je gomila demonst-ranata prihvatila poziv, oni prvi nagoveštaji svečanog reda namah su iščezli, a intervale tišine ispunili su zvuci novih udaraca ot-pozadi, sve dok dvorište crkve, gde su ljudi sada bez zazora dolazili da kroz tihu molitvu opšte s Bogom, nije preplavila uporna buka ku-hinjskog posuđa.

Oni koji su se zatekli u središtu demonstracija mogli su izbliza da razaznaju različite tonove: zagrobnu, tupu jeku udaraca aluminijuma o aluminijum, viši, borbeniji zvuk udara drveta o aluminijum, iznena-đujuće lagan poziv udarca drveta o gvožđe nalik pozivu na zajednički obed, i teški, težački zvuk udaraca aluminijuma o gvožđe. Buka se zgusnula, i skupila iznad žena koje su krenule napred, buka kakvu niko u gradu nikad do tada nije čuo, i koja je zbog svoje čudnovatosti i nedostatka ritma postajala sve moćnija; bila je uporna, nemilosrd-na, prodornija od jadikovke. Grupa mladića na prvom uglu izvikivala je prostote i pokazivala lakat, ali ih je ta kolosalna zveka pretvorila u ništavne goluždravce, tako da njihove uvrede nisu sezale dalje od bolešljive svetlosti lampe pod kojom su stajali.

Organizatorke nisu očekivale više od pet stotina učesnica, onih iz naselja Metalurg. Međutim, kolosalnu buku koja je pratila svetlucavu

putanju tramvaja broj osam podizalo je nekoliko hiljada žena: onih iz naselja Mladost, Nada, i Prijateljstvo, iz Crvene zvezde, iz naselja Gagarina i Buduće pobede, pa čak i onih iz naselja Lenjina i Crvene armije. One koje su nosile sveće stiskale su ih palčevima, dok su ostalim prstima stezale šerpe ili tiganje koje su ponele sa sobom; i kada bi kašika ili kutlača koju su držale u drugoj ruci udarila o tiganj, plamen sveće bi zatitrao, a vosak bi im isprskao rukave. Nisu nosile zastave i nisu izvikivale nikakve parole: to su činili muškarci. One su umesto toga ponudile kanonadu metalne buke i, nalik na polje sun-cokreta, bezbroj žutih lica osvetljenih svećama koje su poskakivale pri svakom udarcu.

Žene su izašle iz ulice Stanov na Narodni trg, gde im se vlažna kaldrma podsmehnula kao ogromni poslužavnik prepun sjajnih zemički. Stigle su do stamenog, na bombe otpornog Mauzoleja u kome je čuvan balsamovani leš Prvog vođe; povorka demonstranata, međutim, nije tu zastala, niti je buka iole utihnula. Prešle su trg ispred Arheološkog muzeja, odvažno obišle rekvirirano Odeljenje za državnu bezbednost, u kome je onaj starac čuljio uši i smeškao se i odlučno držao stopalo na beloj liniji, a zatim su zaobišle i neoklasičnu palatu u kojoj je donedavno bilo smešteno rukovodstvo Komunističke partije. Nekoliko prozora u prizemlju sada je bilo prekrivreno panel-pločama, a na uglu zgrade, nečiji čin paljevine pune iskrenog entuzijazma ali ne preterano uspešne, ostavio je crnu mrlju koja se širila od drugog do sedmog sprata. Ni tu, međutim, žene nisu zastale, osim nekih koje su to učinile da bi pljunule običaj koji je oprezno počeo da uzima maha otprilike godinu dana pre toga, postao je u jednom periodu opštenarodna potreba, tako da su potkraj svakog dana vatrogasci dolazili da šmrkovima operu kaldrmu, ali potom je običaj postepeno počeo da gubi na popularnosti. Ipak, bilo je dovoljno žena koje su svoj prezir prema Socijalističkoj (ranije Komunističkoj) partiji odlučile da izraze tako što će one s druge strane zida naterati da se klizaju po vlažnom kamenju.

Postojana i poznata buka, jeka svenarodne jadikovke i praznih stomaka, prošla je mimo hotela Seraton, gde su odsedali bogati stranci; pojedini gosti stajali su i čekali kraj svojih prozora, držeći u rukama sveće koje su doneli poslušavši savete drugih, sveće boljeg kvaliteta od onih dole na ulici. Kada su shvatili koji je razlog za protest, neki

su se povukli natrag u sobe, da porazmisle o hrani koju su za doručkom nehajno ostavili na tanjirima: kockice domaćeg belog sira, nekoliko maslinki, polovina jabuke, samo jednom iskorišćena kesica za čaj. Sećanje na vlastitu nepromišljenu raskalašnost nakratko je u njima palilo plamičke krivice.

Ženama je sada bilo ostalo još sasvim malo do zgrade parlamenta, gde su očekivale da će ih zaustaviti policija. Vojnici, međutim, zastrašeni sve bližom bukom, već su se bili povukli iza velikih gvozdениh kapija, koje su zaključali, ostavivši napolju samo dvojicu svojih ljudi, po jednog u svakoj stražarskoj kućici. Ti stražari bili su mladi, prisilno mobilisani regruti iz jedne istočne pokrajine, brutalno i sveže ošišani i vrlo ograničene političke svesti; svaki od njih držao je poluautomatsku pušku horizontalno preko grudi i strogo gledao nekud iznad glava okupljenih žena, kao da razmišlja o nekom dalekom idealu.

No i žene su zauzvrat ignorisale vojnike. Nisu one došle da bi razmenile uvrede, niti da bi provocirale ili osetile dah mučeništva. Zastale su desetak metara ispred stražarskih kućica, a one iz zadnjih redova nisu se upuštale u opasno guranje napred. Takva disciplina nije bila u skladu s gromoglasnom kakofonijom koju su stvarale, sa gromkim, muklim, upornim, gladnim zvukom koji je punu gustinu dostizao u času kad su i poslednji demonstranti uspeli da se proguraju na trg. Buka se s lakoćom probila kroz gvozdenu ogradu ispred zgrade parlamenta, uzverala uz široke stepenice i zalupala na pozlačena dvokrilna vrata. Nije se osvrtala ni na kakve zakonske procedure ili pravila debate kada je ušla u Salu za sednice, grubo je upala u raspravu o agrarnoj reformi i naterala predstavnika Seljačke zemljoradničke stranke da prekine govor i vrati se za svoj sto. Poslanici behu jarko osvetljeni, zahvaljujući tome što su imali pravo na struju iz državnih rezervi, i prvi put se tada osetiše nelagodno zbog toga što su izloženi pogledima; sedeli su ćutke, s vremena na vreme se zgledali i slegali ramenima, dok je monumentalni protest, koji nije raspolagao rečima ali jeste svim mogućim argumentima, nezadrživo osvajaio njihovo radno mesto. Napolju su žene kašikama i kutlačama udarale po loncima i tiganjima, drvetom o aluminijum, drvetom o gvožđe, aluminijumom o gvožđe, aluminijumom o aluminijum. Sveće su lagano dogorevale i sada se vreli vosak slivao niz palčeve koji su ih držali, ali buka i treperava svetlost i dalje su opstajale. Nisu se poni-

zile da se posluže rečima, jer su isključivo reči i reči i reči nejestive, nesvarljive reči slušale već mesecima i mesecima i mesecima. Govorile su metalom, premda ne metalom koji obično govori u takvim prilikama, metalom koji stvara mučenike. Govorile su bez reči, raspravljale su, urlale, zahtevale i razmišljale bez reči, molile su i jecale bez reči. To su činile sat vremena, a onda, u osam sati, kao po nekom tajnom signalu, počele su da napuštaju trg ispred zgrade parlamenta. S bukom, međutim, nisu prestale; umesto da stane, taj titanski zgrbljeni zvuk stresao se poput vola koji se uspravlja na noge. Tada žene počеше da se razilaze iz centra grada prema stambenim kompleksima s druge strane bulevara: da se vraćaju u Metalurg i Gagarin, u Crvenu zvezdu i Buduće pobeđe. Buka je odzvanjala niz široke avenije, zveckala kroz uličice, i u tom hodu lagano iščezavala; povremeno se na uglovima ulica ponovo susretala sama sa sobom, titrava i metalna, kao muzika jevtinih cimbalu.

Starac je na šestom spratu rekvirirane zgrade Odeljenja za državnu bezednost sada sedeo za stolom, jeo komad prasetine i čitao jutrošnje izdanje *Istine*. Načuo je eho galame koja je ka njemu dopirala iz pravca štaba Socijalističke (ranije Komunističke) partije. Prekinuo je obed da bi oslušnuo zveket njenog primicanja, najavu njenog vrhunca, njen polagani nestanak. Svetlost stone lampe obasjavala je čitavo starčevo lice. Dežurni policajac, tri metra udaljen, pomislio je da se Stojko Petkanov smeška nad nekakvom karikaturom u novinama.

Petar Solinski i njegova žena Marija živeli su u malom stanu u Naselju prijateljstva (blok 307, ulaz 2), severno od bulevara. Kada je postavljen za državnog tužioca, bio mu je ponuđen veći stan, ali je on odbio da ga prihvati. Makar u tom trenutku: nije bilo previše uputno prihvatati bilo kakve vidljive usluge nove vlade dok istovremeno njenog prethodnika optužujete za krupne zloupotrebe položaja. Mariji je taj argument delovao besmisleno. Državni tužilac ne bi trebalo da živi u bednoj mišjoj rupi s tri prostorije i da očekuje da će se njegova žena voziti autobusom. Osim toga, u tom stanu je tajna policija nekom prilikom sigurno postavila uređaje za prisluškivanje. Nije više htela da ih dok razgovaraju ili, sačuvaj bože, kada povremeno vode ljubav, prislušuju svakojaki nedotupavni mazgovi u nekom vlažnom podrumu.

Solinski je naredio da se stan pregleda. Dvojica ljudi u kratkim kožnim kaputima znalački su zavrteli glavama kada su rastavili telefon; ali njihovo malo otkriće Mariji nije bilo dovoljno. Pre svega, primetila je, verovatno su sami to stavili. A svakako da ih je bilo još: mikrofon u telefonu bio je od onih čija je svrha da ih čovek otkrije i pomisli da je time postao bezbedan. A uvek će postojati neko koga će zanimati o čemu priča državni tužilac kad se vrati kući s posla. U tom slučaju, usprotivio se Petar, svaki novi stan u koji se uselimo verovatno će imati ugrađenu najnoviju opremu, i šta smo onda postigli?

Postojao je, međutim, još jedan razlog zbog koga je Petar Solinski više voleo da ostane tu gde je živeo poslednjih devet godina. Prozori stanova na parnim brojevima u njihovom bloku bili su okrenuti ka severu, prema vencu nižih brda koja su, po mišljenju vojnih teoretičara, dobro poslužila kao odbrambeni bedem protiv Dačana u vreme kada je grad osnovan, pre nekoliko milenijuma. Na najbližem uzvišenju, koje je Petar jedva uspevao da nazre kroz sloj otežalog i sve gušćeg vazduha, stajao je Spomenik večne zahvalnosti oslobodilačkoj Crvenoj armiji. Bio je to bronzani junak, vojnik koji je levom nogom odlučno stupao napred, a iznad gordo uzdignute glave držao

pušku sa svetlucavim bajonetom. Oko postolja, bronzani vojnici s mitraljezima žestoko su i odlučno branili svoj položaj u bareljefu.

Solinski je kao dete često obilazio taj spomenik, u vreme dok je njegov otac još uvek uživao naklonost. Kao debeljuškast i ozbiljan dečaćić u uštirkanoj pionirskoj uniformi, svaki put je bio duboko dirnut ritualom na Dan oslobođenja, kao i na Dan Oktobarske revolucije, i Dan Sovjetske armije. Orkestar blehinuzike, blistaviji od bronзаног bajoneta koji je parao nebo, bljuvao bi svoju turobnu muziku. Sovjetski ambasador i komandant Bratskih sovjetskih oružanih snaga položili bi vence velike kao traktorske gume, a za njima i Predsednik i zapovednik Patriotskih odbrambenih snaga; zatim bi se sva četvorica skupa povukli, rame uz rame i nekako trapavo, kao da se boje da bi ih mogao iznenaditi kakav stepenik iza leđa. Svake godine Petar bi se osetio polaskanim i zrelijim; svake godine sve opojnije je verovao u solidarnost među socijalističkim narodima, u njihov napredak, u njihovu neizbežnu, naučno obrazloženu pobedu.

Sve do pre nekoliko godina, parovi su na dan svog venčanja često odlazili u hodočašće Aljoši, kako su ga zvali; stali bi pod njim, u suzama i u ružama, ganuti tom uzvišenom trenutnom povezanošću ličnog i istorijskog. Poslednjih godina, taj je običaj polako zamirao, sve dok jedini posetioci, osim u dane izuzetnih proslava, nisu ostali ruski turisti. Možda su se, dok su spuštali po nekoliko cvetova na postolje, osećali gordo, zamišljajući zahvalnost oslobođenih naroda.

Jutarnje i večernje sunce obasjavalo je Aljošu tako da se mogao videti iz grada. Petar Solinski voleo je da sedi za svojim malim radnim stolom kraj prozora i čeka dok ne oseti kako svetlost podrhtava na vojnikovom bajonetu. Tada bi podigao pogled i pomislio: to je ražanj na koji su skoro pedeset godina nabijali moju zemlju. Njemu je sada bio dodeljen zadatak da pomogne da se taj ražanj iščupa.

Optuženi u Krivičnom postupku broj 1 bio je obavešten da će preliminarni sastanak sa državnim tužiocem Solinskim imati u deset sati. Zbog toga je Stojko Petkanov ustao u šest, da bi pripremio taktiku i zahteve. Bitno je bilo da ni u jednom trenutku ne prepusti inicijativu.

Kao što mu se desilo, na primer, prvog jutra njegovog zatočenja. Uhapsili su ga, potpuno nezakonito, ne spomenuvši bilo kakve optužbe, i odveli u Odeljenje za državnu bezbednost, kome su u međuvremenu dali neko novo buržoasko ime. Jedan policajac s višim činom pokazao mu je ležaj i sto, potom i polukružnu belu liniju na podu oko prozora, a onda mu uručio nekakve konfete. Ili su bar njemu ti papirići tako izgledali, pa se tako i odnosio prema njima.

"Šta je ovo?" zapitao je, bacivši te raznobojne listiće na sto.

"To su vaši bonovi za snabdevanje."

"Vi mi dakle ljubazno dopuštate da izađem i stanem u red?"

"Državni tužilac Solinski odlučio je da je, pošto ste vi sada običan građanin, sasvim prirodno da podležete privremenim restrikcijama kojima su izloženi svi obični građani."

"Ahaa... A šta tačno treba da radim?" upita Petkanov, uspešno odglumivši senilnu pokornost. "Šta mi je dozvoljeno?"

"Ovo su vam bonovi za sir, ovo za kačkavalj, ovo za brašno." Vojnik je predusretljivo prebiraio prstima različite listiće. "Puter, hleb, jaja, meso, jestivo ulje, deterdžent, benzin..."

"Sve mi se čini da mi benzin neće biti potreban." Petkanov se zakikota kao da poziva vojnika da prihvati njegovu šalu. "Možda biste vi...?" Ali oficir se već pogrúženo povlačio. "Nećete, shvatam. A samo bi mi dodali i optužbu za pokušaj podmićivanja jednog pripadnika Patriotskih odbrambenih snaga, zar ne?"

Policajac ne odgovori. "Svejedno", produži Petkanov, poput nekog ko je teorijski zainteresovan za novu igru koju upravo treba da mu demonstriraju, "svejedno, kažite mi kako to funkcioniše."

"Svaki bon predstavlja nedeljno sledovanje robe koja je upisana na kartici. Sami određujete tempo kojim ćete trošiti racionalizovanu

robu."

"A šta je s kobasicama? Ovde ih ne vidim. Dobro je poznata moja ljubav prema kobasicama." Zvučalo je to više kao zbunjenost nego kao negodovanje.

"Nema bonova za kobasice. Činjenica je, gospodine, da kobasica nema u prodavnicama, pa bi bilo beskorisno izdavati bonove za njih."

"Logično", zaključio bivši predsednik. Zatim krenu da cepka po jedan kupon sa svakog obojenog listića. "Benzin mi neće biti potreban, iz očiglednih razloga. Donesite mi ostalo." Rekavši to, on baci konfete ka oficiru.

Sat kasnije, stiže jedan vojnik noseći veknu hleba, 200 grama putera, malu glavicu kupusa, dve ćufte, 100 grama belog sira i 100 grama kačkavalja, pola litra jestivog ulja (mesečno sledovanje), 300 grama deterdženta (takođe) i pola kilograma brašna. Petkanov zatraži od njega da sve to poređa po stolu, te da mu donese nož, viljušku i čašu vode. Zatim je, pod službenim pogledima dvojice policajaca, pojeo ćufte, beli sir i kačkavalj, presnu glavicu kupusa, hleb i puter. Potom odgurnu tanjir, načas odmeri pogledom deterdžent, ulje i brašno, a onda ode do uzanog ležaja s gvozdenim ramom, pa se opruži po njemu.

Sredinom popodneva ponovo dođe onaj policijski oficir. Nekako zbunjeno, kao da je sve to delom i njegova krivica, on se obrati opruženom zatvoreniku: "Izgleda da niste razumeli. Kao što sam objasnio..."

Petkanov spusti kratke noge na škripave daske, pa odlučnim korakom pređe nekoliko metara, i dođe do oficira. Stade sasvim uz njega, pa čvrsto zari prst u zelenkastosivu uniformu, tačno ispod leve ključne kosti. Onda to učini još jednom. Policajac ustuknu, ne toliko od nasrtljivog prsta, koliko od prvog istinski bliskog susreta s licem koje je dominiralo čitavim njegovim dotadašnjim životom; licem koje je sada goropadno bilo podignuto ka njemu.

"Pukovniče", počeo bivši predsednik, "ja nemam nameru da koristim svoj deterdžent. Nemam nameru da koristim ni svoje ulje ili brašno. Možda ste приметili da ja nisam tamo neka baba iz nekog bloka s one strane bulevara. Ti kojima ste sada odlučili da služite možda su sjebali privredu do te mere da sad svi morate da živite s ovim... *kon-*

fetama. Ali dok ste služili *meni*" - tu reč naglasio je još jednim oštrim nasrtajem prsta - "dok ste bili lojalni *meni*, Socijalističkoj narodnoj republici, setićete se, bilo je hrane u podavnicama. Setićete se da ponekad jeste bilo redova, ali nikada nije bilo ovakvog sranja. A sad se gubite, i od sada pa nadalje donosićete mi socijalistička sledovanja. A državnom tužiocu Solinskom možete da kažete, pod jedan, da se jebe, i pod dva, da ako hoće da ja do kraja nedelje jedem deterdžent, onda će on lično snositi odgovornost za posledice."

Oficir se povuče. Od tada su obroci za Stoja Petkanova stizali normalno. Dobijao je jogurt kad god bi zatražio. Dva puta je čak dobio i kobasice. Bivši predsednik zbijao je sa svojim stražarima šale na račun deterdženta, a svaki put kad bi mu stigla hrana rekao bi sebi da nije sve izgubljeno, da će im se obiti o glavu to što su ga potcenili.

Uspeo je i da ih natera da mu donesu njegov divlji geranijum. Prilikom onog nezakonitog hapšenja vojnici mu nisu dopustili da ga ponese. Ali svi su znali da Stojko Petkanov, odan tlu svoje rodne zemlje, spava s divljim geranijumom ispod kreveta. To su svi znali. I tako su posle dan-dva popustili. On je svojeručno potkresao biljku makazicama za nokte, da bi mogla da stane ispod niskog zatvorskog ležaja, i od tada je počeo da spava bolje.

Sada je iščekivao susret sa Solinskim. Stajao je na dva metra od prozora, dotičući vrhom levog stopala belu liniju. Neki smetenjak pokušao je da na borovim daskama farbom ucрта pravilan polukrug, ali su mu izgleda drhtale ruke, da li od straha ili od pića, dok je vukao natopljenu četku. Nije valjda da zaista brinu da neko ne nasrne na njegov život, kao što tvrde? Daje na njihovom mestu, on bi tako nešto jedva dočekaao, i dopustio bi sebi da stoji gde god hoće. Tokom tih prvih nekoliko dana, kad god bi ga izveli iz sobe, kroz glavu bi mu strelovito proleteo isti prizor: zastajanje kraj nekih gadnih metalnih vrata u podrumu, podmukli čin skidanja lisica s ruku, guranje u leđa i uzvik "Trči!", na koji bi on instinktivno reagovao, a zatim i onaj završni udarac. Nije mu bilo jasno zbog čega već nisu učinili tako nešto; i ta njihova neodlučnost dala mu je još jedan razlog za prezir.

Čuo je topot policajčevih čizama u trenutku kada je stigao Solinski, ali nije okrenuo glavu. U svakom slučaju, znao je šta da očekuje; punašnog, masnog momka u šljaštećem italijanskom odelu, s udvoričkim izrazom na licu, kontrarevolucionarnog sina jednog kontrarevolu-

cionara, govnerskog sina jednog govnera. Netremice je zurio u prozor još nekoliko sekundi, a onda, ne udostojivši se ni da se okrene, rekao: "Znači, sad vam i žene demonstriraju."

"To je njihovo pravo."

"Ko je sledeći? Deca? Cigani? Mentalno retardirani?"

"To je njihovo pravo", ponovi Solinski odmerenim tonom.

"Možda to i jeste njihovo pravo, ali šta to znači? Vlada koja ne ume svoje žene da zadrži u kuhinji sjebana je, Solinski, sjebana."

"Pa, to će se videti, zar ne?"

Petkanov za sebe klimnu glavom i konačno se okrete. "Svejedno, kako si ti, Petre?" On pohita napred, pružajući ruku državnom tužiocu. "Odavno se nismo videli. Čestitam ti na tvom... nedavnom uspehu." Nije više dečak, morao je da prizna, i nije više punačak: bledunjav, vitak, doteran; kosa počinje da mu se proređuje. U tom času, izgledalo je da je savršeno zadovoljan sobom. E, pa, promeniće se to.

"Nismo se videli", odgovori Solinski, "otkako sam isključen iz partije i u *Istini* optužen kao simpatizer fašista."

Petkanov se od srca zasmeha. "Izgleda da ti to nije naškodilo. Ili bi možda voleo da si i danas član Partije? Još se primaju novi članovi, to znaš."

Državni tužilac sede za sto i položi ruke na kartonsku fasciklu pred sobom. "Čujem da ste pokušali da odbijete zakonskog zastupnika."

"Tačno." Petkanov je ostao da stoji, procenivši da tako stiče taktičku prednost.

"Bilo bi poželjno..."

"Poželjno? Jebi ga, Petre, ja sam trideset tri godine pisao zakone, i znam šta oni znače."

"Svejedno, državni advokat Milanova i državni advokat Zlatarova sudski su postavljene za vaše savetnike za pitanja odbrane."

"Opet žene! Reci im da ne moraju da se trude."

"Naređeno im je da se pojave pred sudom, i one će postupiti onako kako se od njih zahteva."

"To ćemo da vidimo. A kako ti je otac, Petre? Čujem da nije baš najbolje."

"Rak napreduje."

"Žao mi je. Zagrićeš ga u moje ime kad ga sledeći put vidiš."

"Sumnjam."

Bivši predsednik zagleda se u šake Solinskog: bile su tanke, pokrivene crnim dlakama do zglobova prstiju; koščati, sasušeni vrhovi prstiju nervozno su dobovali po bledom kartonu. Smišljeno i odlučno, Petkanov nastavi: "Petre, Petre, tvoj otac i ja bili smo stari drugovi. Uzgred, kako su mu pčele?"

"Pčele?"

"Tvoj otac gaji pčele, koliko ja znam."

"Kad već pitate, i one su bolesne. Mnoge se rađaju bez krila."

Petkanov zagundā, kao da to ukazuje na nekakvo ideološko zastrañivanje kod pčela. "Zajedno smo se borili protiv fašista, tvoj otac i ja."

"A onda ste ga zbrisali."

"Socijalizam se ne može izgraditi bez žrtava. Tvoj otac je jedno vreme to shvatao. Pre nego što je počeo da se razmeće svojom savešću kao da mu se digao đoka."

"Trebalo je ranije da prekinete tu rečenicu."

"Koju?"

"*Socijalizam se ne može izgraditi*. Trebalo je tu da stanete. To bi bilo dovoljno."

"I onda, planirate li da me obesite? Ili vam je miliji streljački vod? Moram da priupitam svoje uvažene advokatice kakva je odluka doneta. Ili se od mene očekuje da se bacim s ovog prozora? Možda mi zato nije dopušteno da mu priđem dok ne dođe vreme za to?"

Solinski se uzdrža od odgovora, a bivši predsednik se sruči u stolicu naspram njega. "Po čijim me zakonima optužujete, Petre? Vašim zakonima ili mojim zakonima?"

"E, pa, po vašim. Po vašem ustavu."

"I za šta ću biti proglašen krivim?" Ton je bio oštar, a ipak i saučesnički.

"Ja bih vas proglasio krivim za mnoge stvari. Krađu. Proneveru državnih fondova. Korupciju. Mešetarstvo. Devizne prekršaje. Profiterstvo. Saučesništvo u ubistvu Simeona Popova."

"O tome ne znam ništa. Uostalom, mislio sam da je umro od srčanog udara."

"Saučesništvo u mučenju. Saučesništvo u pokušaju genocida. Nebrojene zavere radi izigravanja pravde. Konkretno optužbe protiv vas

biće objavljene u narednih nekoliko dana."

Petkanov frknu, kao da procenjuje nekakvu ponuđenu pogodbu. "Bar nema silovanja. Mislio sam da one žene demonstriraju zbog toga, da sam ih, po državnom tužiocu Solinskom, ja sve odreda silovao. Ali koliko shvatam, one su protestovale samo protiv činjenice da danas u prodavnicama ima manje hrane nego u doba socijalizma."

"Ja nisam došao", kruto odvrati Solinski, "da raspravljam o teškoćama koje su neminovne u prelasku sa kontrolisane privrede na tržišnu privredu."

Petkanov se zakikota. "Čestitam, Petre. Čestitam."

"Na čemu to?"

"Na toj rečenici. Čuo sam u njoj glas tvoga oca. Jesi li siguran da ne želiš da ponovo pristupiš našoj preimenovanoj organizaciji?"

"Sledeći put ćemo razgovarati na sudu."

Petkanov je nastavio da se kikoće sve dok tužilac nije sakupio svoje papire i izašao. Potom je prišao mladom policajcu koji je prisustvovao razgovoru. "Jesi li uživao u ovome, sinak?"

"Ja nisam ništa čuo", odlučno odgovori vojnik.

"Postoje teškoće koje su neminovne u prelasku sa kontrolisane privrede na tržišnu privredu", ponovi bivši predsednik. "Jebeš ga, nema hrane u prodavnicama."

Hoće li ga streljati? Dabome, mrtvom se kurjaku rep meri. Ne, verovatno neće: nemaju oni muda za to. Ili, pre će biti, nisu toliko ljudi da od njega naprave mučenika. Biće mnogo bolje da ga obeščaste. A to im on neće dozvoliti. Oni će proces voditi na svoj način, kako njima odgovara, lagaće i varaće i nameštaće dokaze, ali možda i on ima pokoji trik za njih. Neće igrati ulogu koja mu je namenjena. On u glavi ima drugačiji scenario.

Nikolaj. Njega su streljali. I to na Božić. Da, ali bili su napaljeni, poterali su ga iz njegove palate, pratili njegov helikopter, izveli ga pred nešto što su komično nazvali narodni sud, proglasili ga krivim za ubistvo 60.000 ljudi, streljali ga, streljali ih oboje, Nikolaja i Elenu, tek tako, probodi vampira, kako neko reče, probodi vampira pre no što sunce zađe i on ponovo nauči da leti. To je bilo u pitanju, strah. Nije to bio narodni gnev, ili kako su već to nazvali u zapadnim medijima, jednostavno su se bili usrali od straha. Probodi ga, brzo, ovo je Rumunija, zabij mu kolac u srce, probodi ga. Mrtvom se kurjaku rep meri.

A posle toga, bezmalo prva stvar koju su organizovali u Bukureštu bila je modna revija. Gledao je to na televiziji, kurve koje su pokazivale sise i noge, i neka modna kreatorka koja se rugala Eleninom smislu za odevanje, i pričala svetu kako je kondukatorova žena imala "loš ukus" i opisivala njen stil kao "klasično seljački". Petkanov se sećao te fraze i tona kojim je bila izrečena. Eto dokle smo stigli, tamo gde smo i pre bili, kad se ohole buržoaske kurveštije podsmevaju tome kako se oblači proletarijat. A šta će čoveku odeća? Samo da mu bude toplo i da pokrije sramotu. Uvek se moglo primetiti kad neki partijski saborac ispoljava devijantne tendencije, taj bi otišao u Italiju i vratio bi se takav daje izgledao kao žigolo ili kao peder. Baš kao drug državni tužilac general Solinski posle bratske posete Torinu. Da, beše to zanimljiv poslić. Bilo mu je drago što je umeo da pamti takve stvari.

Gorbačov. Dovoljno je bilo samo pogledati ljude kojima je bio okružen, pa shvatiti da će biti nevolje. Ona njegova uobražena ženetina sa svojim pariškim krpama i karticom Ameriken ekspresa i svojim nadmetanjem s Nensi Regan za titulu najbolje odevene kapitalističke supruge. Gorbačov nije umeo ni vlastitu ženu da zadrži na uzici, pa otkud se onda moglo očekivati da zaustavi kontrarevoluciju kada je jednom otpočela? A on to nije ni hteo da učini. Dovoljno je bilo videli one fićfiriće s kojima je putovao, sve one njegove savetnike i specijalne zastupnike i lične portparole koji su jedva čekali da otputuju u inostranstvo pa da neki italijanski krojač krene da im puzi uz nogavice. Onaj portparol, kako mu ono beše ime, onaj što su ga voleli kapitalisti, imao je šljašteće odelo. Onaj stoje rekao daje Brežnjevljeva doktrina mrtva. Onaj što je rekao da ju je smenila doktrina Frenka Sinatre.

Bio je to još jedan od trenutaka u kojima mu je postalo jasno daje sve otišlo u božju mater. Doktrina Sinatre. Postupao sam na svoj način. Ali postojao je samo jedan način, jedan pravi naučni put marksizma-lenjinizma. Reći da je narodima koji su pripadali Varšavskom paktu bilo dopušteno da postupaju na svoj način, bilo bi isto što i reći, više nas nije briga za komunizam, jebi ga, hajde da jednostavno sve to predamo u ruke američkim razbojnicima. A tek što je našao izraz. Doktrina Sinatre. Da se tako uvlači Ujka Semu. I ko mu je pa taj Sinatra? Nekakav Italijan u svilenom odelu koji je non-stop nešto petljao s mafijom. Neko pred kim je kleknula Nensi Regan. Da, to već nešto objašnjava. Sve je to počelo s Frenkom Sinatrom, čitava ta zajebancija. Sinatra je pojebao Nensi Regan u Beloj kući, tako se pričalo, zar ne? Regan nije umeo da kontroliše vlastitu ženu. Nensi se nadmetala u odevanju i sa Raisom. Gorbačov nije umeo da kontroliše *svoju* ženu. A onda mi Gorbačovljev portparol kaže da svi treba da sledimo doktrinu Frenka Sinatre. Doktrinu Elvisa Prislija. Doktrinu Mekdonalds hamburgerera. Doktrinu Mikija Mause i Paje Patka.

Ljudi iz njegovog Obaveštajnog odeljenja jednom prilikom su mu pokazali dokument koji su im prosledile njihove bratske kolege iz KGB-a. Bio je to izveštaj FBI-ja o bezbednosti američkog predsednika, o nivoima njegovog obezbeđenja, i tome slično. Petkanov se često prisećao jednog detalja: da je mesto gde se američki predsed-

nik osećao najbezbednije, i gde je i po mišljenju FBI-ja bio najbezbedniji Diznilend. Nijedan američki atentator ni u snu ne bi pomislio da tamo puca u njega. Bilo bi to svetogrđe, bilo bi to vređanje velikih bogova, Mikija Mause i Paje Patka. Tako je pisalo u izveštaju FBI-ja, koji je Petkanovljevom Obaveštajnom odeljenju prosledio KGB, za slučaj da im zatreba. Za Petkanova, taj izveštaj je predstavljao potvrdu infantilne prirode Amerikanaca koji će uskoro okupirati njegovu zemlju i čitavu je otkupiti. Dobrodošao, Ujka Seme, dođi i sagradi ovde jedan veliki Diznilend, da tvoj predsednik može da se oseća bezbedno, a ti ćeš moći da slušaš ploče Frenka Sinatre i da nam se smeješ zato što misliš da smo tupave seljačine koje ne umeju da se oblače.

Morali su to da odgledaju, odlučno je zahtevala Vera. Sve četvoro skupa: Vera, Atanas, Stefan i Dmitar. Bio je to veliki trenutak u istoriji njihove zemlje, oproštaj od sumornog detinjstva i sive, grozničave adolescencije. Bio je to kraj laži i iluzija; nastupilo je vreme kad je istina postala moguća, vreme kada počinje zrelost. Pa, zar bi mogli da tome ne prisustvuju?

Osim toga, bili su zajedno još od početka, od onog ne tako davnog, a dalekog meseca, kada se gotovo činilo daje sve to samo izmotavanje, izgovor za momke da se muvaju oko Vere i da bez bojazni koke-tiraju s njom. Pridružili su se onim prvim bojažljivim protestima, kada nisu znali šta smeju da kažu, koliko daleko smeju da idu. Posmatrali su i marširali i vikali, i onda kada je sve to postalo ozbiljno i zagrcnuto od strasti. A uz to i zastrašujuće: bili su zajedno onda kada je onog Pavelovog druga gotovo smrvilo oklopno vozilo na Bulevaru oslobođenja, kada su policajci koji su čuvali predsedničku palatu izgubili nerve i počeli da tuku žene puškama. Nekoliko puta morali su da beže pred mecima, na smrt preplašeni, skretali su u ulaze, hvatali se za ruke i nastojali da zaštite Veru. Ali bili su tamo i kada je počelo da se oseća da su vrata na koja navaljuju rasklimatana, crvotočna, kada su vojnici počeli da im se osmehuju i namiguju, i dele s njima cigarete. I ubrzo zatim postalo im je jasno da dobijaju bitku, pošto su čak i neki poslanici iz komunističke partije poželeti da se pojave na demonstracijama.

"Pacovi napuštaju brod", primetio je Atanas. "Glodari." On je studirao jezike, pio i pisao poeziju, i voleo da tvrdi kako njegov skepticizam čisti zaražene duše preostalo troje.

"Nemoguće je pročistiti ljudsku rasu", reče mu Vera.

"Zašto?"

"Uvek će postojati oportunisti. Tvoje je jedino da obezbediš da budu na tvojoj strani."

"Ja ih ne želim na svojoj strani."

"Oni se ne računaju, Atanase, oni nisu bitni. Oni su tu samo da pokažu ko pobeđuje."

A onda, uz završni udarac u vrata, ode i Stojko Petkanov, preko noći, tako da mu nije bilo dopušteno da odglumi da je bolestan ili da ustupa mesto svom nasledniku; Centralni komitet ga je jednostavno spakovao i poslao njegovoj kući u severoistočni deo zemlje, uz pet stražara radi njegove lične bezbednosti. U početku je onaj njegov zamenik Marinov, koji je umeo da se okreće kako vetar duva, pokušao da Partiju održi na okupu kao konzervativni reformista, ali je posle nekoliko nedelja bio raspet i raščerečen između protivurečnosti koje je sam stvorio. Tada su događaji počeli da sustižu jedan drugi kao žice na točku bicikla; ono što je juče bilo neverovatna glasina sutradan je postajalo bajata vest. Komunistička partija izglasala je odluku da prestane da igra vodeću ulogu u političkom i privrednom razvoju zemlje, promenila ime u Socijalistička partija, založila se za stvaranje Fronta nacionalnog spasa koji bi uključio sve najvažnije političke organizacije, a kad je taj predlog odbačen, zatražila da se što pre organizuju izbori. No opozicione stranke nisu to želele, ili bar još uvek nisu, pošto je njihovo ustrojstvo bilo rudimentarno, dok su socijalisti (bivši komunisti) još uvek imali kontrolu nad državnim radijom i televizijom i većinom izdavačkih kuća i štamparija, ali je opozicija na kraju ipak bila primorana da oproba sreću, pa je tako i osvojila dovoljan broj mesta da socijaliste (bivše komuniste) otera u defanzivu, premda su socijalisti (bivši komunisti), još uvek imali većinu, što je za zapadne komentatore bilo neshvatljivo, a vlada je i dalje pozivala opozicione stranke da se pridruže borbi za spas nacije, ali su opozicione stranke bez prestanka odgovarale: ne, vi ste sve skenjali, sad vi i popravite stvar, a ako ne umete da popravite, onda podnesite ostavke, i tako se klimavim korakom krenulo napred uz polureforme i sporove i uvrede i izneverena očekivanja i strah i crnu berzu i skokove cena i nove polureforme, tako da ništa od svega toga nije bilo herojsko, ili bar ne na način na koji su to neki predviđali vitez bez straha i mane koji sabljom raskida užad ropstva umesto toga, sve je bilo herojsko na način na koji i rad može biti herojski. Veri je to ličilo na nasilno otvaranje prstiju pesnice koja je pola veka bila čvrsto stisnuta, pesnice koja je stezala zlatnu šiškarku. I ta šiškarka konačno je dospela na slobodu, temeljito izobličena, i obilato natopljena znojem

taloženim godinama; no čak i u takvom obliku, njena težina ostala je ista, a njena lepota podjednako dragocena.

Poslednji deo ovog procesa kraj početka predstavljalo je suđenje Petkanovu. Zbog toga je Vera odlučno zahevala da njih četvoro tome prisustvuju. Ako ne budu mogli da uđu u sudnicu, moći će da prate zbivanja preko televizije. Svaki njihov tren, svaki minut naglog prelaska nacije iz silom nametnute adolescencije u odocnelu zrelost.

"A šta ćemo s restrikcijama?" upita Atanas.

To je predstavljalo problem. Na svaka četiri sata izuzev onda kada se to događalo na svaka tri struja je isključivana na po jedan sat izuzev onda kada je isključivana na dva sata. Naizmenično su isključivani pojedini delovi grada. Vera je živela u istoj grupi za isključenja kao Stefan, pa se tu ništa nije moglo uraditi. Atanas je živeo na dobrih dvadesetak minuta vožnje autobusom odatle, dalje od južnih bulevara. Dmitrov rejon bio je bliži, na petnaest minuta hoda, ili osam minuta trčanja. Stoga su odlučili da počinju kod Stefana (ili kod Vere, kada bi dodijali Stefanovim roditeljima), prelaze kod Dmitra kao prve alternative, a da u slučaju nužde ukoliko bi svi ostali bili u mraku autobusom odu do Atanasa.

Samo, šta ako isključe struju usred suđenja, baš kad Petkanov počne da se uvija kao crv i kad ga tužilac pričepi, kad mu saopšti kako je obmanjivao narod, lagao i krao, zlostavljao i ubijao? Tu bismo izgubili skoro deset minuta prenosa u tračanju do Dmitra. Ili, još gore, dvadeset minuta dok bismo stigli do Atanasa.

"Četrdeset", reče Atanas. Uz nestašice goriva i kvarove autobusa, koje u današnje vreme moramo uzeti u obzir. Četrdeset minuta!

Stefan, inženjer, pronašao je rešenje. Svakog jutra Državna komisija za elektroprivredu objavljivala je svoj raspored "prekida", kako su oni to neutralno nazvali, za narednih trideset šest sati. Plan je, dakle, bio ovakav. Recimo da gledaju prenos kod Vere i da im se najavi isključenje struje u određeni sat. Dvoje njih krenuli bi ka Dmitrovom stanu deset ili petnaest minuta ranije. Ono dvoje koji bi ostali, gledali bi prenos dok ne nestane slike, a onda bi krenuli da se pridruže ostalima. Na kraju prenosa svakog dana, svaka ekipa prepričala bi onoj drugoj desetak minuta koje je ova propustila. Ili četrdeset minuta, ukoliko bi bili primorani na putovanje preko južnih bulevara.

"Nadam se da će ga obesiti", izjavio je DMITAR dan pre početka procesa.

"Trebalo ga streljati", zalagao se ATANAS. "*Taka-taka-taka-taka.*"

"Nadam se da ćemo saznati istinu", reče VERA.

"Nadam se da će ga pustiti da govori", reče STEFAN. "Trebalo mu samo postavljati jednostavna pitanja koja traže jednostavne odgovore i onda čekati da sam obelodani sva sranja. Koliko ste pokrali? Kada ste naručili ubistvo Simeona Popova? Koji je broj vašeg računa u švajcarskoj banci? Trebalo ga pitati takve stvari, i videćete kako neće umeti da odgovori ni na jednu od njih."

"Hoću da vidim filmske snimke svih njegovih palata", reče DMITAR. "I slike svih njegovih ljubavnica."

"Ne znamo da li je imao ljubavnice", reče VERA. "A to ionako nije bitno."

"Hoću da tačno znam koliko su opasne naše nuklearne centrale", reče STEFAN.

"Hoću da znam da li je on lično ovlastio Obaveštajnu službu da pokuša da ubije Papu", dodade DMITAR.

"Ja hoću da ga vidim streljanog", isticao je ATANAS.

"Ja hoću da saznam sve o privilegijama Politbiroa", reče DMITAR.

"Ja hoću da znam koliki nam je dug, svakog od nas", reče STEFAN.

"*Taka-taka-taka*", nadovezao se ATANAS. "*Taka-taka-taka.*"

Nedelju dana pre no što je Krivični postupak broj 1 otvoren u Vrhovnom sudu, bivši predsednik Stojko Petkanov poslao je otvoreno pismo Narodnoj skupštini. Nameravao je da odlučno najavi, kako narodu tako i Parlamentu, preko televizije i u štampi, da će se braniti sve dok fašističke snage koje su trenutno na delu ne uspeju da ga učutkaju. U pismu je pisalo:

Uvaženi predstavnici naroda,

Određene okolnosti primoravaju me da ovo pismo uputim vama. Te iste okolnosti navode me da verujem da izvesni pojedinci žele da me iskoriste kao sredstvo za ostvarivanje vlastitih političkih interesa i ličnih ambicija. Želim da izjavim da nemam nameru da budem igračka u rukama bilo koje političke grupacije.

Koliko ja znam, do sada je u savremenoj istoriji samo jedan poglavar države bio izveden pred sud i osuđen: car Bokasa u Africi (koji je bio osuđen) za zaveru, ubistva, i kanibalizam. Moj slučaj biće drugi po redu.

Što se moje odgovornosti tiče, mogu da vam kažem čak i sada, pri punoj svesti, i pošto sam nakon dugog razmišljanja sveo životne račune, da kao partijski vođa i državni poglavar u ovoj zemlji tokom 33 godine, snosim najveću moguću političku odgovornost za sve što je učinjeno. Da li je dobrog bilo više nego onog lošeg, jesmo li tokom svih ovih godina živeli u čami i beznađu, jesu li majke rađale decu, jesmo li bili spokojni ili zabrinuti, da li su ljudi imali ikakve ciljeve i ideale: ja sada nemam prava da sudim o tome.

Odgovore na sva ta pitanja mogu dati samo naš narod i naša istorija. Siguran sam da će biti stroge sudije. Ubeđen sam, međutim, i u to da će biti pravični, i da će kategorički odbacivati i politički nihilizam i neodmereno blaćenje.

Sve što sam činio, činio sam s uverenjem da će to biti dobro za moju zemlju. Jesam pravio i greške, ali nisam činio zločine protiv svog naroda. Za te greške ja prihvatam političku odgovornost.

3. januara

S poštovanjem, Vaš
Stojo Petkanov

Kao i većina njegovih savremenika, Petar Solinski odrastao je pod okriljem Partije. Pionir, mladi socijalista, a potom i punopravni član partije, knjižicu je primio nedugo pre no što je njegov otac postao žrtva jedne od Petkanovljevih rutinskih čistki i bio prognan u unutrašnjost. Pale su tada u početku među njima i oštre reči, pošto je Petar, uz sav uobičajeni autoritet mladosti, znao da je Partija uvek veća od pojedinca, i da to važi i u slučaju njegovog oca, kao i u bilo kom drugom. Čak je i Petar jedno vreme bio pod sumnjom; a u tim mutnim danima i sam je priznavao da mu je brak s kćerkom jednog heroja antifašističke borbe obezbedio izvesnu zaštitu. Malo po malo, uspeo je da ponovo zadobije naklonost Partije; jednom prilikom čak su ga poslali u Torino kao člana trgovačke delegacije. Snabdeli su ga stranom valutom i rekli mu da treba da je potroši; osetio se privilegovanim. Mariji, dakako, nije bilo dopušteno da pođe s njim.

U četrdesetoj godini, izabran je za profesora prava na drugom po značaju prestoničkom univerzitetu. Stan u "Prijateljstvu 3" u to vreme delovao mu je luksuzno; posedovali su mali automobil i kolibu u šumi Ostova; imali su ograničen, ali redovan pristup specijalnim prodavnicama. Angelina, njihova kći, bila je vesela, razmažena, i srećna zbog toga što je razmažena. Šta je to jedan na taj način uređen život učinilo nedovoljno dobrim? Šta ga je to pretvorilo kako je to *Istina* sročila baš toga jutra u političkog oceubicu?

U osvrtanju na prošlost, nagađao je da je sve počelo s Angelinom, s njenim mnogobrojnim *zašto*. Ne onim samouverenim, ritualnim *zašto* jednog četvorogodišnjeg deteta (a *zašto* je nedelja? *zašto* idemo? a *zašto* je to taksij?) već promišljenim, obazrivim *zašto* desetogodišnjeg deteta. *Zašto* ima toliko vojnika kad nije rat? *Zašto* na selu ima toliko drveća kajsija a u prodavnicama nikad nema kajsija? *Zašto* je nad gradom magla i preko leta? *Zašto* oni ljudi žive na onoj pustari iza istočnih bulevara? Pitanja nisu bila opasna, i Petar je na njih sasvim lako odgovarao. Zato što su oni tu da bi nas štitili. Zato što ih u inostranstvu prodajemo za čvrstu valutu koja nam je potreb-

na. Zato što ima mnogo fabrika koje rade punim kapacitetom. Zato što su cigani odabrali da tako žive.

Angelina je uvek bila zadovoljna odgovorima. Upravo to ga je prenerazilo. Nije on bio otac koga su u sumnju dovela moćna pitanja jednog nevinog deteta; uznemirilo ga je to pasivno zadovoljstvo nevinog deteta odgovorima za koje je znao da su u najboljem slučaju prihvatljiva izvrđavanja. Njeno vedro prihvatanje duboko gaje uznemirilo. Dok je ležao budan i razdirao se u tami, Angelinino stanje duha širilo se sve dok nije postalo simptomatično za čitavu zemlju. Može li jedan narod da izgubi svoju sposobnost za skepticizam, za plodotvornu sumnju? Šta ako mišić za suprotstavljanje jednostavno atrofirira zbog nedovoljne upotrebe?

Nekih godinu dana kasnije, Petar Solinski zaključio je da su takvi strahovi preterano pesimistični. Skeptici i opozicionari ćutali su pred njim iz taktičkih razloga, zbog toga što su otvoreno sumnjali u njega. Bilo je, međutim, i onih koji su želeli da opet pokušaju sve ispočetka, onih kojima su činjenice bile draže od ideologije, koji su želeli da ustanove male istine pre nego što pređu na one krupnije. Kada je Petar shvatio da takvih ljudi ima dovoljno da bi ohrabрили i onu suzdržanu većinu da se uskomeša, osetio je kao da mu se s duše podiže talog smoga.

Sve je počelo u jednom nevelikom gradu na severnoj granici prema najbližem socijalističkom savezniku. Tu je između dve države proticala reka, reka u kojoj godinama pre toga niko nije uspeo da ulovi ribu. Drveće nad gradom raslo je skvrčeno i nisko, tek pokatkad s ponekim listom. Gotovo neprestani vetrovi donosili su masni tamnosmeđi vazduh s druge strane reke iz drugog nevelikog grada na južnoj granici najbližeg socijalističkog saveznika. Deca su u najranijim godinama oboljevala od grudnih bolesti; žene su pre odlaska u kupovinu obavijale lica maramama; lekarske ordinacije bile su prepune sprženih pluća i napaćenih očiju. Sve dok jednog dana grupa žena nije poslala u prestonicu svoj protest. A pošto je sasvim slučajno najbliži socijalistički saveznik u tom času bio u nemilosti zbog toga što se nije baš bratski ophodio prema jednoj od svojih etničkih manjina, pismo ministru za zdravstvo pretvorilo se u mali pasus u *Istini*, na koji se sutradan blagonaklono osvrnuo jedan član Politbiroa.

Tako je slabašni protest prerastao u lokalni pokret, a onda i u Partiju zelenih, kojoj je u znak ustupka Gorbačovu bilo dopušteno da postoji, ali joj je oštro skrenuta pažnja da treba da se bavi isključivo pitanjima životne sredine, i to ako je moguće onima koja bi mogla da uznemire najbližeg socijalističkog saveznika. A onda je trista hiljada ljudi pristupilo tom novom pokretu i krenulo da čupa samo korenje političkih uzroka i posledica: od regionalnog sekretara preko pokrajinskog sekretara i odeljenja Centralnog komiteta i zamenika ministra i ministra i Politbiroa do predsednikove odluke; od mrtvog drveta do živog petogodišnjeg plana. U času kada je Centralni komitet postao svestan opasnosti i objavio da članstvo u partiji Zelenih nije u skladu s idejama socijalizma i komunizma, Petar Solinski, poput hiljada njemu sličnih, mnogo je više cenio svoju novu partijsku knjižicu od one stare. Tada je već bilo prekasno za čistku; prekasno da bi se Ilija Banov, taj prepredeno zavodljivi bivši komunista koji je postao vođa Zelenih, sprečio da prigrabi svenarodnu popularnost; prekasno da bi se izbegli izbori koje je socijalističkim zemljama nametnuo Gorbačov; prekasno, kako je Stojko Petkanov saopštio jedanaestočlanom Politbironu na hitnoj sednici, da bi se sprečilo da sve skupa ode u božju mater.

Prema intimnom mišljenju Marije Solinske a njena su mišljenja sve više postajala intimna Zelena stranka bila je skup kretenastih primitivaca, huligana i anarhista, i simpatizera fašista; Iliju Banova trebalo je još pre trideset godina otpremiti avionom u Frankovu Spaniju; a njen muž Petar koji se toliko dugo mučio da bi se domogao dobrog posla i čestitog stana, pošto je zlokobnu senku svoga oca-otpadnika izbegao u velikoj meri zahvaljujući njoj, ili je gubio i ono malo političkog razuma kojim je nekad raspolagao, ili je prolazio kroz krizu srednjih godina, a sasvim je moguće da je u pitanju i jedno i drugo istovremeno.

Ćutala je dok su se neki njeni poznanici odricali uverenja kojih su se tako verno držali nekoliko meseci ranije; posmatrala je gnevno likovanje rulje, i na svakom gradskom bulevaru osećala je, kao znojni zadah, opori miris osvete. Sve više se povlačila u svoj život s Angelinom. Povremeno je zavidela tom detetu koje je učilo jednostavne, neporecive stvari kakve su matematika i muzika, i želela da mu se u tome pridruži. No tada bi morala i da nauči one nove političke nepo-

recivosti, nove dogme o kojima su već pohitali da propovedaju u školama.

Ipak, onog jutra kada je otvaran Krivični postupak broj 1, kada joj je muž prišao da je poljubi za rastanak, nešto se u njoj uskomešalo, i nagnalo je da zaboravi na brzinu počinjene izdaje i polagana razočaranja iz poslednjih nekoliko godina. I tako je Marija Solinska uzvratila svome mužu poljubac, i uz onu brižnu užurbanost kakvu u poslednje vreme nije ispoljavala, ispravila krajeve šala koji je on u žurbi ugurao ispod zadignutog revera. "Čuvaj se", rekla mu je kada je polazio.

"Da se čuvam? Naravno da ću se čuvati. Vidi", reče, spustivši aktašnu i podigavši ruke, "navukao sam rukavice od kože bodljikavog praseta."

Krivični postupak broj 1 otvoren je u Vrhovnom sudu desetog januara. Bivši predsednik viđen je kako stiže pod vojnom pratnjom: oniža, zdepasta prilika u do grla zakopčanom mantilu. Nosio je svoje poznate teške naočari s lako osenčenim sočivima, a kada je izašao iz "čajke", skinuo je šešir, otkrivši još jednom posmatračima onu glavu koju su znali s nebrojenih državnih poštanskih maraka: lobanja nisko uvučena u ramena, oštar, ispitivački nos, ćelavo pročelje, s oštrom kosom boje peska iznad ušiju. Videvši okupljenu gomilu, osmehnuo se i mahnuo. Potom je nestao iz vidokuga kamere sve dok se nije ponovo pojavio u sudnici. Negde usput ostavio je šešir i mantil; sada je bio u kruto skrojenom odelu i beloj košulji sa zelenom kravatom s dijagonalnim prugama. Zastao je i osvrnuo se oko sebe kao fudbaler koji merka nepoznati stadion. Baš kad se učinilo da se sprema da zakorači napred, predomislio se i prišao jednom od vojnika-stražara. Zagledao se u traku ordena, a onda, nekako kao usput, očinski popravio vojnikovu tuniku. Osmehnuo se sebi u bradu, pa produžio dalje.

("Koji je to govнар.")

"Ćuti, Atanase. ")

Sudnica je bila sagrađena u stišano grubom stilu ranih sedamdesetih: svetio drvo, zaravnjeni uglovi, gotovo udobne stolice. Moglo je to biti i pozorište za probe, ili mala koncertna dvorana u kojoj se izvode duvački kvinteti, da nije bilo osvetljenja, stvaranog mutnim savezništvom golog neona i prigušenih lampi. To svetio nikog nije posebno isticalo; njegov efekat bio je bezizrazan, demokratski, nepristrasan.

Petkanova uvedoše u prostor za optuženog, gde je na nekoliko trenutaka zastao, osvrnuvši se unakolo na dva reda advokatskih stolova, malu galeriju za publiku, uzdignutu klupu na kojoj će sedeti Predsednik suda i njegova dva pomoćnika; podrobno je odmerio stražare, redare, televizijske kamere, nasrtljive novinare. Novinara je bilo toliko da su neke od njih morali da smeste u prostor za porotu, gde

ih je nenadano obuzeo nastup samosvesti: zadubljeni u misli, počeli su da listaju svoje prazne beležnice.

Konačno, bivši predsednik sede na nisku tvrdu stolicu koju su mu odabrali. U pozadini, pa stoga uvek u kadru kad god je kamera snimala Petkanova, stajao je običan zatvorski oficir. Za ovaj mali scenografski detalj pobrinulo se tužilaštvo, uz posebnu napomenu da treba odabrati ženu-stražara. Vojsku treba držati izvan kadra što je više moguće. Gledajte, to je samo još jedan civilni slučaj u kojem je kriminalac izveden pred sud; i vidite, to više nije onaj monstrum od koga smo strahovali, to je običan starac koga čuvaju žene.

Ušli su Predsednik suda i njegove kolege: tri postarija muškarca u tamnim odelima i belim košuljama s crnim kravatama. Najstariji među njima izdvajao se po širokom crnom ogrtaču. Proces je proglašen otvorenim, i državni tužilac bi pozvan da pročita optužbe. Petar Solinski, već na nogama, pogledao je prema Stoju Petkanovu, čekajući da ovaj ustane. Bivši predsednik je, međutim, ostao na svom mestu, glave lako nagnute u stranu, kao moćnik koji se udobno smestio u počasnoj loži, pa čeka da se podigne zavesa. Čuvarka se naže napred i nešto prošapta, no on odglumi da je nije čuo.

Solinski ničim nije reagovao na ovo smišljeno suprotstavljanje. Sмирено, rutinski, latio se svoga posla. Najpre je udahnuo onoliko dugo i duboko koliko je bilo moguće a da to niko ne primeti. Kontrola disanja, učili su ga, ključ je uspeha advokata. Samo sportisti, operski pevači i advokati shvataju značaj načina disanja.

("Surdukni mu ga, Solinski, hajde, surdukni mu ga!")

"Pst."

"Stojo Petkanov, optuženi ste pred Vrhovnim sudom ovog naroda za sledeće prestupe. Prvo, krivotvorenje dokumenata, po Članu 127 (3) Krivičnog zakona. Drugo, zloupotreba službenog položaja, po članu 212 (4) Krivičnog zakona. I treće...

("Masovno ubistvo."

"Genocid."

" Uništavanje zemlje. ")

... loše upravljanje po članu 332 (8) Krivičnog zakona."

("Loše upravljanje!")

"Loše upravljanje koncentracionim logorima. "

"Nije mučio ljude kako treba."

"Sranje. Sranje.")

"Smatrate li se krivim?"

Petkanov osta u nepromenjenom položaju, jedino mu na licu zatitra smešak. Čuvarica se ponovo naže ka njemu, no on je zaustavi mahnuvši prstima.

Solinski se okrete ka predsedniku suda tražeći pomoć, i ovaj reče: "Optuženi treba da odgovori na pitanje. Smatrate li se krivim?"

Petkanov na to samo još malo iskosi glavu, otkrivši sudijama onaj isti oholi bleđi lik.

Predsednik suda baci pogled ka advokatima odbrane. Državni advokat Milanova, crnomanjasta, stroga žena ranih srednjih godina, već se bila podigla na noge. "Branjenik je dobio uputstvo da se ne izjašnjava", saopšti ona.

Trojica sudija se kratko posavetovaše, a potom njihov predsednik objavi: "Sud smatra ćutanje poricanjem krivice, po članu 465. Nastavite."

Solinski se ponovo oglasi: "Vi ste Stojko Petkanov?"

Učinilo se da se bivši predsednik nakratko zamislio nad ovim pitanjem. Potom, lako se nakašljavši, kao da hoće da jasno stavi do znanja da će pokret koji sledi učiniti vlastitom voljom, on se podiže. Još uvek, međutim, nije ni pokušao da progovori. Stoga državni tužilac ponovi: "Vi ste Stojko Petkanov?"

Optuženi ničim ne pokaza da je primetio tužioca u sjajnom italijanskom odelu, već se okrete ka predsedniku suda. "Želim da dam uvodnu izjavu."

"Najpre odgovorite na pitanje državnog tužioca."

Drugi vođa se okrete ka Solinskom kao da ga vidi prvi put, pa ga kao đaćića pozva da ponovi pitanje.

"Vi ste Stojko Petkanov?"

"Znaš ti ko sam ja. Ja sam se s tvojim ocem borio protiv fašista. Ja sam te poslao u Italiju da kupiš sebi odelo. Ja sam odobrio da budeš postavljen za profesora prava. Znaš ti vrlo dobro ko sam ja. Hoću da dam izjavu."

"Samo ako je kratka", odgovori Predsednik suda.

Petkanov za sebe klimnu glavom, kao da u isti mah i prihvata i i ignoriše sudijin zahtev. Zatim se obazre po sudnici kao da je tek toga časa postao svestan gde se nalazi, malo podiže naočare na nosu,

položi pesnice na tapaciranu gredu pred sobom, pa zapita, tonom čoveka koji je navikao na bolju organizaciju javnih događaja: "Koja kamera me snima?"

("Jebo te, slušaj ga samo, slušaj seronju. ")

"To više ne pali, Stoj, ne pali."

"Nadam se da će umreti pred našim očima. Uživo preko televizije. "

"Smiri se, Atanase. Možeš da promukneš ako tako nastaviš.")

"Dajte izjavu."

Petkanov ponovo klimnu glavom, više u nekakvom dogovoru sa samim sobom, nego da bi pokazao da je čuo nalog. "Ja ne priznajem autoritet ovog suda. On nema prava da mi sudi. Protivzakonito sam uhapšen, protivzakonito zatvoren, protivzakonito ispitivan, a sada stojim pred sudom koji je protivzakonito oformljen. Ipak...", i tu je sebi dozvolio malu pauzu svestan da je to "ipak" sprečilo da ga sudija prekine, ipak, odgovoriću na vaša pitanja, pod uslovom da budu relevantna."

Tu je ponovo zastao, ostavivši državnom tužiocu vremena da se zapita da li je to kraj izjave ili nije. "A odgovoriću na vaša pitanja iz jednog jednostavnog razloga. Ja sam ovde već bio. Istina, ne baš u ovoj sudnici. Pre više od pedeset godina, znatno pre nego što sam stao za kormilo države. S još nekoliko drugova pomagao sam organizovanje antifašističke borbe u Velpenu. Protestovali smo protiv hapšenja radnika železnice. Bio je to miran demokratski protest, ali nas je, naravno, napala policija gazde-buržuja. Bio sam pretučen, kao i svi ostali drugovi. U zatvoru smo razgovarali o tome šta ćemo činiti dalje. Neki drugovi smatrali su da treba da odbijemo da odgovaramo na pitanja suda pošto smo bili protivzakonito uhapšeni i protivzakonito zatvoreni, a dokaze protiv nas izmontirala je policija. Ali ja sam ih ubedio da je mnogo važnije upozoriti narod na opasnost od fašizma i pripeme imperijalističkih sila za rat. To smo i učinili. Kao što znate, bili smo osuđeni na težak prinudni rad zbog toga što smo branili proletarijat."

"A sada", nastavio je, "evo, gledam po ovoj sudnici i nisam iznenađen. Ja sam ovde već bio. I stoga, ponavljam, pristajem da odgovorim na vaša pitanja, pod uslovom da budu relevantna."

"Vi ste Stoj Petkanov?" ponovi tužilac, s nekim naglašenim zamorom, kao da želi da istakne da nije kriv zbog toga što mu pravna pro-

cedura nalaže da svako pitanje ponovi četiri puta.

"Da, nesumnjivo, to smo ustanovili."

"Onda, pošto vi jeste Stojko Petkanov, znaćete da ste 21. oktobra 1935. godine pred sudom u Velpenu osuđeni za kriminalno oštećenje imovine, krađu gvozdениh šina i kriminalni napad na pripadnika narodne policije dotičnim ukradenim predmetom."

Kada se kamera vratila na Petkanova, Atanas duboko uvuče dim iz cigarete pa ga ispusti kroz stisnute, napućene usne. Dim udari u ekran i razli se po njemu, pa polako nestade. Ovo je bolje od pljuvanja, pomisli Atanas. Pljunuo sam ti u lice dimom.

Petar Solinski nije bio prvi kandidat za mesto državnog tužioca. Njegovo iskustvo bilo je prevashodno akademsko, i tek se delimično ticalo krivičnog zakona. Ali on je već posle prvog razgovora znao da se dobro pokazao. Ostali, kvalifikovaniji kandidati, igrali su na kartu politike, predlagali uslove; neki od njih, posle razgovora obavljenih unutar svojih porodica, zaključili su da su prezauzeti. No Solinski je otvoreno želeo taj posao; izneo je svoje specifične ideje o uobličenju optužbi; i hrabro je istakao da bi godine koje je on sam proveo kao član partije mogle predstavljati i prednost u nastojanjima da se Petkanov namami u stupicu. U lov na vuka treba slati lisicu, podsetio je, i ministar se osmehnuo. U tom suvonjavom profesoru zabrinutog pogleda uočio je pragmatizam i agresivnost kakve je smatrao neophodnim za državnog tužioca.

Za Petra je postavljenje predstavljalo malo iznenađenje. Činilo se da se njegov život, kada bi o njemu razmislio, sastojao od dugih perioda opreznosti praćenih trenucima odlučnosti, čak i nepromišljenosti, u kojima je uvek uspevao da dobije ono što je želeo. Bio je savsesno dete, dobar student; pokoravanje roditeljskim željama čak ga je navelo da se na svoj dvadeseti rođendan veri sa kćerkom njihovih suseda, Pavlinom. Tri meseca posle toga, ostavio ju je zbog Marije, navalivši da se odmah oženi njome, i to toliko energično i tvrdoglavo da su njegovi roditelji, sasvim razumljivo, merkali devojčin stomak. Zbunilo ih je to što meseci koji su usledili nisu potvrdili njihove sumnje.

Posle toga, kroz dugi niz godina, bio je odan član partije i dobar muž ili treba reći dobar član partije i odan muž? Pokatkad su ta dva stanja u njegovoj svesti postajala toliko bliska da ga je to zbunjivalo. A onda je jedne večeri objavio da je pristupio Zelenoj stranci u vreme kada je ona, kako je Marija energično ukazala, u svom članstvu imala vrlo mali broj profesora prava oženjenih kćerima heroja antifašističke borbe. Još gore je bilo to što Petar nije jednostavno i neupadljivo propustio nekoliko sastanaka; on je svoju člansku knjižicu

vratio poštom, uz otvoreno provokativno pismo, kakvo bi mu koju godinu ranije svakako dovelo na vrata ljude u kožnim kaputima, i to u neprilično vreme.

Sada je, po rečima njegove žene, ponovo udovoljavao vlastitoj taštini. Kolege su njegovo postavljenje jednostavno smatrale zavidnim napretkom u karijeri, koji je usput u jednom uljudnom i povučenom pravniku razotkrio želju da postane televizijska zvezda. No takvi su videli samo spoljašnji život Solinskog, pa su po prirodi stvari pretpostavljali da mu je i unutrašnji život podjednako valjano sređen. A u stvari, on je neprestano treperio između različitih stupnjeva zabrinutosti, dok su njegovi povremeni nastupi odlučnosti imali zadatak da u njemu stišaju nemir i uskomešanost. Ako ima naroda koji mogu da se ponašaju kao pojedinci, on je bio pojedinac koji se ponašao kao narod: podneo je decenije nervozne potčinjenosti, a onda pobunjenički planuo, željan sveže retorike i nove slike o sebi samom.

Kao tužiocu bivšeg šefa države, Petru Solinskom predstojao je najjavniji mogući čin samoodređenja. Za novinske kolumniste i TV komentatore on je predstavljao novi poredak naspram starog, budućnost naspram prošlosti, vrlinu naspram poroka; a kada bi govorio za medije, on je obično prizivao nacionalnu svest, moralnu odgovornost, svoj plan da iščeprka istinu kao listak maslačka između zuba laži. No u pozadini svega toga stajala su osećanja koja on nije ni želeo da detaljnije preispita. Ta osećanja ticala su se čistote, više one lične, nego one simboličke; ticala su se svesti o tome da mu otac umire; i želje da sebi nametne zrelost koju vreme jednostavno nije htelo samo od sebe da donese.

Mesto državnog tužioca otvoreno je tek posle široke javne rasprave. Mnogi su bili protiv suđenja. Zar nije za narod bilo bolje da ostavi prošlost na miru, i usredsredi svoju energiju na obnovu? To bi ujedno bilo i razboritije, pošto niko nije mogao da tvrdi da je Petkanov jedini krivac u zemlji. Koliko je daleko sezala krivica kroz nomenklaturu, kroz Partiju, tajnu policiju, regularnu policiju, civilne doušnike, sudstvo i vojsku? Ako treba da bude pravde, isticali su neki, onda to treba da bude potpuna pravda, čestito svođenje računa, pošto je selektivno kažnjavanje nekolicine, da i ne govorimo o jednom jedinom čoveku, predstavljalo očiglednu nepravdu. A ipak, koliko bi se "potpuna pravda" razlikovala od puke osvete?

Drugi su se zalagali za nešto što su nazivali "moralnim suđenjem", no pošto nečeg takvog nije bilo ni u jednom narodu u istoriji sveta, nije bilo jasno od čega bi se takav proces sastojao, ili kakvi bi se dokazi mogli izneti. Osim toga, ko je imao prava da sudi, i zar prisvajanje takvog prava ne bi podrazumevalo zloslutno samoveličanje? Nema sumnje da bi moralnim sudskim procesom mogao da predse-
dava jedino Bog. Za smrtnike je bilo bolje da se zabavljaju pitanjima ko je od koga šta ukrao.

Sva rešenja bila su loša, ali je najgore bilo ne činiti ništa, i to sporo. Valjalo je brzo učiniti nešto. Stoga je Specijalni skupštinski komitet formirao Specijalno istražno veće, sa svešću o tome da premda sva istraživanja treba sprovesti pedantnije i temeljnije nego obično, proces protiv Stoja Petkanova mora biti pripremljen tako da otpočne do početka januara. Istaknuto je i to da treba poštovati zakonske pravne procedure. Pošlo je vreme kada se mogla istaći široka optužba koju je potom sud mogao da tumači tako da obuhvati svaku vrstu ponašanja koju je država želela da kazni. Specijalnom istražnom veću naloženo je da tačno ustanovi čime je sve Petkanov prekršio vlastite zakone, da sakupi uverljive dokaze, i da potom odluči o optužbama. To je podrazumevalo značajne promene u tradicionalnom načinu razmišljanja.

Specijalno veće suočilo se s činjenicom da je teško pribaviti neposredne dokaze kršenja zakona. Malo toga je bilo zapisano; ono što je bilo zapisano najvećim delom je bilo uništeno; a oni koji su to uništili patili su od predvidljivih napada gubitka pamćenja. Još veći problem predstavljala je unitarna priroda netom srušene države. Član 1 Novog ustava iz 1971. godine uspostavljao je vodeću ulogu Partije. Od tog trenutka Partija i Država postali su jedno, i svako jasno razdvajanje između političke organizacije i sistema zakonodavstva prestalo je da postoji. Ono što je smatrano politički neophodnim bilo je, po definiciji, zakonito.

Konačno, pod sve većim pritiskom, Specijalno veće otkrilo je dovoljno dokaza da preporuči suđenje sa tri optužbe. Prvo, falsifikovanje dokumenata, povezano s isplaćivanjem nezaslužanih honorara za tekstove i govore bivšeg predsednika. Druga optužba, za zloupotrebu vlasti i položaja, pokrivala je širok raspon privilegija koje je navodno davao i prisvajao bivši predsednik, i bila je korisna u razotkrivanju

do koje je mere u komunističkom sistemu vladala korupcija. Treća optužba, za loše upravljanje, ticala se nezakonite isplate socijalne pomoći bivšem predsedniku Komiteta za zaštitu životne sredine. Specijalnom veću se to nije naročito dopadalo, pošto je ta drugoimenovana osoba sada bila od marginalnog značaja, uz to još i narušenog zdravlja; ali došlo se do zaključka da su samo dve optužbe nedovoljne za istorijsku osudu. Specijalno veće istaklo je i to da bi, zbog izuzetnosti slučaja, valjalo omogućiti državnom tužiocu da i u toku procesa istakne novootkrivene dokaze, i da, ukoliko to bude potrebno, u toku suđenja doda i nove optužbe. Uprkos mnogobrojnim kritikama, ove odredbe behu prihvaćene.

Pošto je Petkanov odbio da sarađuje s državnim advokatima Milanovom i Zlatarovom, bilo je odlučeno da se uobičajeni profesionalni maniri u ponašanju između optužbe i odbrane prošire i na optuženog lično. U skladu s tim, kad je sudija objavio prekid, Petar Solinski je otišao na šesti sprat ministarstva pravde (ranije Odeljenja za državnu bezbednost), ponevši sa sobom dokumenta koja je odbrana imala prava da vidi. U tom drugom susretu tokom dana bivši predsednik je bio opušteniji, ali ne nužno i prijatniji.

Svakoga jutra jedan policajac donosio je Stoju Petkanovu pet nacionalnih dnevnih listova i na gomili ih stavljao na njegov sto. Svakoga jutra Petkanov bi uzeo *Istinu*, glasilo socijalističke (bivše komunističke) partije i ostavljao netaknutim *Naciju*, *Narod*, *Slobodu* i *Slobodna vremena*.

"Ne zanima vas šta đavo ima da kaže", vedro je zapitao Solinski jednog popodneva, pošto je zatekao Petkanova pogrbljenog nad partijskim jevanđeljem.

"Đavo?"

"Novinari naše slobodne štampe."

"Slobodne, *slobodne*. Kakav vi fetiš pravite od te reči. Je 1' ti se diže na nju? Sloboda, sloboda, daj da vidim kako će ti se napeti pantalone, Solinski."

"Sada niste na sudu. Niko nas ne gleda. Osim policajca koji izigrava gluvonemog."

"Sloboda", reče Petkanov ističući svaku reč, "sloboda se ogleda u pokoravanju volji većine."

Solinski u prvi mah ne odgovori. I ranije je čuo takvu tvrdnju, i ona ga je silno plašila. Na kraju je promrmljao: "Zar vi zaista verujete u to?"

"Sve drugo što vi nazivate slobodom samo su privilegije društvene elite."

"Poput specijalnih prodavnica za članove partije? Jesu li i one bile u skladu s voljom većine?"

Petkanov odbaci novine. "Novinari su kurve. Ja više volim svoje kurve."

Za državnog tužioca ove su razmene mišljenja bile neprijatne, ali korisne. Trebalo je da shvati kakav mu je protivnik, da ga oseti, da otkrije kako da predvidi njegove nepredvidljivosti. Stoga je nastavio, odmereno razboritim tonom: "Znate, postoje razlike u kategorijama. Možda bi trebalo da pročitate kako *Slobodna vremena* izveštavaju o vašem procesu. Taj list ne zauzima očigledan stav."

"Mogao bih da prištedim sebi trud i da se umesto toga jednostavno polijem po glavi kofom govana."

"Vi ne želite da razumete, je li tako?"

"Solinski, ti nemaš pojma koliko me zamara ova rasprava. Sve smo ovo razmotrili pre više decenija i došli do ispravnih zaključaka. Čak se i tvoj otac složio, iako se nekoliko meseci ritao kao magare. Jesi li mu isporučio moje tople pozdrave?"

"Izraz 'slobodna štampa' vama ne znači ništa, zar ne?"

Petkanov melodramski uzdahnu, kao da državni tužilac ističe teoriju da je zemlja ravna ploča. "To je kontradikcija. Svaka novina pripada nekoj partiji, nekim ciljevima. Ili kapitalistima, ili narodu. Čudi me da to nisi primetio."

"Postoje novine čiji su vlasnici novinari koji u njima pišu."

"Onda je partija koju oni predstavljaju najgora od svih, partija egoizma. Očigledan izraz buržoaskog individualizma."

"A ima čak i novinara, to će vas možda iznenaditi, koji menjaju svoja mišljenja o određenim temama. Onih koji imaju slobodu da dođu do vlastitih zaključaka, da ih potom ispituju, preispitaju, pa onda promene svoje stavove."

"Misliš na prevrtljive kurve", reče Petkanov. "Neurotične kurve."

Revolucija se odigrala, o tome nije bilo sumnje; no ta reč nikada nije bila upotrebljena, čak ni u nekom određenijem vidu, sa atributom "plišana" ili "nežna". Ova zemlja raspolagala je potpunim smislom za istoriju, ali i velikom oprežnošću u pogledu retorike. Visoka očekivanja iz proteklih godina odbijala su da o sebi govore krupnim rečima. Stoga su umesto o Revoluciji, ljudi govorili samo o Promenama, pa se istorija sada delila na tri mirna perioda: pre Promena, za vreme Promena, posle Promena. Pogledajte šta se događalo kroz istoriju: reformacija, kontrareformacija, revolucija, kontrarevolucija, fašizam, antifašizam, komunizam, antikomunizam. Veliki pokreti, kao po kakvom zakonu fizike, kao da su podsticali nastanak podjednako snažne suprotstavljene sile. Zbog toga su ljudi obazrivo govorili o Promenama, i zahvaljujući tom bezazlenom izvrđavanju osećali su se nešto bezbednije: teško je bilo zamisliti nešto što bi se zvalo: kontrapromene ili antipromene, pa je, dakle, moguće bilo izbeći tako nešto i u stvarnosti.

U međuvremenu, polagano, diskretno, spomenici su padali po čitavom gradu. Bilo je, dakako, i pre toga delimičnih uklanjanja. Jedne godine, na nečiji mig iz Moskve počišćeni su svi bronzani Staljini. Po noći su bili poskidani sa svojih postamenata i odneti na neveliku pustopoljinu blizu centralnog vojnog vežbališta, gde behu postrojeni uz jedan visoki zid kao da čekaju na streljački vod. Nekoliko nedelja, čuvala su ih dva policajca, sve dok nije postalo jasno da u narodu ne postoji neka naročita želja za skrnavljenjem ovih obeležja. Stoga ih okružiše bodljikavom žicom i ostaviše da se sami brane, da ih noću bude zvižduci i brektanje teretnih vozova. Svakog proleća kopriva bi još malo narasla, i ladolež bi se još malo uspuzao duž unutrašnje strane noge ratnog zapovednika u čizmama. Povremeno bi se pokoji uljez s čekićem i dletom uzverao uz neki od nižih spomenika i pokušao da odvali pola brka za uspomenu; no uvek bi piće ili slab kvalitet dleta doveli do neuspeha. Statue su čamile kraj vežbališta i blistale na kiši, neporažene koliko i samo sećanje.

Sada je Staljin dobio društvo. Brežnjeva, koji je i u životu voleo bronzane i granitne stavove, pa je sada srećno nastavljao da postoji u obliku kipa. Lenjina, s radničkom kapom i podsticajno uzdignutom rukom, čiji su prsti stezali svete spise. Kraj njega je stajao Prvi vođa nacije, koji je u trajnom isticanju političke pokornosti vazda uredno ostajao bar za oko metar niži od giganata Sovjetske Rusije. A sada im se priključio i Stojko Petkanov, koji se prikazivao u različitim kostimima: kao partizanski vođa u opancima i u seljačkoj bluzi; kao vojni zapovednik sa staljinskim čizmama do kolena i generalskim trakama; kao svetski državnik u krutom dvorednom odelu i sa Ordenom Lenjina na reveru. Ovo prisno, probrano društvo, u kome je neke od kasnije pristiglih pojedinaca grubo oštetila bezdušna dizalica, držalo se na okupu u trajnom izgnanstvu, i tiho raspravljalo o politici.

U poslednje vreme, počelo je da se priča o tome da bi im trebalo priključiti i Aljošu. Aljošu, koji je gotovo četiri decenije stajao na onom niskom severnom brdašcu, i čiji se bajonet onako bratski caklio. On je bio poklon sovjetskog naroda; a sada su se oglasili oni koji su smatrali da bi ga trebalo vratiti darodavcima. Neka se vrati u Kijev ili Kalinjin ili kud mu je volja; mora da ga posle toliko godina muči nostalgija, i mora da silno nedostaje svojoj velikoj bronzanoj majci.

No, simbolički gestovi znaju da budu skupi. Bilo je sasvim jevtino ukrasti balsamovanog Prvog vođu iz njegovog mauzoleja jedne zaboravljene noći kada je gorela tek svaka šesta ulična svetiljka. Ali repatriirati Aljošu? To bi koštalo na hiljade američkih dolara, a bolje bi bilo potošiti taj novac na kupovinu nafte ili popravku naprslog nuklearnog reaktora u istočnoj pokrajini. Zbog toga su se neki zalagali za blaže, lokalno proterivanje. Valjalo bi ga otpremiti na vežbalište, da se tamo pridruži svojim metalnim gospodarima. Tamo bi ih on nadvisio, pošto je bio najveća statua u zemlji; i bila bi to mala, nimalo skupa osveta, to što bi ogromni pridošlica postideo te ohole lidere.

Bilo je i onih koji su smatrali da bi Aljošu trebalo ostaviti na njegovom brdu. Bilo je, na kraju krajeva, neporecivo tačno da je sovjetska armija oslobodila zemlju od fašista, i da su tamo sahranjeni izginuli ruski vojnici; bilo je tačno i to da su tada, kao i izvesno veme posle toga, mnogi osećali zahvalnost prema Aljoši i njegovim drugovima. Zašto ga ne ostaviti tu gde je? Ne mora čovek da se slaže sa svakim

spomenikom. Niko nije uništio piramide podstaknut naknadnim osećajem krivice zbog patnji egipatskih robova.

Jednoga jutra u devet i trideset, Petar Solinski je stajao kraj stola u svom kabinetu, nemo zagledan u jedan ugao oko pet metara udaljene police za knjige. Tako se pripremao za posao koji mu je predstojao toga dana. Baš je bio usred pitanja koje je malo rastezalo zakonske odredbe, pošto je manje bilo pitanje a više činjenična hipoteza sa implicitnom moralnom osudom, kada je telefon nametljivo najavio posetioca. Solinski se kratko izvini polici, koja se kao kakav krivac preznojavala i brisala čelo, i usmeri pažnju ka Georgiju Ganjinu, načelniku Patriotskih snaga bezbednosti (bivšeg Odeljenja za unutrašnju bezbednost).

Ganjin je u poslednje vreme nosio odela, da time pokaže da se bavi nimalo pretećim, civilnim poslom. Onoga dana, međutim, pre samo nekoliko godina, kada mu se posrećilo da postane slavan, njegova krupna figura bila je upakovana u uniformu poručnika, čije su epolette otkrивale pripadnika Vojne komande severozapadne pokrajine. Sa još dvadeseticom policajaca, bio je poslan da uspostavi kontrolu nad nečim što je poverljivo bilo opisano kao beznačajne demonstracije u regionalnom centru Slivenu.

Skup je odista bio mali: tri stotine lokalnih članova Zelenih i opozicionara koji su na blatnjavom kaldrmisanom trgu toptali nogama i pljeskali više da bi se zagrejali nego iz nekog drugog razloga. Pred sedištem komunističke partije uzdizala se debela barikada od prljavog snega, koja bi u normalnim okolnostima i sama predstavljala dovoljnu zaštitu. No, dva su faktora ovu priliku činila drugačijom. Prvi se ticao prisustva Odreda Devinski, studentske organizacije koja još nije bila našla sebi mesto u dosijeima tajne službe. To i nije bilo naročito čudno, pošto je u poslednje vreme bilo teško prikupljati informacije o ponašanju studenata; uostalom, Odred Devinski bio je registrovan kao književno udruženje, nazvano po Ivanu Devi uskom, lokalnom pesniku, koji se uprkos različitim dekadentnim i formalističkim tendencijama u fašističkoj invaziji 1941. godine pokazao kao rodoljub i izrastao u mučenika. Drugi faktor bilo je slučajno prisustvo jedne

švedske TV-ekipe čiji se tu negde unajmljeni automobil prethodnog dana pokvario, i koja sada nije imala šta da snima, pa je snimala jedan sasvim uobičajeni provincijski protest.

Da je tajna policija podrobnije ispitala Odred Devinski, možda bi saznala da je pesnik važio za rugalicu i provokatora; i da je 1929. godine zbog "lojalnog soneta" pod naslovom "Hvala Vam, Vaše veličanstvo", po hitnom postupku bio oteran u trogodišnje izgnanstvo u Pariz. Pripadnici studentskog odreda raspoznavali su se tako što su nosili crvene pionirske kapice, pokrivala za glavu desetogodišnjaka, koje su bile smešno rastegnute ili pričvršćene za glavu devojačkim ukosnicama. Ostali demonstranti, kao i snage bezbednosti, nikad pre toga nisu čuli za Odred Devinski, pa ih je nervirala ta grupa čiji su pripadnici ličili na prokomunističke provokatore. Njihove sumnje behu potvrđene kada su Devinskijevci razvili barjak na kome je pisalo: MI, LOJALNI STUDENTI, RADNICI I SELJACI, PODRŽAVAMO VLADU.

Proguravši se u prve redove demonstiranja, pripadnici Odreda zauzeli su položaj blizu ivice one gomile prljavog snega i počeli da skandiraju: "ŽIVELA PARTIJA. ŽIVELA VLADA. POČAST STOJU PETKANOVU. ŽIVELA PARTIJA."

Nakon nekoliko minuta, otvoriše se visoka vrata na glavnom balkonu, i pojavi se lokalni partijski rukovodilac, da sam osmotri tu podršku, tako retku u tim kontrarevolucionarnim danima. Studenti istog časa proširiše svoj repertoar povika. Patriotski uzdignutih pesnica i s crvenim kopicama poređanim u falangu odanosti, oni pozdraviše osmehnutog slivenskog šefa:

"HVALA ZA SKOKOVE CENA."

"HVALA ZA NESTAŠICU HRANE."

"DAJTE NAM IDEOLOGIJU, A NE HLEB."

Studenti behu uvežbani i glasni. Mahali su pesnicama, i u prelasku s jedne parole na drugu nije bilo zastajkivanja.

"HVALA ZA SKOKOVE CENA."

"OSNAŽITE TAJNU POLICIJU."

"ŽIVELA PARTIJA."

"POČAST STOJU PETKANOVU."

"HVALA ZA NESTAŠICU HRANE."

"DAJTE NAM IDEOLOGIJU, A NE HLEB."

Najednom, kao daje ćutke izglasana saglasnost, uzvicima se pridruži i ostatak gomile. "HVALA ZA NESTAŠICU HRANE", počelo je gnevno da odjekuje po trgu, partijski rukovodilac s treskom je zatvorio vrata, a demonstracije su iznenada poprimile histeričan ton za koji je Ganjin znao da je opasan. Njegovi ljudi behu postrojani duž zgrade, i sada su upravo oni privukli pažnju Odreda Devinski. Tri puta se vod studenata približavao policajcima na nekoliko desetina metara, uz povike:

"HVALA VAM ZA METKE."

"HVALA VAM ZA MUČENJE."

"HVALA VAM ZA METKE."

"HVALA VAM ZA MUČENJE."

Bilo je uočljivo da Zeleni i opozicionari ne žele da prihvate ove povike, i da čekaju da im se Odred ponovo pridruži u skandiranju o povećanju cena i nestašicama hrane. TV ekipa se do tog trenutka bila već postavila i počela da snima.

Ganjin je primio naređenje od neznanca u kožnom kaputu, koji se nakratko pojavio iz jednih bočnih vrata partijskog štaba, rekao neko ime i čin, i naložio Ganjinu, kao neposredno naređenje partijskog rukovodioca, da zapuca iznad glava demonstiranata, a ako ih to ne rastera, da im puca u noge. Pošto je preneo poruku, čovek ponovo nestade u zgradi, mada ne pre no što su ga studenti primetili.

"MOLIMO DA NAS PRIME U TAJNU POLICIJU", zaurjali su, a onda: "HVALA VAM ZA METKE. MOLIMO DA NAS PRIME U TAJNU POLICIJU."

Ganjin pomeri svoje ljude dvadeset metara unapred. Odred im krenu u susret. Ganjin se trudio da deluje samouvereno dok je izdavao naređenje za paljbu iznad glava gomile, ali ga je brinulo nekoliko stvari. Prvo, autoritet naloga koje je primio. Drugo, strah da bi neki idiot mogao da odluči da malo spusti nišan. I treće, svest o tome da je svaki policajac imao samo po jedan okvir municije. "HVALA ZA NESTAŠICE" bio je uzvik koji je imao svoj odjek i u redovima vojske.

Dajući uzdignutom rukom znak svojim ljudima da sačekaju, Ganjin krenu ka Odredu. Istoga časa jedan mladić s dve pionirske kape, po jednom pričvršćenom uz svako uho, izdvoji se iz grupe studenata. Švedska televizija uhvatila je sudbonosni susret ove dvojice, bradatog studenta s velikim crvenim štitnicima za uši i punačkog oficira ru-

menih obraza, čiji se dah na hladnom vazduhu pretvarao u izmaglicu. Kamerman se hrabro primakao, ali je tonski snimatelj iznenada pomislio na svoju porodicu tamo u Karlštadu. Taj trenutak razboritosti i te kako je koristio i mladom poručniku. Da je razgovor koji je usledio bio sačuvan, njegov uspon ka vlasti možda bi bio sporiji.

"Dakle, družo oficiru, hoćete li sve da nas pobijete?"

"Samo se sklonite. Raziđite se i nećemo pucati."

"Ali nama se ovde dopada. Trenutno nemamo nastavu. Baš smo uživali u razmeni stavova s partijskim šefom Krumovim. Možda biste vi mogli da pitate onog savesnog oficira obezbeđenja zbog čega je njegov cenjeni gazda prekinuo našu plodotvornu raspravu."

Ganjin je morao da se potruži da suzbije osmeh. "Naređujem vam da se raziđete."

Student je, međutim, umesto da poslušao, prišao bliže, uhvativši poručnika pod ruku. "Onda, družo oficiru, koliko nas po naređenju treba da pobijete? Dvadeset? Trideset? Sve skupa?"

"Da budem iskren", odgovori Ganjin, "to nije moguće. Nemamo dovoljno metaka. Vlada nestašica."

Student prasnu u smeh, pa iznenada poljubi Ganjina u oba obraza. Poručnik rumenih obraza se i sam nasmeja, a njegovo lice ispuni objektiv švedskog kamermana. "Slušaj", reče saučesnički, "siguran sam da možemo nešto da smislimo."

"Sigurno da možemo, družo oficiru." On se okrete, pa doviknu svojim kolegama: "VIŠE METAKA ZA VOJSKU."

Dok je Odred Devinski stupao napred, mašući crvenim kapama, uz naizmenične uzvike "DOLE NESTAŠICE" i "VIŠE METAKA ZA VOJSKU", Ganjin usplahireno dade svojim ljudima znak da spuste puške. Oni to zabrinuto učiniše, a čini se da nisu postali mnogo srećniji ni kada je svako od studenata odabrao sebi vojnika i srdačno ga zagrlio. Slike su, međutim, bile veličanstveno dramatične, a izostanak zvuka omogućio je posmatračima da zamisle dijalog koji je svakako bio uzvišeniji. Ganjin je u tome času izrastao od jednog neodlučnog, ako ne i plašljivog, mlađeg oficira, u simbol čestitosti, reklamu za moć pregovora i umerenost; a njegova kratka nema izmena daha na kaldrmom popločanom skveru ispred palisade prljavog snega nedvosmisleno je shvaćena kao znak da bi vojska, ukoliko bi

bila prisiljena da bira između naroda i Partije, podršku pružila narodu.

Posle toga, Ganjinov uspon bio je tako munjevit da njegova supruga Nina gotovo da nije imala vremena da mu prišije novi čin na uniformu a da on već ne zastari. Bilo joj je drago kada je prešao na civilno odelo; no njeno radosno olakšanje bilo je preuranjeno. Večere na koje je Georgi morao da ide podrazumevale su i redovne prepravke na njegovim odelima. Sada je stajao u kabinetu Solinskog, korpu-lentni građanski službenik, lica zajapurenog od penjanja uz stepenice, s dugmetom sakoa koje je trpelo silan pritisak uprkos tome što je Nina upotrebila dvostruki konac. Nespretnim pokretom, on pruži državnom tužiocu kartonsku fasciklu.

"Slušam vas", reče Solinski.

"Druže tužioče..."

"Biće dovoljno i gospodine tužioče", osmehnu se Solinski. "Generalpotpukovniče."

"Razumem, gospodine tužioče. Mi u Patriotskim snagama obezbeđenja želimo da vas ohrabrimo u vašem radu i verujemo da će vaša marljivost biti nagrađena."

Solinski se ponovo osmehnu. Potrajaće neko vreme dok stari vidovi obraćanja ne iščeznu. "Šta je u toj fascikli?"

"Verujemo da će optuženi biti proglašen krivim po svim optužbama."

"Da, da."

"Takva presuda bila bi od velike pomoći PSO-u u našem trenutnom prestrukturiranju."

"Pa, to je stvar suda."

"I stvar dokaza."

"General..."

"Naravno, gospodine. Ovo je preliminarni izveštaj o slučaju Ane Petkanove. Nažalost, glavni dosijeji su uništeni."

"Ne čudi me."

"Ne, gospodine. Ali mada su glavni dosijeji uništeni mnogo toga je patriotski sačuvano. Iako ni pristup ni identifikacija nisu uvek jednostavni."

"...?"

"Da. Kao što ćete videti, postoje preliminarni dokazi o umešanosti Odeljenja za unutrašnju bezbednost u slučaj Ane Petkanove."

Solinski ne pokaza veliko zanimanje. "Ko traži, taj i nađe", odgovori on. Istina, bilo je malo toga u životu nacije u poslednjih pedeset godina što, kad bi se podrobnije ispitalo, ne bi otkrilo preliminarne dokaze o umešanosti Odeljenja za unutrašnju bezbednost.

"Da, gospodine", Ganjin je i dalje držao fasciklu. "Želite li da vas ne-
prestano obaveštavamo?"

"Ukoliko...", Solinski gotovo odsutno prihvati fasciklu, "ukoliko nađete za shodno..." Hmmm. Kako se lako vraćao starim fomulama. *Ukoliko nađete za shodno. A zašto je rekao ko traži taj i nađe?* Nije to bio njegov način govora. Više je zvučalo kao reči optuženog u Kri-
vičnom postupku broj 1. Možda je postajao žrtva zaraze. Moraće da
vežba da govori *Da i Ne i To je glupo i Gubite se.*

"Želimo vam sreću u nastavku suđenja, gospodine tužioče." "Da, hvala." Gubite se. Navuci vojniku civilno odelo i dužina njegovih re-
čenica će se udvostručiti. "Hvala." Gubite se.

Vera je prešla preko Trga Svetog Vasilija Mučenika, koji je tokom poslednjih pedeset godina bio i Staljingradski trg, Brežnjevljevi trg, i čak, nakratko, u pokušaju da se čitav problem nekako prevaziđe, Trg junaka socijalizma. Sada je već nekoliko meseci čamio u anonimnosti. Goli, nezgrapni metalni stubovi oponašali su zamrlo drveće kestena. Zajedno su čekali proleće: drveće da bi ponovo dobilo lišće, a stubovi da bi na njima nikle pločice s imenima. Tada će grad ponovo dobiti Trg Svetog Vasilija Mučenika.

Vera je bila svesna svoje privlačnosti. Bila je zadovoljna svojim visokim jagodicama i široko postavljenim smeđim očima, nije imala ništa ni protiv svojih nogu, i osećala je da joj pristaju svetle boje kakve je nosila. No kada je prošla kroz park na Trgu Svetog Vasilija, kao što je činila svakoga jutra u osam sati, neznano zašto, kao da se pretvorila u aljkavušu. To se događalo već mesecima. Kraj zapadnog zida bašte bilo se sjatilo nekih stotinak ljudi, i nijedan od njih nije je ni pogledao. Ako i jeste, brzo je skretao pogled, ne trudeći se čak ni da joj odmeri noge, a raskošni šifonski nabori oko njenog vrata nisu uspevali da izmame nijedan smešak.

Pre Promena, svako javno okupljanje grupe veće od osam ljudi moralo se zvanično prijaviti, a procedura prijavljivanja umela je da bude sasvim *ad hoc*, obavljena tako što bi ljudi u kožnim kaputima zatražili imena i adrese. Od vremena Promena, ovakvi prizori, uskomešanih gomila ljudi, postali su uobičajeni. Pojedini prolaznici bi im se automatski priključivali, tako što bi stali u bilo kakav red ispred prodavnice, s teoretskom nadom da bi mogli dobiti nekoliko jaja ili pola kilograma šargarepe. Ova gomila bila je čudna zbog toga što se sastojala isključivo od muškaraca, starih mahom između osamnaest i trideset godina: drugim rečima, one vrste muškaraca koji bi je *neizostavno* odmerili pogledom. Umesto toga, ovi su bili u nekom stanju kontrolisanog uzbuđenja, dok su jedan po jedan, u jedva primetnoj, pčelinjoj aktivnosti, bivali usisavani sa ruba grupe u sredinu, a potom, nakon nekoliko minuta, izbacivani iz nje. Neki bi izgleda

dobili ono što su hteli, pa su odlučno prolazili kroz zapadnu kapiju; ostali bi nasumice odlunjali u bilo kom smeru.

Pornografija, to je bilo Verino prvo objašnjenje. Katkad su se mogle videti grupe ljudi kako se uspaljeno okupljaju oko prevrnute gajbe piva na kojoj je stajao izložen kakav bedno odštampani časopis. A ponekad je tu stajala i boca s etiketom stranog pića i nekoliko čašica; boca je obično poticala iz kante za otpatke nekog hotela za turiste, i bila je iznova napunjena toksičnom rakijom domaće proizvodnje. Ili opet, mogla je to biti i crna berza. Možda su oni srećnici koji su prolazili kroz zapadnu kapiju odlazili da pakuju krijumčarenu robu. A ako ni to nije bilo u pitanju, onda je okupljanje svakako imalo veze s religijom, ili monarhističkom partijom, ili astrologijom, ili numerologijom, ili kockanjem, ili radom na crno. Takva haotična, grozničava okupljanja fetko su imala veze s novim demokratskim strukturama, zagađenjem životne sredine, ili problemima agrarne reforme. Uvek je bilo po sredi nešto ilegalno ili eskapističko, ili, u najboljem slučaju, prostački koristoljubivo. A povrh svega, ti ljudi se nisu ni obazirali na nju.

Stefanova baka odbijala je da gleda suđenje, a studenti su isprva s izvesnom nelagodnom osećali njeno prisustvo. Sedela je nekoliko metara dalje, u kuhinji, pod malom uramljenom slikom Vladimira Iljiča Lenjina u boji, za koju se niko nije usudio da joj predloži daje skine. Bila je to niska, okruglasta žena opuštenih usta koja su još više dolazila do izražaja zbog toga što je izgibila nekoliko zuba, dok je pletena kapa domaće izrade, koju je nosila u svim prilikama, čak i u sobi, doprinosila njenom zaobljenom izgledu. U poslednje vreme govorila je malo, smatrajući da većina pitanja i ne traži odgovore. Klimanje glavom, sleganje ramenima, pružanje tanjira, poneki osmeh; bilo je to sasvim dovoljno. Posebno u opštenju sa Stefanom i njegovim mladim prijateljima. Ala su oni brbljali. Slušala ih je onako okupljene oko televizora, kako toroču, upadaju jedan drugom u reč, nesposobni da svoju pažnju usredsrede duže od jednog trenutka. Prepiru se kao puno gnezdo drozdova. A i pamet im je drozdovska.

Devojka se prema njoj ponašala sasvim uljudno, ali preostala dvojica, posebno onaj bezobrazni Atanas, pa to je... Evo ga, opet protura kljun kroz vrata, a sitne ptičije oči prikovao je u jednu tačku iznad njene glave.

"Bako, bakice, je 1' vam to prvi muž?"

Još jedna primedba koja nije tražila njen odgovor.

"Ej, Dmitre, jesi li video ovu sliku bakinog momka?"

Iz gnezda se pojavi još jedan drozd i zagleda se u portret duže no što je bilo neophodno.

"Ne deluje mi previše veselo, bakice."

"A i malo je prestar za vas."

"Ja bih njega ostavio, bakice. Uopšte ne izgleda zabavno."

Ništa od svega toga nije iziskivalo odgovor.

Prethodne večeri obmotala je oko vunene kape vuneni šal, skinula sliku sa zida i izašla iz stana ne rekavši kuda ide. Odvezla se tramvajem do Trga antifašističke borbe, čije je ime ona i dalje koristila bez obzira na to kako su ga nazivali drski vozači autobusa, i kupila tri

crvena karanfila od jednog seljaka koji je najpre pokušao da joj naplati dvostruko zbog toga što ide na taj skup, što je, dakle, komunista i kao takva uzrok svih nevolja u njegovom životu. Jedan od njenih retkih govornih nastupa postideo je seljaka i naterao ga da upristoji cenu, pa se tako našla na trgu s još nekoliko stotina lojalista, dok su poverljivi ljudi koji očitto nisu bili članovi partije patrolirali oko rubova skupa. Koliko li je još ostalo do trenutka kada će Partija ponovo biti zabranjena, naterana da pređe u ilegalu? Do trenutka kada će se fašisti ponovo pojaviti, a mladići prekopati tavane u potrazi za zelenim košuljama njihovih dedova, pripadnika Gvozdene garde? Slutila je neizbežni povratak ugnjetavanja radničke klase, nezaposlenosti i inflacije kao političkog oružja. Ali je isto tako videla, negde iza toga, i trenutak kada će se ljudi i žene podići i trgnuti, povratiti dostojanstvo koje im pripada i iznova otpočeti čitav slavni ciklus revolucije. Ona će tada, dakako, već biti mrtva, ali uopšte nije sumnjala da će se to dogoditi.

Sve do vikenda, Petar Solinski nije našao vremena da pregleda dosije koji mu je uručio šef obezbeđenja. Ana Petkanova 1937-1972. Čudno, kako su ti datumi uvek stajali uz ime tako da ih je znao napamet. Ime i datumi, na poštanskim markama, na spomen-pločama i koncertnim programima, na njenom spomeniku ispred Doma kulture. Ana Petkanova. Jedino dete predsednika Stoja Petkanova. Lučonoša omladine. Ministar kulture. Fotografije Ane Petkanove kao pionirke s jamicama na obrazima i crvenom kapom, kao ozbiljnog studenta hernije oka prislonjenog uz mikroskop, kao gojazne mlade ambasadorke kulture koja na aerodromu prima bukete cveća posle svojih putovanja po inostranstvu. Primer ženama čitavog naroda. Sam duh socijalizma i komunizma, ovaploćenje njihove budućnosti. Mlada ministarka koja pregleda planove Doma kulture, sada nazvanog njenim imenom. Nešto zdepastija ministarka koja prima cveće od igrača folklora ili usredsređena sedi u predsedničkoj loži na simfonijskim koncertima. Nedvosmisleno debela ministarka, s cigaretom istaknutom u prvi plan, koja kritički sluša sastanak Saveza književnika. Ana Petkanova, naglašeno gojazna, neudata, sklona cigaretama i banketima, umrla u trideset petoj godini. Oplakana u narodu. Čak ni najbolji kardiolozi u zemlji nisu uspeli ništa da učine, uprkos najsavremenijim metodama. Njen sve stariji otac, gologlav na paperjastom snegu, u stavu mirno ispred krematorijuma dok se rasipa njen pepeo. A ploča na zidu i tamo je ponavljala: Ana Petkanova 1937-1972.

Odista, pomisli Solinski, dok je prelistavao Ganjinov izveštaj, sve su ovo trivijalne stvari. Nije ga iznenadilo to što je Odeljenje za unutrašnju bezbednost imalo dosije o predsednikovoj kćerki, to što je neki pomoćnik na pogodnom položaju svakog meseca slao izveštaj, ili to što je ministarkina veza s onim gimnastičarem koji je osvojio srebrnu medalju na Balkanskim igrama bila pod pomnim nadzorom. Taj gimnastičar, sada kao da mu se to vraćalo u sećanje, neprijatno se napio na jednom banketu nekoliko nedelja posle smrti Ane Petkanove, a ubrzo posle toga *dopušteno mu je da emigrira*, što je bila uobi-

čajena fraza za postupak buđenja u zoru i odvoženja na aerodrom bez presvlačenja.

Stojo Petkanov je povodom smrti svoje kćeri proglasio jednonedeljnu žalost. Bili su veoma bliski. Po dolasku na položaj ministra za kulturu, sve češće je bila viđana uz njega, kao zamena za majku-invalida, koja je očitije radije ostajala u nekoj od rezidencija u provinciji. Šušalo se da Petkanov priprema svoju kćer da ga nasledi na položaju. Šušalo se takođe i o tome da se predsednikova kći tako ugojila zbog toga što se na jednom od svojih putovanja opsesivno zavolela američke hamburgere, da je posle toga bez uspeha pokušavala da nauči predsedničke kuvare kako da ih pripremaju, pa je morala da počne da ih uvozi. Smrznuti hamburgeri u velikim količinama, blagodareći prednostima diplomatskog prtljaga.

Dosije general-potpukovnika Ganjina manje-više je potvrđivao sve te glasine, uz dodatni detalj da je predsednikova supruga, u svojim poznijim godinama, krišom posećivala drvenu crkvicu u svom rodnom selu, i da je njenoj invalidnosti u velikoj meri doprinela votka. Sve je to, međutim, postalo istorija. Ana Petkanova 1937-1972 bila je mrtva. Kao i njena mati. Stojo Petkanov trenutno je odgovarao pred narodom za različite optužbe, no među njima nije bila i optužba da je bio oženjen pijanom obožavateljkom sveštenika. A onaj gimnastičar? Koliko je Solinski mogao da se seti, on je neko vreme živeo u Parizu, gde mu karijera nije napredovala, a potom počeo da radi kao trener u nekom gradu na američkom srednjem zapadu. Pričalo se da je jedne noći, ponovo pijan, izleteo pred kamion i poginuo. Ili je to bio neko drugi?

Sve je to pripadalo davnoj prošlosti. Državni tužilac gurnu dosije u stranu i podiže pogled sa stola. Sunce se klonilo smiraju, i njegovi zraci upravo su dohvatili bajonet na Spomeniku večne zahvalnosti oslobodilačkoj Crvenoj armiji. Da, naravno, tamo je prvi put svojim očima video Anu Petkanovu. Jednog Prvog maja ona ozbiljna studentkinja hernije koja je tako nadahnuto zurila kroz mikroskop, pratila je svog oca prilikom polaganja venaca. Sećao se zdepaste prilike, ozbiljnog lica pomalo štenećeg izraza, i kose kao u konopcima skupljene na temenu. U to vreme, naravno, izgledala je neizrecivo veličanstveno, i on je bio spreman da umre za nju.

S jedne strane, ovaj proces bio je nalik većini procesa koji su se ovde odigrali tokom prethodnih četrdeset godina: predsednik suda, državni tužilac, veće odbrane i optuženi optuženi pre svih znali su da je za vlast neprihvatljivo bilo šta osim presude: kriv je. Međutim, mimo te završne izvesnosti nije bilo utvrđenih tačaka, niti zakonske tradicije koja se mogla slediti. U staro doba monarhije ponekad je poneki resorni ministar i bivao opozvan, a nekoliko predsednika bilo je otpušteno iz službe grubom demokratskom metodom atentata, ali nije bilo presedana za jedan tako javni proces tako neizvesnog ishoda, kao što je suđenje svrgnutom vladaru. I premda su konkretne optužbe bile čvrsto postavljene kako bi na najmanju meru svele mogućnost da optuženi izbegne kaznu, predsednik suda i njegova dva pomoćnika osećali su da imaju prećutno dopuštenje, gotovo dužnost prema narodu, da dozvole da se postupak oduži. Propisi o dokazima i pitanja njihove prihvatljivosti bili su slobodno tumačeni; braniocu je dopušteno da na ponekoj hipotezi insistira i više no što je zakon uobičajeno dopuštao. Atmosfera je bila više pijačna, nego crkvena.

Stoju Petkanovu, negdanjem trgovcu konjima, to nije smetalo. U svakom slučaju, njega su retko zanimala proceduralne sitnice. Draža mu je bila uopštenije postavljena odbrana i još uopštenije protivoptužbe. Državni tužilac imao je sličnu moć širokog manevrisanja u unakrsnom ispitivanju i razvodnjenim spekulacijama; sud je jedino trebalo da obezbedi da bivši predsednik ne ponizi tog predstavnika nove vlade.

"A jeste li vi, 25. juna 1976. godine, dodelili, ili naložili da se dodeli, ili dopustili da se dodeli, spomenutom Milanu Todorovu, trosobni stan u Zlatnom delu naselja Zora?"

Petkanov ne odgovori odmah. Umesto odgovora, dopustio je da mu se licem razlije izraz nekakve vesele ozlojeđenosti. "Otkud znam? Sećate li se vi šta ste radili pre petnaest godina između dva gutljaja kafe? Recite mi vi."

"E, pa, reći ću vam. Reći ću vam da ste vi izdali ili dozvolili da se izda takvo naređenje u direktnoj suprotnosti sa pravilima ponašanja državnih službenika u oblasti stambene politike." Petkanov zagundā, a takvo oglašavanje obično je prethodilo napadu. "Imate li vi lep stan?" iznenada upita državnog tužioca. Kad Solinski zastade da razmisli, Petkanov navali na njega: "Hajde, to sigurno znate, imate li lep stan?"

(Ja imam sranje od stana. Ispravka. Ja imam dvadeset procenata sranja od stana.)

Solinski je oklevao zato što nikada nije smatrao da ima naročito lep stan. Pouzdano je znao da Marija njime nije zadovoljna. Sa druge strane, nije mu prijala ni mogućnost da otvoreno nipodaštava vlastiti životni prostor. Na kraju je rekao: "Da, imam lep stan."

"Fino. Čestitam. A imate li vi lep stan?" upitao je sudskog stenografa, koji uspaničeno podiže pogled. "A vi, gospodine predsedniče suda, uz taj posao verovatno ide fini stan? A vi? A vi?" Pitao je zamjenike sudija, pitao je državne advokate Milanovu i Zlatarovu, pitao je glavnog oficira policije. Prstom je pokazivao po sudnici, ovde, onde, onamo. "A vi? A vi? A vi?"

"Sad je dosta", konačno naredi predsednik suda. "Ovo nije Politbiro. Nismo ovde da bismo kao punjene lutke slušali svakakve govoračije."

"Onda nemojte da se ponašate kao punjene lutke. Kakve su to bezvezne optužbe? Koga je briga da li je pre petnaest godina nekakvom ubogom glumcu dopušteno da živi u dve sobe umesto u jednoj? Ako je to sve za šta možete da me optužite, onda za trideset tri godine kao kormilar nacije i nisam počinio previše zla."

(Ponovo je rekao 'kormilar'. Dođe mi da svisnem." Umesto da svisne, Atanas pijunu dim cigarete na Stoja Petkanova.)

"Da li biste više voleli da ste optuženi", osetio se Solinski slobodnim, "za zlostavljanje i pljačkanje ovog naroda, za ekonomski vandalizam?"

"Ja nemam bankovni račun u Svajcarskoj."

("Onda mora da je negde drugde.")

"Odgovorite na pitanje."

"Nikada nisam ništa oteo od ove zemlje. Vi govorite o zlostavljanju i pljački. Mi smo u socijalizmu dobijali obilate isporuke sirovina od

naših sovjetskih drugova, a vi sada pozivate ovamo Amerikance i Nemce da nas zlostavljaju i pljačkaju."

"Oni investiraju."

"Ha. Oni ulože malu količinu novca u našu zemlju da bi odneli veću količinu. To je stil ponašanja kapitalizma i imperijalizma, a oni koji to dopuštaju nisu samo izdajnici već i kreteni za ekonomiju."

"Hvala vam na pouci. Ali još uvek nam niste rekli za šta biste radije bili optuženi. Koje ste zločine spremni da priznate?"

"Kako vi olako govorite o zločinima. Priznajem da sam pravio greške. Kao i milioni mojih sunarodnika, radio sam i grešio. Radili smo i grešili, i zemlja je napredovala. Ne mogu se uzimati izdvojene činjenice da bi se poglavar države optužio izvan konteksta epohe, vremena. I stoga ja ovde ne branim samo sebe već i sve one milione rodoljuba koji su svih ovih godina bespoštedno radili."

"Onda biste možda bili voljni da ispričate sudu o tim 'greškama' koje ste blagoizvoleli priznati, no koje su, čini se, svakako manje nego zločini?"

"Da", reče Petkanov, zaprepastivši tužioca. On je smatrao da optuženi nije kadar da upotrebi tako jednostavnu reč. "Prihvatam odgovornost za krizu koja je prethodila dvanaestom oktobru, i hoću da se razjasni moj deo odgovornosti. Smatram da bi mi možda", nastavio je, svojim najdostojanstvenijim državičkim tonom, "smatram da bi mi možda trebalo suditi za inostrane dugove države."

"Ah, bar za nešto prihvatate odgovornost. Ne samo da se odista nečega sećate, već i prihvatate odgovornost za to. A šta bi po vašem mišljenju bila odgovarajuća kazna za nekoga ko poveća inostrani dug države u poslednjem pokušaju da se održi navlasti, tako da je taj dug sada ravan dvogodišnjoj plati za svakog čoveka, ženu i dete u zemlji?"

"Puno toga je i vaše delo", spremno odbrusi Petkanov, "jer je, kako čujem, trenutni nivo inflacije četrdeset pet procenata, dok u socijalizmu inflacija nije postojala pošto smo koristili naučne metode za njeno suzbijanje. Prirodno, u vreme krize pre dvanaestog oktobra, posavetovao sam se sa vodećim ekonomskim stručnjacima u Partiji, na čije sam se pismene izveštaje oslonio, ali spreman sam da se razjasni moj deo odgovornosti. A potom, naravno", produži on s još očitijim samozadovoljstvom, "neka o svemu sudi narod."

"Gospodine državni tužioče", reče predsednik suda, "mislim da je vreme da se vratimo konkretnijim stvarima."

"U redu. Gospodine Petkanov, jeste li ili niste, dvadeset petog juna 1976. godine, dodelili, ili naložili da se dodeli, ili dozvolili da se dodeli, spomenutom Milanu Todorovu, trosoban stan u Zlatnom delu naselja Zora?"

Petkanov sede i prezrivo odmahnu rukom. "Imate li vi lep stan?" upita on nikog određenog. "A vi? A vi? A vi?" Potom se okrete na svojoj tvrdoj stolici i obrati majčinskoj figuri čuvarke koja je stajala iza njega. "A vi?"

("Ja imam govno od stana", reče D Mitar. "Ja imam dvadeset procenata istinskog sranja od stana. ")

"A šta bi ti hteo? Duguješ dvogodišnju platu predsedniku Bušu. Treba da budeš srećan što ne živiš s čergarima."

"Radili smo i grešili. Radili smo i grešili. "

"To da smo grešili, to je sigurno. ")

Marija Solinska čekala je čitav sat ispred bloka Prijateljstvo 1 pre no što je stigao autobus. Ne, ja nemam lep stan, pomislila je. Želim stan sa više prostora za Angelinu, gde struja ne nestaje svaka dva sata, gde slavine ne mogu jednostavno da presuše kao što se to desilo jutros. Kao da se čitav grad raspada. Većina automobila je zbog nestašice benzina van puteva. Čak su i automobili koji rade na plin bili pokriveni plastičnim cirkadama pošto je potrošnja plina bila ograničena isključivo na kućnu upotrebu. Autobusi su išli kada bi neki tanker doneo naftu, kada bi ih mehaničari pokrenuli na guranje, kad bi se razbojnici koji ih voze smilovali da se pojave, da za promenu malo prestanu da se bave trgovinom crnoberzijanskim dolarima.

Imala je četrdeset pet godina. Još je bila privlačna, po sopstvenom mišljenju, premda iz Petrovih povremenih ushita nije mogla da izvuče pouzdan zaključak. U vreme promena ljudi su bili previše zauzeti, ili previše umorni, da bi vodili ljubav: eto još jedne stvari koja se poremetila, pokvarila. A posle toga, i kad su to činili, bojali su se posledica. Tokom poslednje statističke godine, broj zdravih porođaja bio je manji i od broja abortusa i od broja umrlih. Šta to govori o jednoj zemlji?

Odisti, nije trebalo očekivati da supruga državnog tužioca na posao ide autobusom, i da se gura s debelim seljačkim guzicama. Ona je oduvek marljivo radila i davala sve od sebe, činilo joj se. Otac je bio junak antifašističke borbe. Deda joj je bio jedan od prvih članova partije, pristupio joj je i pre samog Petkanova. Ona ga nikada nije sreala, i njegovo ime se godinama jedva i spominjalo, no otkako je stiglo ono pismo iz Moskve, ponovo su smeli da se ponose njime. Kada je potvrdu pokazala Petru, on je odbio da s njom podeli zadovoljstvo, i zlovoljno je primetio da dve pogreške ne čine jednu ispravnu stvar. Bilo je to tipično za njegovo ponašanje u poslednje vreme; ono je bilo nekako prikriveno, potuljeno slavodobitničko.

Udala se za njega u dvadesetoj godini. Gotovo istovremeno, njegov otac počinio je jednu glupost; pričalo se da je dobro prošao što se

provukao samo s progonstvom u provinciju. A onda, kada je bio gotovo istih godina, Petar je istupio iz Partije, glupo, provokativno, ne pitajući je čak ni za savet. Bilo je u njemu nečeg nestabilnog, nečeg što je tražilo nevolje, baš kao što ih je tražio i njegov otac. A onda se prijavio da bude tužilac Stoja Petkanova! Sredovečnom profesoru prohtelo se da izigrava heroja! Patetično. Ako izgubi, biće ponižen; čak i ako pobedi, polovina ljudi ipak će ga mrzeti, a ona druga polovina reći će da je morao da postigne više.

General-potpukovnik Ganjin prispeo je, kao i prošlog puta, sa kartonskom fasciklom u ispruženim rukama. Možda je takav i ustao iz kreveta, pa je tog stanja mogao da se reši jedino posetom državnim tužiocu.

"Uvereni smo, gospodine, da se suđenje odvija u skladu s vašim najpovoljnijim očekivanjima."

"Hvala. Šta imate da kažete o ovome." Solinski ispruži ruku i jednostavno uze fasciklu, nateravši time šefa obezbeđenja da ispriča šta ima.

"Da. Izveštaj o našem istraživanju o onom što se radilo u Specijalnom tehničkom ogranku u ulici Reskov. Uglavnom u periodu između 1963. i 1980. godine, kada je ogranak premešten u severozapadni sektor. Mnogi izveštaji iz ulice Reskov ostali su netaknuti."

"Dičili su se svojim radom?"

"Ko bi to znao, gospodine tužioče?" General je ukočeno i zabrinuto stajao pred njim, više nalik na kakvog provincijskog poručnika, nego na jednu od ključnih ličnosti u preoblikovanju države.

"Generale, još nešto..."

"Izvol'te?"

"Da li slučajno znate... To nije bitno, samo sam se pitao znate li šta je bilo s onim studentom, onim bradatim koji vas je poljubio na snegu."

"Kovačev. Zapravo znam. On organizuje red za vizu ispred američkog konzulata."

"Znači, radi za Amerikance?"

"Ne, ne. Zar ih niste videli, one na Trgu Svetog Vasilija mučenika? Oni čekaju red pred američkim konzulatom."

"Ne shvatam."

"Ne žele da stoje na ulici, ispred zgrade. Stide se, ili se boje osude, ili mogućih neprilika. Tako nečega. Zbog toga sami organizuju red u parku, pored zapadnih kapija. Kovačev vodi taj posao. Dobijete broj, i svakoga jutra se pojavite da proverite da li ste stigli na čelo reda."

Ako niste, vraćate se narednog dana. Nema varanja. Njega svi slušaju. Odličan je organizator."

"Takav bi trebalo da radi za nas."

"On to neće. Pokušao sam. Poslao mi je razglednicu kad sam dobio ovo." Ganjin se mahinalno dotače po ramenu, kao da mu je supruga prišla dve zlatne rečke na civilno odelo. "Pisalo je: DAJTE NAM GENERALE, A NE HLEB."

Petar Solinski se osmehnu. Taj Kovačev je izgleda bio ljudina. Za razliku od njegovog debelog generala. "Gde smo ono stali?"

Ganjin se ponovo ukruti. "Činilo se da će vas zanimati naš rezime istraživanja sprovedenog u ulici Reskov, a u vezi s rezultatima postignutim u oblasti izazivanja lažne bolesti."

"Određenije?"

"Određenije, izazivanja simptoma srčanih smetnji davanjem droge oralnim ili intravenoznim putem."

"I šta još?"

"Kako šta još?"

"Ima li kakvih dokaza specifične upotrebe tog istraživanja na pojedinačnim slučajevima?"

"Ne, gospodine. Ne u ovom dosijeu."

"Pa, hvala vam, generale."

"Hvala vama, gospodine tužioče."

Potrošili su još jedno dugo popodne ne dospevši nikuda. Bilo je to kao ceđenje sundera: taj sunder je najčešće bio suv, no i u retkim prilikama kada nije bio suv, voda je proticala kroz prste. Savršeno utemeljeni primeri kolosalne pohlepe bivšeg predsednika, njegovog bezočnog koristoljublja, njegove kleptomanije i bezobzirnih pronevera, na sudu kao da su jednostavno iščezavali pred očima nekoliko miliona svedoka. Ono imanje u severoistočnoj pokrajini? Rođendanski poklon zahvalnog naroda na dvadesetu godišnjicu stupanja na čelo države, ali svakako poklon samo za njegovog života, on je retko i odlazio tamo, a ako i jeste, činio je to samo da bi primio visoke goste iz inostranstva i na taj način doprineo jačanju socijalizma i komunizma. Ona kuća na Crnom moru? Nju mu je ponudio Savez književnika kao priznanje za usluge koje je učinio književnosti i kao zahvalnost za to što se odrekao polovine autorskog honorara za svoja *Sabrana dela, spise i dokumente* (32 toma, 1982). Ona lovačka kuća u brdima na zapadu? Komunistička partija, u spomen na četrdesetu godišnjicu predsednikove prihvaćene molbe za partijsku knjižicu, velikodušno je izglasala... i tako dalje, i tako dalje.

Kako se proces nastavljao, Petkanov kao da je postajao ne manje nego sve više nepredvidljiv. Državni tužilac nikada nije znao, na početku zasedanja, da li će mu optuženi odgovarati s neskrivenom agresivnošću, ili žovijalno, kroz banalnu filozofiju, hoće li biti sentimentalni ili tvrdoglavo ćutati, da i ne govorimmo o trenucima kada je umeo da sa jednog načina pređe na drugi. Je li to bila nekakva uvrnuta strateška zamisao, ili istinski pokazatelj da je reč o jednoj sve dublje neuravnoteženoj ličnosti? U automobilu na putu ka Ministarstvu pravde, držeći u rukama fasciklu punu tek površno optužujućih dokaza, Petar Solinski razmišljao je o tome kako je njegov plan da upozna Petkanova, ne bi li tako bolje predvideo njegove poteze, do sada imao malo uspeha. Hoće li ikada uspeti da shvati prirodu tog čoveka?

Kada je stigao do šestog sprata, zatekao je bivšeg predsednika, kao da je namerno odabrao raspoloženje da bi ga nasekirao, u najpoletnijem izdanju. Šta je, na kraju krajeva, i bio Stojko Petkanov, ako ne normalna osoba normalnog karaktera koja je proživela normalan život ? I zbog čega kao takav ne bi mogao da se pretvori u samo ovaploćenje razdraganosti?

"Znaš, Petre, baš sam se nešto prisećao. Kad sam bio dečak, često sam išao na izlete sa Savezom komunističke omladine. Sećam se kad smo se prvi put peli na planinu Rikoša. Bio je pozni oktobar, i sneg je već bio pao, a zbog niskih oblaka iz grada se nije mogao videti vrh planine."

"Sada ga je preko cele godine nemoguće videti", primeti Solinski. "Zbog zagađenja. Eto kakav smo napredak ostvarili."

"I peli smo se čitavog jutra." Petkanova nije poremetila ova upadica; njegova priča išla je tramvajskim šinama. "Tlo pod nogama bilo je grubo, s mnoštvom kamenova, i staza nije uvek bila jasno vidljiva, a nekoliko puta morali smo da prelazimo reke od kamenja. To ti je nešto... geološki, ne znam kako se to zove. A onda smo ušli u jedan oblak, pa neko vreme nismo mogli da vidimo kuda idemo, i bili smo srećni što je staza bila jasno obeležena, što su drugi tuda prošli pre nas.

Počinjali smo da osećamo glad i pomalo nas je obuzimala malodušnost, mada se niko od drugova nije požalio, i čizme su nam bile mokre, i mišići su nas boleli, kada smo odjednom, sasvim nenadano izašli iz oblaka. A tamo, iznad linije oblaka, sijalo je sunce, nebo je bilo plavo, sneg je počinjao da kopni, i vazduh je bio čist. Spontano, niko to nije planirao, gromko smo uglas zapevali 'Stupajmo crvenom stazom', i jednostavno se pesmom ispeli do vrha planine, držeći se za ruke u složnom maršu."

Petkanov pogleda u svog gosta. Decenijama je već ta priča mamila uzdahe i potvrdno klimanje glava i brisanje suza; sve što mu je Solinski ponudio bila je crnooka ratobornost.

"Poštedite me svojih jevtinih analogija", reče državni tužilac. Bože dragi, pa slušao ih je celog života, te parabole, ta bodrenja, te po meri skrojene moralne pouke, mrvice seljačke mudrosti. On izgovori jednu, koja mu čuje slučajno pala na um. "*Da bi zasadio drvo, moraš najpre da iskopaš rupu.*"

"Tako je", blagonaklono odgovori Petkanov. Jesi li ikad video da je posađeno drvo a da prethodno nije bila iskopana rupa?"

"Ne, verovatno nisam. Ali sam zato video i previše iskopanih rupa u koje su glupani zaboravili da zasade drveće."

"Petre, sine mog starog prijatelja. Ne treba da misliš da ja ništa ne znam. Ja znam da ljudi žive od toga što ti nazivaš jevtinim analogijama."

"Baš mi je drago što ste to rekli. Oduvek smo znali da vi duboko u sebi prezirete ljude, da nikada niste imali poverenja u njih. Zbog toga ste ih sve vreme uhodili."

"Petre, Petre, ti možda razaznaješ moj glas, ali bi stvarno trebalo da pokušaš da čuješ šta ja u stvari govorim. To bi ti moglo biti od koristi u tvojoj moćnoj ulozi državnog tužioca, ako ništa drugo."

"Pa?"

"Pa, rekoh da znam da ljudi žive od onog *što ti nazivaš* jevtinim analogijama. Ne prezirem ih ja zbog toga, već ti. Tvoj otac je neko vreme bio teoretičar. Raspolaže li on i danas lepim teorijama o pčelama? I ti si intelektualac, to svako može da vidi. Ja sam jednostavno čovek iz naroda."

"Čovek iz naroda čiji sabrani govori i dokumenta ispunjavaju trideset dva toma."

"Dobro, marljiv čovek iz naroda. Ali ja umem da im se obratim, i umem da slušam." Solinski nije ni pokušao da se usprotivi. Počinjao je da oseća zamor. Neka starac slobodno blebeće, sad više nisu pred sudom. Nije verovao ni u jednu Petkanovljevu reč, a sumnjao je da im veruje i sam bivši predsednik. Nije li postojao nekakav retorički termin za ovu vrstu uvrnute konverzacije, u kojoj se licemerni monolog susreće s prezriviim ćutanjem? "Što znači da ja znam šta ljudi žele. Šta ljudi žele, Petre, možeš li to da mi kažeš?"

"Vi ste danas po svoj prilici proglasili sebe za stručnjaka u tom pogledu."

"Da, zaista. Ja jesam stručnjak. A šta ljudi žele? Oni žele sigurnost i nadu. Mi smo im to dali. Možda i nije sve bilo savršeno, ali u socijalizmu ljudi su mogli da se nadaju da će jednoga dana možda i biti. Vi vi ste im dali samo nesigurnost i beznađe. Porast kriminala. Crnu berzu. Pornografiju. Prostituciju. Glupave žene koje ponovo trabunjavaju pred sveštenicima. Takozvanog Krunskog princa koji se nudi kao

spasitelj nacije. Da li se ponosite tim na brzinu ostvarenim dostignućima?"

"Kriminal je oduvek postojao. Vi ste jednostavno lagali o tome."

"Pornografija se prodaje na stepenicama mauzoleja Prvog vođe. Misliš da je to zabavno? Misliš da je pametno? Misliš da je to napredak?"

"Pa, bar nema njega unutra da to čita."

"Misliš da je to napredak? Hajde, reci mi, Petre."

"Mislim", odgovori Solinski, koji je uprkos zamoru sačuvao svoj pravnički instinkt za argumentovani napad. "Mislim da je to u redu." Petkanov ga oštro pogleda. "Prvi vođa bio je stručnjak za pornografiju, rekao bih."

"To se ne može porediti."

"A može, i to veoma precizno. Kažete da ste ljudima dali nadu. Ne, to što ste im vi dali bila je fantazija. Velike sise i ogromne kurčine, i sveopšta beskrajna jebačina, eto šta je prodavao taj vaš Prvi vođa, ili bar politički ekvivalent svega toga. Vaš socijalizam bio je jedna takva fantazija. I više od toga, zapravo. U onom što danas prodaju ispred Mauzoleja ima bar nekakve istine. Ima neke istine u tom đubretu."

"A ko se sada služi jeftinim analogijama, Petre? Baš je lepo čuti državnog tužioca kako brani pornografiju. Sigurno se podjednako ponosiš inflacijom, crnom berzom, kurvama na ulicama?"

"Teškoće postoje", priznade Solinski. "Ovo je prelazni period. Bolna prilagođavanja su neminovna. Moramo da shvatimo realnost ekonomskog života. Moramo da proizvodimo robu koju ljudi žele da kupe. Tako ćemo ostvariti prosperitet."

Petkanov se radosno zacereka. "Pornografija, dragi moj Petre. Sise i kurac. Sise i kurac i tebi, takođe."

"Znate li šta ja mislim?"

"Misliš da bi trebalo da prestanemo da gledamo, Dmitre." "Da, ali sada znam zbog čega tako mislim."

"Ja bih jedno pivce."

"Evo u čemu je stvar. Vaspitavali su nas, je l' tako, i škola i televizija i novine i naši roditelji, ili bar neki od njih, da verujemo da socijalizam nudi odgovor na sva moguća pitanja. Dakle, daje socijalizam pravedan, naučno zasnovan, da su svi stari sistemi isprobani i da nisu funkcionisali, te da je ovaj, ovaj u kome imamo sreće da živimo, da je ovaj... ispravan."

"Niko nije tako mislio, Dmitre, bar ne zaista."

"Možda i nije, ali mi smo mislili da naš narod tako misli, zar ne, sve dok nismo saznali, dok nismo otkrili da se većina jednostavno pretvara. A tada smo shvatili, zar ne, da socijalizam nije neporeciva politička istina, i da se svako pitanje može posmatrati sa dve strane."

"To smo shvatili još s majčinim mlekom."

"Jeste, da uvek možeš da biraš između dve stvari."

"Jako duhovito, Atanase."

"Ja, dakle, hoću da kažem, dok gledam ovo suđenje, iz dana u dan, slušam optužbu, slušam odbranu, čekam da sudije donesu odluku, da je sve to... da je sve to isuviše blagonaklono prema njemu."

"Zbog toga što su optužbe tako trivijalne."

"Ne, uopšte nije u tome stvar. Stvar je u tome što sve ovo skupa ne odražava stvarnost. Zbog toga što naiđe trenutak kada više ne postoje dve strane svakog pitanja, već samo jedna strana. Iz njegovih usta izlaze samo laži i licemerje i beznačajno sranje. To čak i ne bi trebalo slušati."

"Misliš da je trebalo organizovati sud časti?"

"Ne, jednostavno nije trebalo ništa organizovati. Trebalo je prosto reći, evo istine koja nema drugu stranu. I samim *održavanjem* suđenja odaje mu se lažno priznanje, priznaje se da čak i u ovom slučaju, čak i u ovom slučaju gorem od svih drugih, postoji druga strana me-

dalje. A nje nema. I gotovo. Neka pitanja imaju samo jednu stranu. I gotovo."

"Bravo, Dmitre. Dajte mu pivo."

Nakratko su svi začutili. A onda Vera reče: "Sutra se nalazimo kod Stefana. Uobičajeno vreme."

"General-potpukovniče, svako bi pomislio da se u slučaju bivšeg predsednika zalažete za oslobađanje od krivice."

"Izvol'te, gospodine tužioče?" Načelnik Patriotskih snaga bezbednosti bio je zbunjen.

"Pa, uvek dolazite kada pripremam unakrsna ispitivanja."

"Navratiću kasnije."

"Ne, ne. Samo recite."

"Zapisi o državnoj politici u periodu od 1970. do 1975. godine."

"Nisam ni znao da je tako nešto postojalo."

"U tom periodu bilo je dosta izraza nezadovoljstva... Ne, tačnije rečeno, u prvoj polovini tog perioda bilo je dosta izraza nezadovoljstva delovanjem i ambicijama ministra kulture."

Solinski dopusti sebi da se osmehne. Odista, ova vojničina se i pre više uspešno pretvorila u birokratu. "Službi bezbednosli se nisu dopadale pojedine Prokofjevljeve simfonije?"

"Nije to. U stvari, ne sasvim, jer kad ste već to spomenuli, program Drugog internacionalnog kongresa džez bio je dosta kritikovan."

"Ja sam mislio da Partija odobrava džez kao autentični izraz patnje potlačenog naroda u međunarodnom kapitalizmu?"

"To je istina. To je mnogo puta isticano. Ali došlo se do zaključka daje pojedinačni individualizam potlačenog izvođača, udružen s ličnim interesom za njegovu dobrobit ispoljenim od strane ministra kulture, štetan za budućnost socijalizma."

"Shvatam." Možda je negde ispod tog zaobljenog odela vrebao zakrčljali smisao za humor. "Ali uprkos tome?"

"Ali uprkos tome. Zaključeno je da su lične ambicije ministra kulture opasne i antisocijalističke. Smatralo se da je njena sklonost prema uvoznim ličnim potreštinama dekadentna i antisocijalistička."

"A prema uvoznim ličnim muzičarima?"

"Takođe. A i predsednikove lične ambicije i želje u vezi s njegovom kćerkom, barem prema ovim preliminarnim zapisima za završni izve-

štaj koji još uvek nije obelodanjen, takođe su smatrane štetnim za državne interese."

"Nisu valjda?" Ovo je bilo zanimljivo. Nije imalo puno veze s Krivičnim postupkom broj 1, ali je bilo zanimljivo. "Tvrдите li vi to da je nju likvidiralo Odeljenje za unutrašnju bezbednost?"

"Ne. "

"Baš šteta."

"Nemam dokaza za takvu izjavu."

„A ako biste pronašli takve dokaze?"

"Naravno, predao bih ih vama."

"Generale, u kojoj je meri, po vašem mišljenju, Odeljenje za unutrašnju bezbednost u to vreme bilo pod kontrolom?"

Ganjin se na kratko zamisli. "Po meni, otprilike onoliko koliko i uvek. Koliko je uvek bilo, hoću reći. U nekim oblastima postojala je stroga kontrola i izveštavanje. U drugim, bilo je potrebno odobrenje za delovanje, ali nije bilo detaljnog izveštavanja. A u specijalnim oblastima, OUB je delovao prema vlastitom shvatanju onoga što su oni smatrali vitalnim interesima državne bezbednosti."

"Drugim rečima, uklanjali su ljude?"

"Bez sumnje. Ne mnogo njih, koliko mi znamo. I bar ne u poslednjih nekoliko godina."

"Otisaka prstiju svakako nema."

"Baš tako."

Solinski lagano klimnu glavom. Izveštaji su se raspadali. Otisci prstiju bili su izbrisani. Tela su odavno nestala u krematorijumu. Svi znaju šta se događalo, svi su to znali još u ono vreme. A ipak, kada bi ljudi poput njega pokušali da izreknu niz optužbi protiv čoveka koji je upravljao čitavim tim poslom, činilo se kao da se ništa slično nije odigralo. Ili kao da je to što se dogodilo bilo na neki način normalno, pa stoga i gotovo oprostivo. Zavera normalnosti, čak i u suludim vremenima.

A pošto su svi znali šta se događalo, svi su nekako prećutno to i odobravalali. Ili je to možda preterivanje? Pripisivanje krivice svima predstavljalo je još jednu popularnu savremenu zaveru. Ne, ljudi su ćutali uglavnom zbog straha. I to vrlo opravdanog straha. A deo njegovog posla, svakodnevno, preko televizije, bio je i da pomogne da

se taj strah iskoreni, da uveri ljude da više nikada neće morati da mu se pokore.

Stojo Petkanov se kikotao dok je ulazio u "zil" na stepeništu Narodnog suda. U tome se nije provozao već godinama. Uvek je koristio mercedes, bar poslednjih godina. Ona čajka u kojoj se vozio do danas bila je u redu, premda su joj amortizeri bili malo tvrđi. A onda su jutros, s nekakvim izgovorom, poslali ovu usranu "zil" limuzinu iz šezdesetih. E, pa, moraće više da se potrudite. Da su mu i džip poslali, on bi i dalje bio dobro raspoložen. Važno je bilo ono što se događa u sudnici. A tu je imao još jedan uspešan dan. Onom suvonjavom, buljavom intelektualcu koga su mu dodelili za protivnika opadala je kosa od muke. Stari lisac je veselo vodio igru.

Zavalio se u nepoznato mu sedište i počeo da deli utiske s pratnjom.

"Sa starim liscem", počeo on, "stvar je u tome što..."

Jedan tramvaj na bulevaru kraj njega zaustavio se uz sopransku škripu čelika. Konvoj stade. Ha, sve im se kvari. Ni autobuse ne umeju da voze. Osmotrio je gomilu iza nevesto u cik-cak poredanih prepreka. Puštaju ih da priđu bliže nego ranije, pomisli; bliže nego u vreme kada je imao mercedes.

Petkanov spazi grupu huligana koji su iza najbliže prepreke mahali pesnicama prema njemu. Ja sam vam obuo te cipele, odgovori im on u sebi, ja sam sagradio bolnicu u kojoj ste se rodili, ja sam vam sagradio školu, dao vašim očevima penziju, ja sam čuvao zemlju od strane okupacije, a vi se, stoko usrana, usuđujete da mi tako mašete šapama. No oni počеше da čine i nešto više od toga. Dve prepreke su se razdvojile i nekoliko tih baraba pojurilo je prema kolima. Sranje. Sranje. Drkadžije. Vaške izdajničke. Znači, zato su mu dali taj "zil", odlučili su da to tako obave, tu napolju... tada mu lice udari o pohabani crveni tepih na podu automobila, i on osta pritisnut težinom jednog policajca. Čuo je gromoglasno dobovanje po metalu, i tepih ga iznenada ogreba po licu u času kada je "zil" naglo krenuo i uz škripu obišao zaustavljeni tramvaj. Zadržali su ga pritisnutog uz pod

sve dok se nisu vratili u zaklonjeno dvorište Ministarstva pravde (bivšeg Odeljenja za državnu bezbednost).

"O, bože", zavapi vojnik kada se strovalio s njega. "Deda se usrao." On prasnu u smeh. Vozač i drugi policajac mu se pridružiše.

"Ukenjao je obe nogavice", primeti vozač.

Potom su ga ponižavali čitavim putem do šestog sprata, vodili ga dužim putem, pokazivali svakom koga su sreli, i trudili se da svaki put smisle drugačiju rečenicu. "Čiča se uneredio u gaće." "Predsednik je kakio." Na svaki novi izraz, ma kako neduhovit, smejali su se sve više. Konačno, odvedoše ga u njegovu sobu i dopustiše mu da se opere.

Pola časa kasnije stigao je Solinski. "Izvinjavam se zbog trenutne nebudnosti obezbeđenja."

"Zabrljali su skroz-naskroz. Sad ste već mogli da pokazujete moj leš američkim medijima." Zamišljao je neistinite naslove. Sećao se Čaušeskuovih, njihovih opruženih tela. Progonjeni i na brzinu streljani nakon tajnog suđenja. Probodi vampire, brzo, brzo. Nikolajevo telo, ono isto telo koje je on grlio u mnogim državničkim susretima, lišeno života. Kragna i kravata ostali su uredni, uz ironičan, poluosmehnut izraz na onim usnama koje je on, Stojko Petkanov, mnogo puta poljubio na aerodromu. Oči su bile otvorene, toga se sećao. Čaušesku je bio mrtav, telo mu je bilo izloženo pred rumunskom televizijom, ali oči su mu još uvek bile otvorene. Zar se niko nije usudio da ih zatvori?

"Nije to bilo to što ste vi pomislili", reče Solinski. "Samo nekoliko klinaca koji su želeli da zalupaju po krovu automobila. Niko od njih nije imao oružje."

"Sledeći put. Sledeći put ćete ih pustiti." Starac začuta. Solinski je čuo da se bivši predsednik usrao. Bezmalo prvi put, delovao je pokunjeno i ponizno, kao običan starac koji seđi za drvenim stolom s dopola ispijenom šoljom jogurta pred sobom.

"Voleli su me", reče on najedanput. "Moj narod me je voleo."

Solinski se načas zapita ne bi li bilo bolje da oćuti. Ali zašlo bi to učinio? Samo zato što se jedan tiranin uneredio u pantalone. On je sve vreme bio državni tužilac, morao bi to da ima na umu. Zbog toga je odvratio, lagano i naglašeno: "Mrzeli su vas. Bojali su vas se i mrzeli vas."

"Bilo bi to previše jednostavno", usprotivi se Petkanov. "Bilo bi to suviše po vašoj meri. To je vaša laž."

"Mrzeli su vas."

"Rekli su mi da me vole. Mnogo puta."

"Ako premlatite ljude štapom i naredite im da kažu da vas vole, i nastavite da ih mlatite i mlatite, pre ili kasnije reći će vam ono što želite da čujete."

"Nije bilo tako. Mene su voleli", odgovori Petkanov. "Nazivali su me Ocem naroda. Posvetio sam im svoj život i oni su to shvatali."

"Vi ste prozvali sebe Ocem naroda. Barjake je nosila tajna policija, i niko više. Svi su vas mrzeli."

Kao da Solinskog i nema, bivši predsednik ustade, ode do kreveta i leže. Zatim reče sebi, tavanici, Solinskom, onom gluvonemom policajcu: "Voleli su me. To vi ne možete da podnesete. S tim se vi nikada nećete pomiriti. Zapamtite to." Potom zaklopi oči.

Dok se odmarao, kao da mu se vratila čvrstina i tvrdoglavost; meso je počivalo u naborima, ali su kosti postale čvršće, istaknutije. U času kada je hteo da skrene pogled, Petar Solinski opazi ispod niskog ležaja zdelu od terakote, s biljkom koja se pružala po podu. Ono što se pričalo, dakle, bilo je istina. Stojko Petkanov zaista je spavao s divljim geranijumom pod krevetom, pošto je sujeverno zamišljao da to donosi dobro zdravlje i dug život. Bio je to samo šašavi diktatorov hir, ali je u tom času uspeo da zastraši tužioca. Dobro zdravlje i dug život. Petkanov je voleo da se hvali da su mu i otac i deda živeli duže od sto godina. Šta da čine s njim narednih dvadeset pet godina? Petra ophrva iznenadna, mučna vizija predsednikove buduće rehabilitacije. On vide naslov televizijske serije: *Stojko Petkanov: moj život i moje doba*, sa simpatičnim devedesetogodišnjakom u glavnoj ulozi. Vide sebe u ulozi negativca.

Bivši predsednik počne da hrče. Čak je i u tome bio predvidljiv. U njegovom hrkanju nije bilo slabosti, čak ni komike; to hrkanje bilo je prezrivo, gotovo bahato. Nekako pokorno, državni tužilac napusti prostoriju.

Svi ostali su ga razočarali. Svi su se izvukli, pomrli, porazboljevali. Kao svaki čestit seljak, prezirao je bolest. Smekšali su, ostarili. Kako beše idu oni stihovi koje je naučio u Varkovoj? To je bio ispit izdržljivosti. Težak rad, batine čuvara, i stalni strah od nailaska fašista koji su u zelenim košuljama mahali oružjem. Jedan komandos iz Gvozdeno garde pobio je šestoricu drugova u ćelijama dok su zatvorski službenici igrali karte. Petkanov je voleo da ističe da on, koji je prošao tešku školu u Varkovoj, nikada neće izdati socijalizam i komunizam. A šta mu je ono u toku prve nedelje koju je tamo proveo, šaputao jedan drug u dvorištu?

*Odjek zidova kaže
Da truli kamen, ali ne i duše.*

Sačuvao je veru. Njegova zemlja služila je kao uzor socijalizma, najodaniji saveznik Sovjetskog saveza sve do trenutka kada su se pojavile izdaje i slabosti. Kako su samo snažni bili sasvim nedavno, kako jedinstveni. Kakvo im je poštovanje svet ukazivao, kako ih se bojao. Čvrstom i odlučnom bratskom akcijom pokazali su 1968. godine svoju snagu čitavom svetu. Fašistička Amerika bila je ponižavana u svom imperijalističkom avanturizmu u Vijetnamu, socijalizam je napredovao svuda, u Africi, u Aziji, u Evropi. Bilo je to doba velike nade, kada su vođe ponosito stajale rame uz rame.

A pogledaj ih sada. Erih je zbrisao u Moskvu, pa se kao pacov šćurio u čileanskoj ambasadi, da sačeka avion za Severnu Koreju. Kadar je mrtav, nakon što je izdajnički otvorio svoje granice: Mađaru se nikada ne sme verovati. Mrtav je i Husak, pojeo ga je rak, bulazneći je prihvatio poslednju pričest od sveštenika u mantiji, porazio ga je onaj skriboman, koga je trebalo da ostavi na doživotnoj robiji. Jaruzelskog sve to i ne zanima, on je promenio stranu, i sad priča da veruje u kapitalizam. Čaušesku, on je makar pao u borbi, ukoliko se bežanje i pogubljenje streljanjem mogu smatrati borbom. Oduvek je

bio blesavi krmak, taj Nikolaj, gledao da ušićari gde god se moglo, sedeo na dve stolice, odbio da se pridruži bratskoj akciji 1968; ali on je bar donekle imao kičmu i do kraja se trudio da vlada situacijom.

I konačno, gore od svega, bio je tu i onaj kilavko i budaletina iz Kremlija koji je izgledao kao da mu se ptica posrala na glavu. Upetljao se u onaj javni duel s Reganom. Dozvolite mi, molim vas, da se odreknem još nekoliko raketa SS-20 a hoću li sada dospeti na naslovnu stranu časopisa "Tajm"? Čovek godine. Pizda godine, pomisli Petkanov. Rusi danas ne bi umeli da drže ni tezgju s votkom. Pogledaj samo taj njihov pokušaj državnog udara. Baš je patetično od Gorbačova što je dozvolio da ga šćepaju. Patetično je od lojalista to što nisu učinili ono što je bilo najnormalnije preuzeli radio i televiziju, preuzeli štampu, preuzeli zgrade parlamenta, neutralisali opasne pojedince. A šta su oni uradili? Dozvolili su onom fašisti Jeljcinu da ispadne heroj. Šta se dogodilo sa svim onim istorijskim lekcijama kad čak ni Rusi ne umeju da organizuju državni udar?

I tako je ostao sam. Shvatio je da će se to dogoditi, ili bar da je tako nešto moguće, još kada je Komekon 1983. godine napumpao cenu nafte. Onda je Gorbačov počeo da se guzi po zapadu u potrazi za dolarima i blagonaklonošću. I sada je sve sjebano. Gorbačov je sjeban otišao, kažu, da bude profesor u Sjedinjenim Državama, da radi za bakšiš, hvala lepo, gospodine predsedniče. Sovjetski Savez je razjeban na komadiće, DDR je razjebana, Čehoslovačka će pući kao zrela šljiva, Jugoslavija je sjebana od glave do pete. Samo pogledaj šta se dogodilo sa DDR. Upali su kapitalisti, proglasili sveopšti bankrot, zaključili da je sve neprofitabilno, sve živo poizbacivali s posla, uzeli sve lepe stare kuće za svoje vikendice, sve zakone uskladili s kapitalističkim zakonima, i to mu bi to, sjebali su DDR. Ona plava kurva trkačica koja je osvojila one atletske šampionate, ona je bila sve što je preostalo od DDR. Istočnjaci: građani četvrtog reda, prezreni, nezaposleni, ismevani zbog malih automobila. Životinje u zoo-vrtu.

I tako je ostao sam. "Odjek zidova nam kaže / Da truli kamen, ali ne i duše." Bivao je on u zatvoru i ranije, pa tu je sve i počelo, i duša mu tada nije istrulila. Nije ni sada. Neće on nikada otpuzati do sveštenika i umreti kao Husak, niti će otrčati u Kremli kao Erih. Nova vlada sačinjena od baštovanski nastrojjenih fašista poželela je da ga izvede

pred sud. Znali su šta im treba: slabašni starkelja koji priznaje svoje zločine, priznaje krivicu za sve u zamenu za svoj život. I tu je ulogu sasvim dobro odigrao u preliminarnim ispitivanjima. Odbijao je da sarađuje, izjavljivao da ne priznaje njihovu vlast, odbacivao njihovu buržoasku pravdu, i sve vreme umorno ponavljao da želi jedino da mu dozvole da se povuče na selo i u miru proživi svoje poslednje godine. Tako je postupao iz dana u dan, sve dok nisu postali apsolutno ubeđeni u jednu stvar, u to da im je silno stalo da ga izvedu pred sud. A to je očekivao od samog početka.

Nije ga bilo briga šta će se dogoditi s njegovim životom, ali je brinuo šta će biti s njegovom verom. Ispred Mauzoleja Prvog vođe prodaje se pornografija. Sveštenici igraju po stolovima. Strani kapitalisti kao psi njuškaju po celoj zemlji. Princ prestolonaslednik, kako je štampa ponovo počela da ga naziva, merkao je svoje porodične palate i pričao da naravno ne bi želeo da se vrati kao monarh, već samo kao poslovni čovek koji pokušava da pomogne domovini, ukoliko bi mu se to dozvolilo. A onda je kao prethodnicu poslao svoju ženu i kada je ona otišla na fudbalsku utakmicu niko nije pratio igru. Sva ta silna naklapanja o tome kako narod želi referendum o povratku monarhije, kao da to nije odlučeno još pre mnogo godina. Uobičajene podvale. Zašto novine nisu objavile onu fotografiju trojice stričeva Princa prestolonaslednika u uniformama Gvozdene garde?

I tako je ostao sam, Stojko Petkanov, Drugi vođa, kormilar nacije, branilac socijalizma. Ona pizda Gorbačov je skenjao stvar, sve je skenjao. Došao je ovamo u svoju kraljevsku posetu, razmahao se svojim dvema rečima i očekivao da će mu svi redom klicati. Istovremeno nam je saopštio da nažalost više neće moći da prima naš novac u zamenu za svoju naftu. Samo čvrstu valutu. Kao da mu nije bilo jasno koliko je ironično to što predsednik Centralnog komiteta Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika traži američke dolare od vođe svog najpouzdanijeg socijalističkog saveznika. Kada je čuo da zemlja raspolaže sasvim malom količinom dolara, Gorbačov je odgovorio da put ka sticanju dolara vodi preko preuređenja zemlje ka većoj otvorenosti.

Ponosio se onim što je usledilo nakon toga. "Druže predsedniče", rekao je, "ja imam jedan predlog, imam da predložim preuređenje po mojoj zamisli. Moja zemlja trenutno prolazi kroz izvesne privremene

teškoće, čiji su nam uzroci obojici poznati. Naša dva naroda oduvek su najprisnije saradivala u borbi za očuvanje puta u socijalizam. Bili smo vam odani saveznik u suprotstavljanju kontrarevolucionarnim snagama 1968. godine. A vi sad dolazite da nam saopštite da naša valuta za vas više ne vredi, i da će između naših dveju zemalja biti stvoren novi jaz. Čini mi se da to nije neophodno niti, ako smem da kažem, bratski. Ja imam da vam izložim jednu drugačiju ideju, drugačiju viziju budućnosti. Predlažem da, umesto da naša dva naroda stupaju svaki svojom crvenom stazom kao što sada prelazimo ovu kamenu reku na koju smo upravo naišli na velikoj planini, predlažem da se, umesto toga, približimo jedni drugima."

Primetio je daje uspeo da u potpunosti privuče Gorbačovljevu pažnju. "Šta imate na umu?" upitao je Rus.

"Predlažem potpunu političku integraciju naše dve države."

Gorbačov to nije očekivao. Toga u preliminarnim protokolima nije bilo. Nije znao kako da se postavi. Došao je da kaže Drugom vođi šta treba da čini u svojoj zemlji, i unapred je zaključio da će imati posla s maloumnim partijskim drugom starinskog kova, nekim ko ne shvata kako se svet razvija. No on, Stojko Petkanov, on je bio taj koji je imao plan, i Rusu se to nije dopalo.

"Objasnite svoj stav", rekao je Gorbačov.

I on je objasnio. Govorio je o neprekidnoj i nepokolebljivoj borbi njegove nacije za socijalizam, internacionalizam i mir. Podsetio je na istorijsku borbu njegovog naroda i njegove trajne aspiracije. Otvoreno je progovorio o protivurečnostima koje se mogu pojaviti i koje mogu da naškode interesima izgradnje društva ukoliko se ne ispitaju i ukoliko Partija i Država ne stupe u odlučnu akciju s ciljem da ih otklone. Usput, a ipak dajući tome središnji značaj, prisetio se i svoje adolescentske epifanije na planini Rikoša. U zaključku, nadahnuto je govorio o budućnosti, o njenim izazovima i prilikama koje nudi.

"Ako vas dobro shvatam", konačno reče njegov gost, "vi predlažete da vaša zemlja bude uključena u SSSR kao šesnaesta republika u Savezu."

"Tačno tako."

Odbrani je ponuđen slobodan dan nakon neželjenog incidenta pred vratima suda. Državni advokati Milanova i Zlatarova, s kojima se bivši predsednik neočekivano počeo savetovati oko nekih sporednih pitanja, bile su za to; ali Petkanov se nije složio. A sledećeg jutra, kada je državni tužilac ponovo krenuo da ga pritiska podsećanjima na njegovu zloglasnu pohlepu, bio je blagonaklono raspoložen, sav ozaren vlastitom nevinošću.

"Ja sam običan čovek. Moje su potrebe skromne. Ja nikada, tokom svih godina koje sam proveo kao kormilar, nisam tražio mnogo za sebe."

("Budala priča svašta, ali je još veća budala onaj ko to odobrava.")

"Moj ukus je jednostavan. Meni ne treba mnogo."

("A šta može da ti treba kad je cela zemlja tvoja?")

"Ne samo zemlja. I mi takođe. Mi.")

"Ja nisam sklonio pare u Švajcarsku."

("Onda su svakako negde drugde. ")

"Kada su na mojoj zemlji pronašli tračansko zlato, ja sam ga svojevoljno poklonio Narodnom arheološkom muzeju."

("Više voli srebro.")

Ja nisam kao oni imperijalistički predsednici Sjedinjenih Država, koji se svojim sunarodnicima predstavljaju kao obični ljudi, a s položaja odlaze s punim tovarima blaga."

("I mi. I mi. ")

"Dobitnik sam mnogih međunarodnih priznanja, ali sam ih uvek primao u ime Partije i Države. Često sam davao novac sirotištima. Kada je Izdavačka kuća 'Lenjin' izričito zahtevala da naplatim autor-ski honorar za svoje knjige, pošto u protivnom ni drugi pisci ne bi to činili za sebe, uvek sam pola novca davao sirotištima. To nije uvek objavljivano u štampi."

("Mi smo siročići.")

"Moja pokojna žena nikada se nije odevala po pariškoj modi."

("Bolje da jeste. To brdo sala. ")

"Raisa! Raisa!")

"A moja odela, kad smo kod toga, načinjena su od materijala istkanog u proizvodnoj zadruzi nedaleko od mog rodnog sela."

Solinskom je već bilo dosta svega. Na početku jutarnje sesije, možda je i bio spreman da dopusti da se sve odvija mirno. No njegova tolerantnost je svakog dana sve više slabila, pa je s prvim znaci-ma zamora počeo da oseća i mučninu. "Nismo ovde da bismo razgo-varali o vašim odelima." Glas mu je zvučao odlučno i sarkastično. "Ne želimo da čujemo kako vi sebe smatrate uzorom vrline. Mi se bavimo vašom korumpiranošću. Istražujemo kako ste to sistematski do smrti puštali krv ovoj zemlji."

Predsednik suda takođe je počinjao da oseća zamor. "Budite odre-đeni", zatražio je. "Ovo nije mesto za iznošenje običnih denuncijaci-ja. To možete ostaviti govornicima na javnim trgovima."

"Da, gospodine."

"Samo, šta je to korupcija?" Petkanov ljubaznim glasom prihvati poziv na raspravu, kao da je uzrujani ispad Solinskog predstavljao samo podsticaj. "I zašto da ne razgovaramo o odelima?" Stajao je s rukama položenim na tapaciranu gredu, dežmekast, glave duboko uvučene u ramena, i kao da je nosom ispitivački njušio vazduh u sudnici. Činilo se da jedino on toga dana raspolaže kakvom-takvom energijom; on je bio taj zahvaljujući kome se suđenje odvijalo dalje. "Nije li korupcija u oku onoga ko posmatra? Daću vam jedan primer." Zastao je, svestan da će ova ponuda nečeg što jeste informacija, naspram njegovih uobičajenih poricanja i rupa u sećanju, pobuditi pažnju. "Uzmimo vas, na primer, gospodine državni tužioče, dobro se sećam kad smo vas ono poslali u Italiju. Sredinom sedamdesetih, je li tako? Bili ste, ili ste bar tvrdili da jeste, lojalni član Partije, dobar komunista, iskreni socijalista. Poslali smo vas u Torino, setićete se toga, kao deo trgovačke delegacije. Dali smo vam i nešto čvrste valute, što je predstavljalo privilegiju, plodove rada vaših sunarodni-ka. Ali mi smo vam to dali."

Solinski pogleda ka sudijama. Nije znao šta sledi ili se bar nadao da ne zna šta sledi. Zašto predsednik suda nije intervenisao? Nije li i ovo obična denuncijacija? No sva trojica sudija srdela su zadovoljno i spokojno, a uz to, ispoljavali su neumereno zanimanje za Petka-novljevu priču.

"A kako, mogao bi sud da upita, kako jedan dobar komunista troši čvrstu valutu podarenu mu znojem naših radnika i seljaka? Da li kupuje socijalističku literaturu naših bratskih italijanskih kolega, knjige vredne izučavanja? Da li možda daruje deo novca nekom lokalnom sirotištu? Hoće li prištedeti koliko god može, doneti novac kući i vratiti ga Partiji? Ne, ne, i ne, ništa od toga. Deo tog novca potrošio je na lepo italijansko odelo, da bi, kada se vrati kući, bio elegantniji od svojih drugova. Deo novca potrošio je na viski. A ostatak", Petkanov ponovo zastade, kao pravi stari šmirant koji je odavno shvatio koliko su smicalice starih šmiranata delotvorne, "ostatak je potrošio tako što je jednu lokalnu damu izveo u skup restoran. E, pa, pitam ja vas, je li to korupcija?"

Zastao je u iščekivanju, podignutog nosa, dok su mu okviri naočara svetlucali pod televizijskim reflektorima, i pre no što je iko mogao da odgovori, on produži: "Podrazumeva se da je kasnije ta žena došla u hotelsku sobu državnog tužioca, gde je provela noć."

("Vau!")

"Do jaja. Do jaja."

"Jadni Solinski. Baš mu ga je zavukao. ")

Tužilac se podigao na noge, predsednik suda se nešto došaptavao sa svojim pomoćnicima, ali je Stojko Petkanov nastavio da urla na svog protivnika: "Ne poričite. Video sam fotografije. Baš je bila zgodna. Svaka čast. Video sam fotografije. Recite mi, šta je to korupcija? Svaka čast. Video sam fotografije."

Sudija je usplahireno proglasio kraj zasedanja, TV-režiser je lagano utišao zvuk dok je istovremeno naređivao da kamera 1 ostane čvrsto prikovana uz uspaničeno lice tužioca, *studenti su na trenutak začutili*, Stefanova baka je u kuhinji nešto kvocala sebi u bradu dok je televizor radio pred praznom dnevnom sobom, a Petar Solinski je, kada se vratio kući, gnevan i izdan, otkrio da mu je ležaj pripremljen na podu radne sobe. Tu će spavati, a društvo će mu praviti jedino daleki Aljoša, do kraja suđenja.

A ona bedna pizda s ptičijim govnetom na glavi bio je lakav licemer, takav izdajnik socijalizma. Kada je Gorbačov došao na svoje hitne konsultacije, koje su podrazumevale obaveštavanje najstarijih, najbližih saveznika, da će ih udaviti u govnama ukoliko ne ispovrte malo ujka Semovih vrućih, čvrstih dolara, ponudio mu je najsmeliji dogovor u političkoj istoriji zemlje.

"Druže predsedniče", rekao je tada. "Predlažem potpunu integraciju naše dve zemlje." Kakav udarac! Baš u vreme kada su skandalmaheri i lakeji kapitalističke štampe proizvodili čak i više od uobičajenih kleveta o predstojećem slomu socijalizma, biti kadar da baš u tom trenutku kažeš: gledajte, socijalizam raste i razvija se, gledajte kako dve velike socijalističke nacije združuju svoje sudbine, kako Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika sada ima i šesnaestog člana! Kako bi to začepilo usta klevetnicima!

Ali Gorbačov je njegov predlog odbio ne udostojivši ga čak ni kurtoznog razmišljanja. Istu stvar ponudio je i Brežnjev u desetak godina pre toga, i Leonid je makar razmišljao nekoliko meseci pre no što je izrazio bratsko žaljenje. A Gorbačov se poneo prezrivo. "Nije to ono što podrazumevamo pod preuređenjem", odgovorio je, da bi potom nagovestio da je Petkanovljev revolucionarni plan motivisan željom da izbegne plaćanje računa za naftu.

Sada je čitav svet mogao da vidi šta je ta uobražena budaletina podrazumevala pod preuređenjem. Podrazumevao je da će dozvoliti da SSSR da ono što je Lenjin izgradio, što su Staljin i Brežnjev branili podrazumevao je da će dozvoliti da sve to ode u tri lepe materine. Podrazumevao je da će dozvoliti republikama da odjebu kad im se bude prohtelo. Podrazumevao je da će C rvenu armiju vratiti kući s njenih bratskih položaja. Podrazumevao je da će dospeti na naslovnu stranu časopisa "Tajm". Podrazumevao je da će se kao kakva kurveštija ponižavati za dolare u foajeju hotela Šeraton. Podrazumevao je da će da popuši Reganu, a posle toga i Bušu. A kada su mu republike pokazale šipak, kada je dozvolio da one posrane baltičke

državice ponize Sovjetski Savez i međunarodni socijalizam, kada je imao poslednju šansu da odbrani Savez, da pošalje, za ime boga, tenkove, kako se poneo? Kao izlapela babuška koja gleda kako joj krompiri ispadaju kroz rupu u mrežici za pijacu. O, evo ode još jedan, kuku meni, ali nema veze, ostalo je još dosta. O, pa još jedan, ne, opet nema veze, taj krompirić je ionako hteo da utekne. Ooops, još jedan, nevaljali krompirić, u stvari, nisam ni bila gladna, je 1' tako? I tako blesava matora babuška stiže kući s praznom mrežicom. Ali nema veze, pošto dedica već godinama nema snage da podigne ruku na nju. "Odoše svi krompiri", kaže mu ona. "Za večeru ćemo opet vrelu vodu." "To smo imali i juče", buni se dedica. "Navići ćeš se", odgovara ona, i odvrće slavinu. "Ionako su skoro svi krompiri bili truli."

A ta pizda iz Kremlja bila je i veliki licemer. Petkanov, dakako, nije predlagao da taj planirani politički savez bude stvoren istog trena, bez rasprava, bez temeljnog razmatranja ekonomskih faktora. Njegova je ponuda bila, bar u tom stadijumu, pre svega izraz solidarnosti, dobre volje i namere. A Gorbačov je reagovao kao daje njegov motiv samo kratkoročna ekonomska korist, kao da njegova smela zamisao nije ništa drugo do želja da se njegovoj zemlji otpiše dug.

I šta se za to vreme događalo? Gorbačov je bio zauzet prodajom DDR-a Saveznoj republici. *Prodajom* Istoka Zapadu. Šesnaest miliona socijalističkih građana dospelo je na najveću aukciju robija u istoriji čovečanstva, sa svom svojom zemljom i kućama i stokom i preduzećima. Zašto se niko nije pobunio zbog *toga*? Šačica nezadovoljnika i huligana u poslednjim danima Erihove vladavine zacvilela je zbog nužnih ograničenja prava na putovanje. Ali da li se iko požalio zbog toga što su prodavani kao prasići na pijaci? Šesnaest miliona građana DDR-a u zamenu za 34 milijarde nemačkih maraka - takvu je pogodbu Gorbačov sklopio s Kolom u jednom od najpodlijih i najcrnijih poduhvata u istoriji Socijalizma. A onda, na kraju, Gorbačov je iskamčio od Kola još sedam miliona nemačkih maraka i otišao kući izuzetno zadovoljan sobom, ta blentava babuška. Četrdeset jedna milijarda maraka, to je bila trenutna cena izdaje, trideset srebrnjaka za Socijalizam. I dozvolili su mu da to učini. Vojska, KGB, Politbiro, svi zajedno uspeali su da skrpe tek jedan kilavi državni udar. Dozvolili su mu da to učini, dozvolili su mu da rasproda sve.

"Odjek zidova nam kaže/Da truli kamenje, ali ne i duše!" Miris, međutim, koji u poslednje vreme dopire iz majčice Rusije, jeste zadah natrulih duša.

"Mislim da će vam prijati jedan vic", reče Atanas.

"Kako ti umeš da predvidiš svaku našu potrebu."

"Je l' da da umem?"

"Zato ćeš znati i da mi dodaš još jedno pivo pre nego što ispričaš svoju šalu."

"Bezбриžan si kao čovek koji na grbači nosi dvogodišnji nacionalni dug."

"Da čujemo, Atanas."

"Ovo je priča sa sela, o trojici ljudi koje ću nazvati Gele, Vote i Đore. Priča je izuzetno prikladna za one koji ne umeju sami sebi da donesu pivo. Jednoga dana, ta trojica vrljih seljaka lenstvovali su pored reke Iskur i uopšteno razgovarali, kao što već čine ljudi u takvim pričama.

'Slušaj, Gele', reče jedan, 'kad bi ti bio kralj, i imao svu kraljevsku moć, šta bi najviše voleo da uradiš?'

Gele se kratko zamisli pa reče: 'E, to ti je nezgodno pitanje. Mislim da bih napravio sebi kašu i stavio u nju masti koliko mi duša želi. Posle toga ništa mi više ne bi trebalo.'

'A ti, Vote?'

Vote se zamisli malo duže no Gele, pa na kraju reče, 'Znam šta bih uradio. Izvalio bih se u slamu i ležao koliko mi srce ište.'

'A šta je s tobom, Đore?' zapitaše druga dvojica. 'Šta bi ti uradio kad bi bio kralj i imao svu kraljevsku moć?'

E, tu ti se Đore zamisli još duže od prethodne dvojice. Češkao se po glavi i šetkao obalom i grickao travku i mislio i mislio i postajao sve nervozniji. Na kraju, on reče: 'Jebi ga. Vas dvojica ste već odabrali ono najbolje. Meni nije ostalo ništa.'"

"Atanase, je l' to vic iz perioda posle Promena, iz mračnog doba komunizma, ili iz još ranijeg doba fašističke monarhije?"

"To je vic za sve epohe i za sve ljude. *Daj pivo.* "

"Da, Generale?"

"Gospodine tužioče. Pre svega, želeo bih da izrazim..."

"Nemojte. Nemojte da se mučite, generale. Jednostavno mi ispričajte."

"Taj dokument odozgo, gospodine. Za početak."

Solinski otvori dosije. Na prvom papiru pisalo je jednostavno MEMORANDUM, s datumom 16. novembra 1971. godine. U vrhu nije bilo nikakve oznake nekog ministarstva ili odeljenja za bezbednost. Samo otkucana izjava na pola stranice, uz dva potpisa. Čak ne ni potpisa, već inicijala. Državni tužilac je polagano pročitao, automatski je usput čisteći od žargona. Bila je to jedna od veština koje čovek nauči u socijalizmu: sposobnost za filtriranje birokratskih izopačavanja jezika.

Memorandum se bavio povezanim problemima unutrašnjih nemira i spoljašnjih kleveta. U inostranstvu je bilo izgnanika koje su Amerikanci plaćali da bi preko radija emitovali laži o Partiji i vladi. A u zemlji je bilo slabih, uticajima podložnih ljudi koji su te laži slušali i potom pokušavali da ih šire. Klevetanje države, prema krivičnom zakonu, predstavljalo je jedan vid sabotaže, i trebalo ga je kažnjavati kao takvo. Sabotere je, pisalo je, trebalo "obeshrabrivati svim neophodnim sredstvima".

"Svim neophodnim sredstvima?"

"To je najjači izraz", odgovori Ganjin. "Mnogo jači nego 'neophodnim sredstvima'."

"Shvatam." Možda je ipak u generalu počinjao da se rada smisao za humor. "A odakle potiče ovaj dokument?"

"Iz zgrade koju je ranije držalo Odeljenje za unutrašnju bezbednost na Bulevaru Lenjina. Ali vredi pogledati potpise."

Na papiru su stajala dva potpisa. Samo inicijali. KS i SP. Kalin Stanov, u to vreme načelnik OUB-a, kasnije pronađen slomljenog vrata u dnu jednog stepeništa, i Stojko Petkanov, predsednik republi-

ke, predsednik Centralnog komiteta, po funkciji zapovednik Patriot-
skih odbrambenih snaga.

"Stanov? Petkanov?"

General klimnu glavom.

"Gde je ovo pronađeno?"

"Kao što rekoh, u zgradi na Bulevaru Lenjina."

"Šteta što je Stanov mrtav."

"Da, gospodine."

"Da li se Petkanovljev potpis još negde pojavljuje?"

"Ne na onom što smo do sada otkrili."

"Ima li nagoveštaja da je on razumeo termin 'sva neophodna sred-
stva'?"

"Uz dužno poštovanje, gospodine tužioče..."

"Ima li dokaza o pojedinačnim slučajevima, ima li pojedinačnih odo-
brenja, ili kakvih predsednikovih naloga, izveštaja upućenih njemu o
tome šta se desilo s tim... s tim navodnim saboterima?"

"Ne, za sada."

"Pa, kako onda zamišljate da mi ovo može pomoći?" On odgurnu
stolicu, a očima se kao dvema sjajnim maslinama oštro zagleda u
načelnika obezbeđenja. "Postoje pravila o dokazi

ma. Ja sam pravnik. Ja sam *profesor prava*", naglasi on. U tom tre-
nutku, međutim, nije se baš tako osećao. Pre dosta godina jedan
njegov prijatelj smuvao je neku seljančicu, uz pomoć nekoliko sitnih
poklona i izvesnih obećanja koje nije ni imao nameru da održi. De-
vojka, koja je poticala iz stroge porodice, na kraju je pristala da s
njim pođe u šumicu. Pronašli su skrovito mesto i počeli da vode
ljubav. Činilo se da devojka istinski uživa u tom doživljaju, no baš
kad se primicala trenutku ushićenja, ona iznenada otvori oči i uzvik-
nu: "Moj otac je vrlo pošten čovek." Prijatelj je pričao Solinskom da je
morao da upotrebi svu svoju samokontrolu da ne prasne u smeh.

"Onda mi dozvolite da vam se na trenutak obratim kao da niste pro-
fesor prava", reče Ganjin. Danas je delovao nekako monumentalnije,
dok je sedeo za stolom preko puta suvonjavog tužioca. "Mi u patriot-
skim snagama bezbednosti, kao što rekoh, verujemo da će vaša pri-
lježnost u Krivičnom postupku broj 1 biti nagrađena uprkos... uprkos
nedavnim neprijatnim otkrićima. Važno je održati ovaj proces, za

dobro nacije. Podjednako je važno da optuženi bude proglašen krivim."

"Ukoliko je kriv", mahinalno odvrati Solinski. Moj otac je vrlo pošten čovek.

"Dalje, znamo da optužbe zbog kojih mu se sudi nisu optužbe zbog kojih je trebalo da mu se sudi već optužbe za koje najlakše može biti proglašen krivim."

"To je normalno."

"Dalje, znamo i to da mnogi drugi visoki partijski službenici i slični kriminalci nisu izvedeni pred sud, tako da je bivši predsednik, da tako kažem, i njihov predstavnik pred sudom."

"Da je on jedini takav, kovali bismo ga u zvezde."

"Baš tako. Morate, dakle, da znate to vi, gospodine, svakako znate da narod od ovog suđenja očekuje nešto više od formalnog proglašenja krivice za sitnu proneveru. A to je, uz svo poštovanje, pravac kojim vi trenutno idete. Narod očekuje da mu se pokaže da je optuženi najgori kriminalac u čitavoj našoj istoriji. To je vaš zadatak."

"Takva optužba, nažalost, nije predviđena Krivičnim zakonom. Ali vi, generale, očito imate neki savet za mene."

"Smatram da mi je jednostavno dužnost da vas snabdevam informacijama."

"U redu, generale, onda bismo možda mogli da rezimiramo informacije koje mi nudite." Solinski je govorio smirenim tonom, ali je u njemu ključalo. Obuzimalo ga je iskušenje da učini kakav bučan ispad. Bio se uspeo uz bronzanog Staljina i sada je stajao iznad brkova s čekićem i dletom u rukama.

"Ja bih to ovako formulisao. Krajem šezdesetih u Odeljenju za unutrašnju bezbednost stvoren je utisak da ministarka kulture predstavlja opasan antisocijalistički element, i da je namera njenog oca da je javno označi kao svog naslednika štetna za najznačajnije interese države. Specijalni tehnički ogranak u ulici Reskov radio je na izazivanju simptoma koji oponašaju simptome srčanih smetnji. Dana 16. novembra 1971. godine, predsednik i načelnik OUB-a, pokojni general Kalin Stanov, odobrili su upotrebu svih neophodnih sredstava protiv klevetnika, sabotera i antidržavnih elemenata. Tri meseca kasnije Ana Petkanova je umrla od srčanih smetnji, od kojih nisu uspeli da je spasu čak ni naši najbolji kardiolozi."

"Hvala, generale." Solinski je bio zaprepašćen Ganjinovom trapavom ponudom. "Mogu da vam kažem da nikada nećete postati pravnik."

"Hvala vam, gospodine tužioče. Mogu da vam kažem da i nemam takvih ambicija."

Ganjin izađe. Moj otac je vrlo pošten čovek, ponovi Solinski. Moj otac je vrlo pošten čovek.

Trideset četvrtog dana Krivičnog postupka broj 1, pred Vrhovnim sudom, saslušana su, po pozivu državnih advokata Milanove i Zlatarove, svedočenja sledećih osoba:

1. Majora Državne bezbednosti Ognjane Atanasove, lične negovateljice bivšeg predsednika. Ona je posvedočila da se celokupna imovina bivšeg vođe sastoji od jednog jedinog ćebeta. "S punom odgovornošću izjavljujem da Stojko Petkanov nikada nije slobodno raspolagao svojim novcem", rekla je. "Ja sam mu menjala kragne, krpila čarape i prekrajala odela u skladu s promenama mode."

2. Bivšeg zamenika predsednika vlade, Pavela Marinova. On je posvedočio da je na Konferenciji komunističkih i radničkih partija 1960. godine u Moskvi, predsednik Mao rekao predsedniku da će on postati sledeći veliki kormilar. "Izuzetno ste energični", rekao je Mao, "i ja ću vas predložiti za premijera Internacionalne socijalističke republike."

3. Bivšeg premijera Georgija Kalinova. On je izjavio da je verovnije da je svako ko je ranije bio u rukovodstvu lopuža, najobičniji mit. On lično je u trenutku davanja izjave posedovao dvadeset američkih dolara u lokalnoj valuti i razmišljao je da li da taj novac uloži u proces privatizacije ili da njime kupi sebi novi par cipela. Objasnio je da ga ljudi smatraju imućnim zbog toga što poseduje tri automobila, koje je otkupio po simboličnim cenama od Odeljenja za zaštitu bezbednosti, tela koje je opsluživalo najviše partijske i državne službenike. Ali on sebe nije smatrao vlasnikom zbog toga što je Odeljenje za zaštitu bezbednosti izdalo jasnu naredbu da se ti automobili ne smeju prodavati. Kada ga je državni advokat Zlatarova upitala da li bi se ti isti uslovi koji isključuju preprodaju mogli primeniti i na osamnaest automobila za koje optužba tvrdi da su bili u vlasništvu optuženog, bivši premijer Kalinov rekao je da o tome ne može biti nikakve sumnje.

4. Vencislava Bojčeva, bivšeg člana Politbira. On je posve dočio da su dolari koje je njegovom sinu darovao bivši predsednik dati u obrazovne svrhe i da je trebalo da podstaknu mladićevo zanimanje

za tehnologiju. Na pitanje zbog čega je njegov sin taj novac potrošio na kupovinu jednog kavasakija i jednog BMV-a, gospodin Bojčev je odgovorio da je to osnažilo odbrambenu sposobnost naroda, pošto se motociklizam još uvek smatra paravojnim sportom. Na pitanje zbog čega njegov sin nije kupio popularne modele sovjetske proizvodnje, gospodin Bojčev je odgovorio da on lično i ne poseduje vozačku dozvolu i da nije kompetentan za dalje rasprave. Poželeo je da doda, međutim, da on sa svoje strane žali što se Promene nisu odigrale još 1968. godine, i da je on lično spreman da za dobro svoje otadžine bude raspet na crvenoj petokraci.

5. Velča Ganeva, ministra finansija pod vlašću Petkanova. On je izjavio da je potpuno ubeđen da su izdaci za reprezentaciju bili u potpunosti zakoniti. Procedura je, međutim, bila "strogo poverljiva". Na pitanje zbog čega su uništeni spiskovi onih koji su imali pravo na privilegovan tretman, gospodin Ganev je odgovorio da su ti spiskovi predstavljali priznanice, a ne platne spiskove. Prema njegovom shvatanju zakona, tačno je da platne spiskove treba čuvati pedeset godina, ali to ne važi i za priznanice.

Trideset sedmog dana procesa, na javnom trgu preko puta Narodnog suda, ispod golog drveta bagrema po kome behu povešani veštački pupoljci i lišće, Udruženje Devinski, s drugog prestoničkog univerziteta, održalo je parodičnu aukciju predmetakoji su pripadali bivšem predsedniku. Učesnici u nadmetanju morali su da se pre izricanja ponude predstave po imenu, pa su se tako među prisutnima našli i Krih Honeker, Sadam Husein, car Bokasa, Džordž Buš, Mahatma Gandhi, celokupan Centralni komitet albanske komunističke partije, Josif Visarionovič Staljin, i nekoliko pretendenata oba pola koji su tvrdili da su potajno bili ljubavnice ili ljubavnici Stoja Petkanova. Ponude su primane isključivo u čvrstoj valuti. Ćebe druga Petkanova, koje je aukcionar opisao kao "sve što on ima na ovom svetu", prodato je Erihu Honekeru za 55 miliona američkih dolara. Dva para iskrpljenih čarapa, uz jednu vunenu košulju s novom kragnom koju je svojim rukama prišila major državne bezbednosti Ognjana Atanasova, otišle su za 27 miliona američkih dolara. Par opanaka koje je drug Petkanov nosio kada je prvi put stupio u kontakt s pokretom otpora, čiji će komandant biti tokom antifašističke borbe, prodate su za 5 miliona američkih dolara zvaničnom predstavniku Mitološkog muzeja. Par pantalona s velikom smeđom mrljom na turu, koji je drug Petkanov takođe nosio u vreme antifašističke borbe, ostao je neprodat. Car Bokasa otkupio je genitalije bivšeg predsednika za deset centi, izjavivši da će ih pojesti za večeru. Ćekovi uspešnih učesnika u nadmetanju stavljeni su u usta velike biste Drugog vođe, koja je predsedavala rasprodajom. Potom je ista ta bista, dok se obešena o vrat bezbrižno ljuljala na grani bagrema, izjavila novinarima daje izuzetno zadovoljna rezultatima rasprodaje i da je već darovala sav novac siročićima koji žele da se bave paravojnim sportom vožnje motocikala.

Trideset devetog dana procesa, Veselin Dimitrov, koji je ranije izbegao da da izjavu zbog nekog neimenovanog nervnog poremećaja, pojavio se kao poslednji u grupi od sedam glumaca koji su svedočili. Ispričao je kako je njegov otac, zamenik pokrajinskog sekretara u jednoj južnoj pokrajini, prišao jednom članu predsednikove lične pratnje, i zamolio ga da drugu Petkanovu, koji je bio na glasu kao pokrovitelj umetnosti, skrene pažnju na njegovog sina, časnog komunistu i predanog radnika Narodnog pozorišta, koji se takođe u to vreme suočavao s problemima u pronalaženju smeštaja. Dve nedelje kasnije, stavljen nm je na raspolaganje trosoban stan u naselju Zora i glumac je mogao da se useli.

"Pre svega, zbog čega ste pristupili komunističkoj partiji?"

"Zato što su svi u mojoj porodici bili članovi. Bio je to način da se napreduje."

"Šta ste rekli ljudima kada ste dobili taj stan?"

"Rekao sam im da me poslužila sreća. Da se iznenada ukazala prilika. Rekao sam im da se čoveku ponekad slože kockice."

"Cena je bila značajno snižena. Kako ste to objasnili?"

"Objašnjeno mi je da uz stan ide i neka olakšica za umetnike."

"Kako ste uzvratili uslugu?"

"Ne razumem pitanje."

"Šta ste učinili kao protivuslugu za to što ste dobili trosoban stan za jednu desetinu njegove vrednosti, a da pri tom čak nisle čekali uobičajenih deset, petnaest ili dvadeset godina?"

"Nije to tako bilo. Nisam činio nikakve protivusluge."

"Jeste li učestvovali na probama i jeste li se pojavili na spontanom izlivu narodnog veselja kojim je optuženi pozdravljen kada je izašao iz palate na svoj šezdeset i peti rođendan?"

"Jesam, ali to je bila dobrovoljna odluka."

"Jeste li se pojavljivali na privatnim predstavama priređivanim za predsednika i više slojeve nomenklature?"

"Jesam, ali to je svaki put bilo dobrovoljno."

"Jeste li jednu osobu u Odeljenju za unuliašnju bezbednost izveštavali o određenim pojedincima u Narodnom pozorištu?"

"Ne."

"Jeste li sasvim sigurni? Upozoravam vas da su dosije sačuvani."

"Ne."

"Ne, niste sigurni?"

"Ne, nisam to činio."

"Ne čujem vas. Možete li da govorite malo glasnije?"

"Nisam to činio."

"Hvala. Gospodine predsedniče, zahtevam da se na osnovu vlastitog svedočenja, gospodin Dimitrov optuži za korupciju, proneveru i lažno svedočenje."

"Takav zahtev, kao što sam vam već šest puta objasnio, gospodine državni tužioče, nije u nadležnosti ovog suda, i stoga se odbija."

("Oh, boga mu božjeg." Atanas ispljunu dim, zamaglivši ovog puta lice državnog tužioca.

"Stvarno, hajde da prekinemo."

"Pa to su samo glumci. Svi su oni glumci. Jebo te, pa ovo je komedija. "

"Glumci, stanovi, motocikli, troškovi za ručak, kragne za košulju. "

"Stefane?"

"Ne, ja hoću da gledam. Moramo da gledamo. "

"Ali ovo je DOSADNO. "

"Istorija je često takva u trenucima kada se odigrava. A onda kasnije postaje zanimljiva. "

"Pravi si filozof, Vera. I tiranin. "

"Hvala lepo. Svejedno, ja ću jednoga dana biti stara baba s maromom, a ti ćeš biti matora budala koja žvalavi svoje pivo, pa će nam unuci doći i reći, deko i bako, jeste li bili živi u vreme kada se sudilo monstrumu? Znamo da ste vi jako, jako stari, možete li da nam pričate o tome? I mi ćemo tada to moći."

"Misliš, moći ćemo da im pričamo o glumcima i motociklima."

"I o tome. Ali ispričaćemo im i kako nam se smeja. To je oduvek činio, i to još uvek čini. Smeje nam se. Ispričaćemo im zašto se na kraju sve svelo na glumce i motocikle. "

"Tiranin."

"Pssst. Gledajte."

"Ko je sad to? Opet neki glumac?"

"To je bankar koji se sprema da izjavi da se sav novac na predsjednikovom računu našao tu greškom. "

"To je proizvođač čebadi koji će izjaviti da su za njega izradili jedno jedino čebe. "

"Ćutite, momci. Gledajte.")

Te noći je Petar Solinski, koji je na podu radne sobe loše spavao, ušao u dnevnu sobu i otkrio tek uramljenu potvrdu o rehabilitovanju okačenu na zidu. Još jedan dokaz udaljavanja između njega i Marije.

Njen deda Rumen Mečkov bio je, kako se to obično govorilo, častan komunista i vatreni antifašista. Početkom tridesetih godina, kada je Gvozdena garda učestala sa brutalnim čistkama, on je zajedno sa ostalim vodećim članovima partije otišao u izgnanstvo u Moskvu, gde je ostao častan komunista i vatreni antifašista sve do određenog trenutka 1937. godine, kada je postao trockistički disident, Hitlerov provokator, kontrarevolucionarni agitator, i to vrlo verovatno sve u isto vreme. Niko se nije odvažio da postavlja pitanja o njegovom nestanku. Ime Rumena Mečkova nije se pojavljivalo u zvaničnim istorijama lokalne Partije, i čitavih pedeset godina u porodici se to ime izgovaralo šapatom.

Kada je Marija izjavila da namerava da piše Vrhovnom sudu SSSR-a, Petar se usprotivio takvoj zamisli. Šta god da otkrije, samo će joj naneti bol. A osim toga, nije mogla da oživi dedu koga nikada nije ni upoznala. Smatrao je, mada to nije baš otvoreno izrekao, da su postojale samo dve mogućnosti. Ili je Mečkov izdao veliki cilj u koji je ranije verovao, ili je njime bio opako namagarčen. Šta bi više volela da ti je deda, Marija, kriminalac i otpadnik ili lakoverna budala?

Marija je zanemarila muževljev savet, poslala molbu, i nakon gotovo godinu dana primila odgovor datiran 11. decembra 1989. godine, s potpisom A.T. Ukolova. Člana Vrhovnog suda SSSR-a. Bio je u prilici, nakon sprovedene istrage, da obavesti podnosioca molbe da je njen deda, Rumen Aleksej Mečkov, bio uhapšen 22. jula 1937. godine i optužen "kao član trockističke organizacije koji je, u tom svojstvu, pripremao terorističke akcije protiv vođa Kominterne i sabotaže protiv SSSR-a". Posle ispitivanja u staljingradskom (danas Volgograd) Pokrajinskom odeljenju Narodnog komesarijata unutrašnjih poslova, Mečkov je osuđen na smrt streljanjem 17. januara 1938. godine, a presuda je izvršena istog dana. Ponovnim pretresanjem

ovog slučaja, obavljenim 1955. godine, utvrđeno je da nema dokaza protiv Mečkova, izuzev protivurečnih i neodređenih izjava drugih osoba umešanih u isti slučaj. A.T. Ukolov je sa žaljenjem zaključio da nema podataka o mestu sahrane, i da u dosijeima nisu sačuvane nikakve fotografije ili lični papiri. Bio je, međutim, u prilici da potvrdi da je subjekt na koga se molba odnosi bio aktivan i lojalan komunista, koji je 14. januara 1956. godine rehabilitovan. A.T. Ukolov priložio je u pismu i potvrdu o tome.

I ti si to okačila na zid, pomisli Petar. Dokaz da ti je dedu kao izdajnika pogubio pokret kome je posvetio svoj život. Dokaz da je taj isti pokret dvadeset godina kasnije zaključio da on, na kraju krajeva, nije izdajnik, već mučenik. Dokaz da tom istom pokretu u naredne trideset četiri godine nikada nije palo na pamet da ikoga obavesti o toj značajnoj promeni statusa. Zar je Marija želela spomen na sve to?

Lojalni komunista postaje trockistički terorista, a potom ponovo lojalni komunista. Heroji postaju izdajnici, izdajnici postaju mučenici. Nadahnuti predvodnici i kormilari naroda postaju obični kriminalci uhvaćeni s rukama u kasi sve dok, možda, u nekom strašnom trenutku u budućnosti, ne postanu simpatični devedesetogodišnjaci u razgovorima na televiziji. Petar Solinski pogleda u nezastrt prozor i vide kako tminu ispunjavaju naslovi *Stojo Petkanov: rehabilitacija jednog narodnog vođe*. Hoće li ili neće biti takvog revizionizma, zavisiće delimično i od njegove uspešnosti u završnoj nedelji suđenja.

A šta će biti s profesorima prava, tužiocima, supruzima, očevima? Kakva će se njima nova imena nadenuti, a koja će im biti oduzeta? Kakvi su izgledi bilo koga među njima u tutnjavi talasa istorije?

"Kazaću vam šta mi je jednom prilikom rekao jedan čovek koji je verovao da je mudar."

Državni tužilac nije želeo to da čuje. Počeo je da se gnuša ovog čoveka. Ranije, kao običan građanin, mrzeo gaje objektivno, svrsishodno. Mržnja prema Petkanovu predstavljala je konstruktivnu, objedinjujuću silu među opozicionarima. Ali otkako ga je video izbliza, otkako je počeo da s njim razgovara i da se bori, to osećanje se izmenilo. Njegovo gnušanje postalo je lično, mahnito, snobovsko i štetno. Negdanja sramota, trenutno gađenje, budući strah: ta mešavina počela je da razjeda tužioca. Činilo mu se da sada mrzi Petkanova kao što je nekada voleo svoju ženu; vođa je zauzeo sav emotivni prostor koji je trenutno postojao u njegovom braku. A sada je trebalo da sasluša nekakvu jevtinu mudrost koju je ta svinja od bivšeg predsednika pokupila od nekog predanog heroja rada, a koji ju je pre toga, verovatno, legalno ukrao iz sabranih dela, spisa i dokumenata te svinje od bivšeg predsednika.

"Bio je muzičar", poče Petkanov. "Svirao je u Simfonijskom orkestru Državnog radija. Išao sam sa svojom kćerkom. Posle koncerta odvela me je da se upoznam s muzičarima. Svirali su dobro, po mom mišljenju, pa sam im nazdravio. Bilo je to u Koncertnoj dvorani revolucije", dodade on, ukrasni detalj koji je, neznano zašto, ražestio Solinskog kao ujed obada. Zbog čega mi to pričate, čuo je sebe kako pita. Koga je briga u kojoj ste to glupavoj dvorani navodno bili impresionirani muzikom? Koga je briga, kakve to ima veze? U svom gnevu čuo je kako se Petkanovljeva priča nastavlja negde u daljini, kao kroz teške zavese. "I u tih nekoliko reči, progovorio sam o zahtevima koje umetnost mora da ispunjava u političkoj borbi, o tome kako umetnici moraju da pristupe velikom pokretu protiv fašizma i imperijalizma, a za izgradnju socijalističke budućnosti. Možete otprilike", reče on s prizvukom ironije koji je Solinskom sasvim promakao, "da zamislite šta sam im rekao. Svejedno, kasnije, dok sam prolazio kroz orkestar, prišao mi je jedan mladi violinista. 'Druže Petkanov,' rekao

je, 'druže Petkanov, ljude ne zanimaju uzvišene stvari. Njih zanimaju samo kobasice.'"

Petkanov pogleda u državnog tužioca očekujući reakciju; činilo se, međutim, da ga Solinski i ne sluša. Konačno, kao da je došao k sebi, on reče: "Pretpostavljam da ste ga streljali."

"Petre, vi ste tako staromodni. Tako ste staromodni u svojoj kritičnosti. Naravno da nisam. Mi nikada nismo ubijali ljude." To ćemo tek da vidimo, pomisli tužilac, prekopaćemo zemlju po vašim zatvorima, izvršićemo autopsije, nateraćemo vašu tajnu policiju da vas ocinkari. "To ne. Ali recimo da su se njegove šanse da postane vođa orkestra posle te iskrene razmene mišljenja smanjile."

"Kako se zvao?"

"O, pa ne očekujete valjda... Svejedno, suština je u sledećem. Ja se nisam složio s tim prilično ciničnim mladim čovekom. Ali sam ipak i razmislio o onom što je rekao. I tako, s vremena na vreme, posle toga, ja ponovim sebi: 'Druže Petkanov, ljudima su potrebne *i* kobasice *i* uzvišene stvari'."

"Pa?" U tome je ta mudrost iz Koncertne dvorane revolucije. Promucate iza scene nekoliko hrabrih reči protesta, i ako vas ne streljaju, onda vam reči izvrgnu u nekakvu slabašnu, banalnu parolu, ovaj...

"Pa, ja samo prenosim koristan savet. Pošto, znate, mi smo im dali i kobasice i uzvišene stvari. Vi ne verujete u uzvišene stvari, a ne dajete im čak ni kobasice. Nema ih u prodavnicama. Šta im, dakle, nudite umesto toga?"

"Nudimo im slobodu i istinu." To je na njegovim usnama zazvučalo pompezno, ali on je u to verovao, pa zašto da to ne kaže glasno?

"Slobodu i istinu!" podrugljivo odvrati Petkanov. "Dakle, to su za vas uzvišene stvari! Dajete ženama slobodu da izađu iz kuhinja i dođu pred vašu skupštinu da vam saopšte tu istinu da u radnjama nema posranih kobasica. Eto šta imaju da vam kažu. I vi to nazivate napretkom?"

"Stići ćemo i do napretka."

"Hmmm. Hmm. Sumnjam. Dozvoli mi da posumnjam u to, Petre. Znaš, sveštenik iz mog sela a taj je, bojim se, verovatno bio streljan, jer u to vreme vršljalo je puno kriminalnih elemenata, pa se to lako

moglo dogoditi sveštenik iz mog sela imao je običaj da kaže: 'U nebo se ne stiže prvim skokom.'

"Tačno."

"Ne. Petre, ne razumeš. Ne govorim ja o tebi, u stvari. Ti i tebi slični već ste puno puta skakali. Mnogo vekova i mnogo skokova. Skok, skok, skok. Ja govorim o *nama*. Mi smo do sada skočili samo jednom."

Karakter. Možda je to bila njegova pogreška, njegova... da, njegov buržoasko-liberalistički previd. Naivna nada da će "upoznati" Petkanova. Tvrdoglavost a suludo verovanje da način ispoljavanja moći odražava karakter pojedinca, i da je stoga proučavanje karaktera neophodno i korisno. Nekada davno, nema sumnje, to jeste bilo tačno: bilo je tačno u slučaju Napoleona i Cezara i careva i prestolonaslednika. Ali dosta toga se promenilo od tada.

Ubistvo Kirova, to je bio ključni datum. Ubijen hicem u leđa iz revolveira "nagan" u štabu lenjingradske komunističke partije, prvog decembra 1934. godine. Staljinov prijatelj i saveznik, Staljinov saborac. Dakle, nevino smo zaključivali, dakle ako postoji iko na svetu ko to nije želeo niti se tome nadao, a kamoli naredio tako nešto, onda je to Staljin. To je bilo nemoguće prema svim znanim političkim i ličnim pravilima ponašanja. Nije bilo samo "izvan karaktera" da je Staljin naredio da se Kirov ubije, već i izvan naših moći razumevanja toga šta sve karakter može da podrazumeva. Upravo u tome i jeste bila suština. Prešli smo u epohu u kojoj je "karakter" varljiv termin. Karakter je zamenjen egom, a vršenje vlasti kao odraz karaktera zamenjeno je psihopatskim čuvanjem vlasti svim mogućim sredstvima i ruganjem svemu što se čini nemogućim. Staljin je naručio ubistvo Kirova: dobro došli u savremeni svet.

Solinski otkri da mu je takav zaključak nesporan samo dok spokojno sedi u svojoj radnoj sobi okrenutoj ka severu, ili dok pregleda policu za knjige u svom kabinetu; ali pokušaj da Petkanova sagleda kao opaki kovitlac elektrona koji kruže u nekom čudovišnom vakuumu nije u njegovom prisustvu opstajao ni dva minuta. Zaklonjen svojom čuvarkom, starac bi stajao pred njim i raspravljao, poricao, lagao, pretvarao se da ne razume; i ubrzo bi se sva primarna osećanja državnog tužioca radoznalost, iščekivanje, smetenost vratila na svoje mesto. Ponovo bi počinjao da traga za karakterom, za starinskim, objašnjivim karakterom. Baš kao da je sam zakon zahtevao uzročno-posledični odnos logičnih motiva i delovanja koje iz njih pro-

ističe; sudnica je jednostavno odbijala da dopusti bilo kakvo poigravanje s gvozdenom logikom uzroka i posledice. Sredinom popodneva četrdeset drugog dana Krivičnog postupka broj 1, Petar Solinski zaključi daje kucnuo čas. Još jedno ispitivanje, o korišćenju državnog benzina za privatne potrebe, okončalo se u prepirci i zaboravu. "U redu", reče on, pa udahnu duboko kao operski pevač i uze novu fasciklu. U pauzi za ručak ispljuskao se vodom po licu i ponovo očešljao. Lik mu je u ogledalu delovao umorno. Bio je umoran, od posla, od braka, od političke neizvesnosti, ali pre svega od toga što je dan za danom provodio u prusustvu Stoja Petkanova. One udvorice iz Politbiroa svakako su neprestano osećale potrebu da štede energiju tako što će se u svemu slagati s njim.

Sada je pokušao da zaboravi i svoju ženu, i general-potpukovnika Ganjina, i TV-kamere, i sva obećanja koja je sebi dao pre početka suđenja. Dovoljno je dugo bio časni pravnik koji strpljivo iščeprkava istinu, kao listiće maslačka, između zuba laži. Možda se i od toga umorio. "U redu, gospodine Petkanov. U ovom procesu koji traje već više sedmica i te kako dobro smo se upoznali s vašim načinom odbrane. Vašom odbranom protiv svih optužbi. Ako je učinjeno nešto protivzakonito, vi za to niste znali. A ako ste za nešto znali, onda je to automatski postajalo zakonito."

Petkanov se osmehnu kada se njegovi advokati podigoše da upute prigovor. Ne, taj neurotični makro, tužilac, sasvim je ispravno sumirao stvar. Rukom im dade znak da sednu. "Nisam učinio ništa što prethodno nije odobrio Centralni komitet komunističke partije", ponovi on već stoti put, "i ozakonio ukazima Ministarskog saveta. Sve što sam činio bilo je u potpunosti zakonito."

"U redu. Da vidimo onda šta ste radili šesnaestog novembra 1971. godine."

"Kako možete..."

"Ne očekujem da se setite, pošto vaša memorija, to nam je mnogo puta pokazano, funkcioniše samo onda kada se seća izvesnih postupaka koji su navodno u okvirima zakona." Solinski uze dokument koji mu je dao Ganjin i kratko ga pogleda. "Šesnaestog novembra 1971. godine odobrili ste upotrebu svih neophodnih sredstava protiv klevetnika, sabotera i antidržavnih kriminalaca. Da li biste bili ljubazni da

objasnite šta treba da podrazumevamo pod izrazom 'sva neophodna sredstva?'"

"Ne znam o čemu govorite", smireno odgovori Petkanov. "Osim što imam utisak da odobravate sabotažu i antidržavni kriminal."

"Vi ste toga dana potpisali memorandum kojim se odobrava eliminisanje političkih protivnika. Na to se odnosi izraz 'sva neophodna sredstva'."

"Ne znam o kakvom dokumentu govorite."

"Evo jedne kopije, a tu je i kopija za sud. Reč je o memorandumu iz dosijea Odeljenja za unutrašnju bezbednost na kome je vaš potpis i potpis pokojnog generala Kalina Stanova."

Petkanov gotovo i ne pogleda papir. "Za mene to nije potpis. Za mene je to par inicijala, verovatno falsifikovanih."

"Vi ste toga dana odobrili upotrebu svih neophodnih sredstava", ponovi Solinski. "To ovlašćenje omogućavalo je odeljenjima za unutrašnju i spoljašnju bezbednost da preduzimaju akcije protiv političkih protivnika u zemlji i inostranstvu. Protivnika kao što su radio-voditelj Simeon Popov, koji je umro od srčanog udara u Parizu, dvadeset prvog januara 1972, i novinar Miroslav Georgijev, koji je umro od srčanog udara u Rimu petnaestog marta iste godine."

"Sad izgleda snosim odgovornost i za to kad neki starac negde u svetu doživi srčani udar", veselo odgovori Petkanov. "Da ih nisam na smrt preplašio?"

"U godinama pre izvršnog ovlašćenja koje ste dali novembra 1971. godine, Specijalni tehnički ogranak Odeljenja za unutrašnju bezbednost u ulici Reskov vršio je opite sa ciljem proizvodnje droga koje bi, unete oralnim ili intravenoznim putem, stvarale simptome srčanih smetnji. Takve droge korišćene su da bi se prikrila činjenica da je žrtva zapravo preminula od posledica prethodnog ili istovremenog namernog trovanja."

"Sad sam optužen i za proizvodnju droge? Ja nemam čak ni počasnu diplomu iz hernije."

"Tokom tog istog perioda", nastavi Solinski, osećajući u sebi bučno ushićenje, a oko sebe napregnutu tišinu, "u Odeljenju za unutrašnju bezbednost, kao što se vidi iz mnogih zabeleški i memoranduma, stvorena je poprilična uzbuna zbog nepriličnog ponašanja i ličnih ambicija ministra kulture."

Solinski zastade, da sebi da vremena, svestan da je kucnuo čas. Pokretala ga je moćna smeša pravičnosti i strasti. "Ana Petkanova", dodade, potpuno nepotrebno, a onda, kao da čita s njenog spomenika, "od 1937. do 1972. Odeljenje za unutrašnju bezbednost često je izveštavalo da je njeno privatno i javno ponašanje od one vrste kakva se karakteriše kao antisocijalistička. Vi se na njihove izveštaje niste obazirali. Dalje, uzbunilo ih je kad su otkrili da ministarku kulture nameravate da proglasite za svog zvaničnog naslednika. To su otkrili", nehajno dodade državni tužilac, "jednostavno tako što su postavili prislušne uređaje u vašu predsedničku palatu. Njihov dosije o Ani Petkanovoj svedoči o sve većoj zabrinutosti zbog uticaja koji je imala, i koji je trebalo da nastavi da ima, na vas. Antisocijalistički uticaj, kako su oni to sročili."

"Glupost", promrmlja bivši predsednik.

"Šesnaestog novembra 1971. godine vi ste odobrili eliminisanje političkih protivnika", ponovi Solinski. "Dvadeset trećeg aprila 1972. godine, ministar kulture, koja je pre toga bila odličnog zdravlja, umrla je sasvim neočekivano, i to neobično mlada, od srčanog udara. U to vreme je isticano da su hitno bili sazvani vodeći kardiolozi u zemlji i da su učinili sve što su mogli, ali da nisu uspeli da je spasu. Nisu uspeli iz jednog jednostavnog razloga: zbog toga što ona nije patila od srčanih smetnji." "I sada, gospodine Petkanov", nastavi državni tužilac, odlučnim glasom da bi učutkao službenu odbranu, koja se već bila podigla na noge, "ja ne znam, a iskreno rečeno i ne zanima me šta ste vi tačno znali a šta niste znali. Ali sami ste nam rekli da je sve što ste vi odobrili bilo, prema novom Ustavu iz 1971. godine koji ste vi uveli, automatski i u potpunosti zakonito. Stoga se optužba koju iznosim ne odnosi samo na vas lično već na čitav kriminalni i moralno zatrovani sistem na čijem čelu ste stajali. Vi ste ubili svoju kćer, gospodine Petkanov, i sada stojite pred nama kao predstavnik i glavni upravljač političkog sistema u kome je *potpuno zakonito*, prema vašoj mnogo puta ponovljenoj frazi, *potpuno zakonito* da jedan državni poglavar odobri smrt čak i jednog od sopstvenih ministara, u ovom slučaju Ane Petkanove, ministra kulture. Gospodine Petkanov, vi ste ubili vlastitu kćer, i ja tražim odobrenje suda da već pobrojanim optužbama dodam i optužbu za ubistvo."

Petar Solinski sede uz buku jednog za sudnicu neobičnog aplauza, toptanja nogu, dobovanja o stolove, čak i uz poneki promukli zvižduk. Ovo je bio njegov trenutak, njegov trenutak za večnost. Zario je vile u zemlju, po jedan šiljak s obe strane vrata. Vidi ga samo kako reži i grči se, pljuje i mahnita, prikovan tu pred svima da ga vide, sagledaju, prosude, da mu sude. Bio je to *njegov* trenutak, njegov trenutak za večnost.

TV-režiser hrabro prelomi sliku. S leve strane sedeo je državni tužilac, trijumfalno raširenih očiju, uzdignute brade; s desne je stajao bivši predsednik u vrtlogu besa, i tukao pesnicom po tapaciranoj gredi, urlao na svoje advokate, pretio prstom novinarima, zurio u predsednika suda i njegove ravnodušne, u crno odevene pomoćnike.

"Dostojno američke televizije", primetila je Marija dok je s akt-tašnom u ruci zatvarala vrata.

"Dopalo ti se?" On je još uvek udisao višak kiseonika, posle otvara-nja karata, meteža, slasti aplauza. Osećao se sposobnim za bilo šta. Šta je sarkazam njegove žene prema činjenici da je porazio bes-jednog nekada moćnog diktatora? On je bio u stanju da rečima pre-oblikuje sve, da izgadi svoj porodični život, zasladi Marijino oporo negodovanje.

"To je bilo vulgarno i nečasno, nipodaštavajuće spram zakona, i poneo si se kao kakav makro. Pretpostavljam da su ti posle svega u garderobu dolazile devojke da ti nude svoje telefonske brojeve?"

Petar Solinski uđe u svoju malenu radnu sobu i zagleda se nekud kroz smog prema Spomeniku večne zahvalnosti. Večeras nije bilo sunca na pozlaćenom bajonetu. Njegovom zaslugom. On je ugasio plamen. Sad mogu da odvezu Aljošu, da ga pretvore u čajnike i pera za pisanje. Ili da ga daju mladim vajarima da ga pretvore u nove spo-menike u čast novih sloboda.

"Petre." Sada je stajala iza njega i držala mu ruku na ramenu. Nije mu bilo jasno da li je to gest izvinjenja ili utehe. "Jadni Petre", dodade ona, isključivši time mogućnost da je reč o izvinjenju.

"Zašto?"

"Zato što više ne mogu da te volim, a posle današnjeg dana sum-njam čak i da mogu da te poštujem." Petar ne odgovori, čak se i ne okrete da joj vidi lice. "Ipak, drugi ljudi će te poštovati čak i više, a ko zna, možda će te drugi ljudi i voleti. Ja ću zadržati Angelinu, narav-no."

"Taj čovek je bio tiranin, ubica, lopuža, lažov, prevarant, moralna nakaza, najgori kriminalac u istoriji našeg naroda. To svi znaju. Pobogu, čak i ti počinješ da veruješ da je tako."

"Ako je tako", odvrati ona, "onda to ne bi bilo teško dokazati i bez kurvanja za televiziju i izmišljanja lažnih dokaza."

"Šta hoćeš da kažeš?"

"Petre, ne misliš valjda stvarno da bi najgori kriminalac u istoriji našeg naroda potpisao jedan tako koristan dokument koji je Ganjin slučajno otkrio baš onda kada je optužbi počeo da izmiče uspeh kakvom se on nadao?"

Dakako, on je razmotrio i tu mogućnost, i imao je pripremljenu odbranu. Ako Petkanov nije potpisao taj memorandum, sigurno jeste potpisao neki sličan. Mi samo dajemo konkretan oblik naređenju koje je on svakako izdao preko telefona. Ili stiskom ruke, klimanjem glave, time što je trajno odbijao da se usprotivi. Taj dokument je verodostojan, čak i ako je falsifikat. Čak i ako nije verodostojan, neophodan je. Svaki izgovor bio je sve bleđi, a ipak sve brutalniji.

U turobnoj tišini bračne pustoši, osećao je kako mu na usnama nezadrživo buja sarkazam. "Ako ništa drugo, naš pravni sistem predstavlja neznatan napredak u odnosu na sistem NKVD-a u Staljingradu oko 1937. godine."

Marija mu skide ruku s ramena. "To je cirkuski proces, Petre. Osavremenjena verzija. Cirkuski proces, i ništa drugo. Ali uverena sam da će se njima i te kako dopasti." Tu ona izađe iz sobe, a on osta zagledan nekud ponad smoga, shvatajući sve jasnije da je izašla i iz njegovog života.

Tužilac, to imbecilno derišće, nije bio svestan na koga se namerio. Ako ga nije slomio mukotrpan rad u Varkovoj, kada su čak i neki od najtvrdih drugova piškili u gaće na pomisao o poseti Gvozdene garde, neće dozvoliti ni da ga potuče taj pravnik pilećeg mozga, koji je taj posao dobio tek kao peti kandidat. On, Stojko Petkanov, bez po muke je isprašio njegovog oca, šutnuo ga je iz Politbiroa glasanjem deset prema jedan i potom ga pomno držao na oku u njegovom pčelarskom izgnanstvu. Šta mu onda može taj njegov kilavi sin, koji se muva po sudnici sa svojim glupavim osmehom i gomilom falsifikovanih dokaza?

Oni su svi su oni glupavo verovali da su pobedili. Ne u procesu, koji je bio značajan koliko i mačji prdež, pošto su se dogovorili o presudi dve sekunde nakon što su odredili optužbe; već u istorijskoj borbi. Kako su samo neuki "U nebu ne stiže prvim skokom." Samo pogledajte koliko su skokova oni i njima slični imali kroz više vekova. Hop, hop, hop, kao pegavi žabac u blatnjavom ribnjaku. Ali *mi* smo do sada imali samo jedan skok, a kakav je to veličanstven uzlet bio. Posebno sloga što čitav proces nije otpočeo onako kako je Marks predvideo, već u pogrešnoj zemlji i u pogrešno vreme, pri čemu su se sve kontrarevolucionarne snage naoštrile da ga uguše odmah po rođenju. Potom je revolucija morala da se gradi u uslovima ekonomske krize, da se u krvavom ratu brani od fašizma, da se potom još jednom brani od američkih bandita i njihove trke u naoružanju, pa ipak... pa ipak smo za samo pedeset godina privukli već pola sveta na našu stranu. Kakav veličanstven prvi skok!

A sada kapitalistički šljam i kurve iz novina bljuju svoje klevete o "neizbežnom slomu komunizma" i "inherentnim protivurečnostima sistema", s bezbrižnim osmehom kradu one iste fraze koje su toliko dugo važile i još uvek važe za kapila lizam. Čitao je on o nekom buržoaskom ekonomisti po imenu Fišer, koji je tvrdio da "slom komunizma označava ponovno pročišćenje kapitalizma". To ćemo tek da vidimo, her Fišer. Reč je zapravo o tome da je samo u jednom krat-

kom istorijskom trenutku starom sistemu dopušteno da poslednji put poskoči u svom blatnjavom ribnjaku. No potom će se, neizbežno, duh socijalizma ponovo trgnuti, pa ćemo u *našem* sledećem skoku gaziti kapitaliste u blatu dok ne crknu pod našim čizmama

Radili smo i grešili. Radili smo i grešili. Možda smo, zaista, bili preterano ambiciozni, kada smo mislili da možemo da promenimo sve, strukturu društva i prirodu pojedinca, u samo ne koliko pokolenja. On lično oduvek je u to bio uveren manje nego neki drugi, i neprestano je upozoravao na vaskrsavanje buržoasko-fašističkih elemenata. I u poslednjih godinu dve pokazalo se da je bio u pravu, pošto je sav društveni talog ponovo izronio na površinu. Ali, ako su buržoasko-fašistički elementi bili u stanju da prežive četrdeset godina socijalizma, zamislite samo koliko je duša samog socijalizma nepokolebljivo jaka u poređenju s njima.

Šačica oportuniste, vreća dolara i jedna pizda iz Kremlja nisu mogli da oduvaju taj pokret kome je on posvetio čitav svoj život. Pokret je bio star i snažan koliko i sam ljudski duh. Vратиće se on, s obnovljenom snagom, uskoro, vrlo uskoro. Možda će imati drugačije ime, drugačiju zastavu. Ali ljudi i žene uvek će voleti da hodaju tom stazom, tom izazovnom strmom stazom preko reke od kamenja i kroz vlažni oblak, pošto se zna da će na kraju izroniti u bleštav sunčev sjaj i jasno videti nad sobom planinski vrh. Ponovo će se uhvatiti za ruke. Imaće novu pesmu neće to više biti "Stupajmo crvenom stazom" kao što je bilo na planini Rikoša. Ali će tu novu pesmu pevati na staru melodiju. I svi će se zbiti da bi izveli taj moćni drugi skok. Tada će zemlja da zadrhti, a svi kapitalisti i imperijalisti i botaničarsko đubre i šljam, i otpadnici i posrani intelektualci i balavi tužioc i Jude sa ptičijim govornima na lobanjama, svi će se oni još jednom usrati, moćno i konačno.

"Ja sam Stojko Petkanov."

Četrdeset petog dana suđenja, bivši predsednik obratio se sudu da sam iznese svoju odbranu. Stajao je s jednom rukom položenom na gredu, oniska zdepasta prilika, uzdignute glave i stisnutih vilica, i kroz zatamnjene naočare proveravao koja ga kamera snima. Nakašljao se, pa se ponovo oglasio čvršćim, čistijim tonom.

"Ja sam Stojko Petkanov. Nosilac sam Velikog ordena 'El Libertador' republike Argentine. Ordena Velike zvezde za zasluge, republike Austrije. Velikog Leopoldovog ordena, iz Belgije. Velikog nacionalnog ordena Brazila, Kruzeiro do Sul. Ordena Velikog krsta za hrabrost, republike Burundi."

("Ne mogu da verujem.")

"Kao i Velikog nacionalnog pojasa, takođe iz republike Burundi."

("Da pritegne stomačinu. ")

"Velikog krsta ordena za hrabrost Kameruna. Spomen odlikovanja povodom obeležavanja tridesete godišnjice majskog ustanka čehoslovačkog naroda. Velikog krsta ordena za zasluge Centralnoafričke republike. Ordena Bojaka, iz Kolumbije. Velikog krsta za zasluge, Narodne republike Kongo. Ordena Hosea Martija, republike Kube. Velikog Makariosovog pojasa, sa Kipra."

("Da pritegne stomačinu. ")

"Ordena slona, iz Danske. Titule počasnog doktora Centralnog univerziteta Ekvadora. Ordena Velika lenta Nila, arapske republike Egipat. Ordena velikog krsta bele ruže, iz Finske. Velikog krsta legije časti, iz Francuske. Kao i spomen - odlikovanja Zorž Pompidu. Kao i titule počasnog doktora Univerziteta u Nici."

("Koga li je to kresnuo u Francuskoj?

"Sve. De Gola. Žiskara. Miterana.")

"Zlatne medalje senata i spomen kovčežića povodom slole godišnjice francuskog senata. Ordena velikog krsta ekvatoeijalne zvezde, iz Gabona. Ordena Karl Marks, iz Demokratske republike Nemačke."

("Kresnuo je Honekera. ")

"Kresnuo je Karla Marksa."

"Prekinite, vas dvojica. ")

"Ordena Velikog krsta za zasluge, iz Savezne republike Nemačke. Ordena viteza zvezde, iz Gane. Ordena Velikog spasiteljevog krsta, iz Grčke. I zlatne medalje grada Aline Velikog krsta nacionalnog ordena 'Istina narodu', republike Gvineje."

("Istina narodu!"

"Stanovnici Gvineje poznati su po svom smislu za ironiju, Dmitre.")

"Ordena Pahlavija sa lentom, iz Irana. Ordena 'Velikog pojasa za zasluge', iz Italije. Kao i Zlatne medalje Aldo Moro. Kao i nagrade 'Simba' za mir. Kao i specijalne zlatne medalje Leonardo da Vinči, prvog reda, rimskog Instituta za međunarodne odnose. I zlatne plakete Regionalne uprave Pijemonta. Nacionalnog ordena velikog krsta, Obale Slonovače. Lente AlHuseina Bin-Alija iz Jordana. Ordena 'Zastava republike', prvog reda, iz Demokratske narodne republike Koreje. Velike Mubarakove lente iz Kuvajta. Kao i srebrne plakete kuvajtskog Univerziteta. Libanskog ordena za zasluge. Velikog pojasa Ordena pionira, republike Liberije."

("Da pritegne stomačinu. ")

"Velike lente ordena Mahamadi iz Maroka. Velikog pojasa mauritanskog ordena za nacionalne zasluge. Ordena 'Šampion svetskog mira dvadesetog veka', sa Mauricijusa. Velikog lanca meksičkog ordena Actečki orao. Jubilarne zlatne medalje izdate povodom pete godišnjice nezavisnosti Mozambika. Ordena Svetog Olafa, iz Norveške. Medalje grada Amsterdama koju mi je dodelio gradonačelnik. Pakistanskog ordena 'Nišan'. Kao i pakistanske jubilarne medalje Kvaid-I-Azam. Velikog krsta peruanskog Ordena sunca. Kao i titule počasnog doktora Nacionalnog univerziteta za mašinstvo, iz Perua. Ordena Sikutana prvog reda, sa Filipina. Velikog krsta Ordena Santjago, iz Portugala. Ordena konjanika, iz San Marina. Velikog krsta nacionalnog ordena senegalskog lava. Velikog Omadisovog pojasa, iz Sirije."

("Sad nisam ništa rekao.")

"Ordena viteza somalijske zvezde s velikim pojasom.

("Phhhhhihihiihihi. ")

"Ordena za građanske zasluge sa lentom, iz Španije. Ordena lente časti iz Sudana. Anđeoskog kraljevskog ordena, iz Švedske. Velikog

pojasa Ordena nezavisnosti, iz Turske. Diplome počasnog građanina i Zlatnog ključa grada Ankare. Ordena Viteza velikog krsta batskog reda, iz Velike Britanije."

("Kresnuo je englesku kraljicu"

"Sto posto. U kupatilu. "

" On bi sve učinio za svoju zemlju. ")

"Ordena Lenjina, iz SSSR-a."

("Eto vidiš. Stvarno je kresnuo Lenjina. "

"Zna li tvoja baka za to, Stefane?"

"I Staljina. "

"I Hruščova. "

"I Brežnjeva."

" Više puta. I Andropova. "

"I... kako se ono zvao onaj drugi seronja?"

" Černjenko?"

"I Černjenka. "

"Gorbačova nije kresnuo."

"Gorbačov ne bi ni hteo da se kreše s njim. Zato što je bio sa svima ostalima. Ko zna šta je sve od njih pokupio."

" Verovatno je to preneo engleskoj kraljici. "

"Nije. Zato ga je i naterala da to obave u kupatilu.")

Takođe, i jubilarne medalje 'Dvadeset godina od pobeđe u velikom patriotskom ratu'. Kao i jubilarne medalje povodom Lenjinove stogodišnjice. I jubilarne medalje Trideset godina od pobeđe u velikom patriotskom ratu'. Ordena 'El Libertador', iz Venecuele. Velikog pojasa nacionalnog ordena Gornje Volte. Ordena velike zvezde, iz Jugoslavije. Kao i Spomen-plakete grada Beograda. Velikog pojasa nacionalnog ordena leoparda, iz Zaira. Takođe i ordena 'Veliki prijatelj slobode', 'Veliki zapovednik', iz Zambije. Takođe..."

("Takođe!")

"Takođe i jubilarne medalje Apimondije. Zlatne medalje 'Frederik Žolio-Kiri' Svetskog mirovnog saveta. Jubilarne medalje Svetske federacije zbratimljenih gradova. Srebrne jubilarne medalje izdate povodom dvadeset petogodišnjice Ujedinjenih nacija. Zlatne medalje Norberta Vinera. Zlatne medalje sa lentom i plaketom Instituta za probleme novog međunarodnog ekonomskog poretka. Titule 'Čoveka 1980. godine' za mir."

"Kresnuo je ceo svet. "

"Nije kresnuo Izrael. Nije ni Ameriku."

"Francusku je baš izjebao"

"Francuska daje svakome."

"Kresnuo je englesku kraljicu. To ne mogu da prebolim."

" To je zbog svih tih lenti i pojaseva koje je nosio. Nije mogla da vidi ko je ispod. "

"Valjda ih je poskidao pre nego što je otišao u kupatilo."

"Možda ih je zadržao do poslednjeg trenutka, a onda, oouuuuuppp-ps, prekasno, vaše veličanstvo. "

"Kresnuo je ceo svet. "

"A onda je svet izjebao njega. Izjebao je i nas. "

"Vi ste blesavi, momci. Problem je u tome što ste u pravu."

"Blesavi ali u pravu, blesavi ali u pravu. "

"Šta hoćeš da kažeš, Vera?"

"Ova dvojica stalno ponavljaju kako smo izjebani. I jesmo, protiv svoje volje, bezbroj puta. Čitava zemlja. Potrebna nam je terapija. Šta misliš, može li čitava zemlja da dobije terapiju?"

"Ne ide to tako. Sad treba samo da se spremiš da te jebe neko drugi. "

"Da, ujka Sem sa kitom išaranom prugama i zvezdicama."

"On bar deli poklone. Kutije marlbora."

"Pa posle kara. "

"Bolje to nego da te kara Brežnjev. "

"Sve je bolje od toga. Taj je u krevet išao s čizmama. Jednostavno nije imao pojma koliko devojke mogu biti osećajne. "

"Bože, što ste vi momci cinični."

"Potrebna nam je terapija, Vera, to je naš problem. "

"Ili još jedno pivo. "

"Psst. Gledajte ovo. ")

"Rođen sam kao siročić. Odrastao sam pod fašističkom monarhijom. Pristupio sam Savezu komunističke omladine. Progonila me buržoasko-velikaška policija. Bio sam na robiji u zatvoru Varkova. 'Onaj ko je prošao surovu školu Varkove, nikada neće izdati socijalizam i komunizam.' Prolivao sam krv za svoju zemlju u antifašističkoj borbi. Bio sam kormilar ovog naroda trideset tri godine. Nezaposlenost je iskorenjena. Inflacija je obuzdavana naučnim metodama. Fa-

šisti su razbijeni. Nije bilo rata. Standard je porastao. Pod mojim rukovođenjem, ova zemlja stekla je međunarodni ugled.

A sada sam se našao u krajnje neobičnom položaju." Na kameri 2 zatreptalo je crveno svetlo, i Petkanov se rođački živahno okrete da se neposredno obrati naciji. "Našao sam se na sudu. Optužen sam zbog toga što sam ovoj zemlji doneo mir i napredak i međunarodni ugled. Optužen sam zbog toga što sam iskorenio fašizam, ukinuo nezaposlenost, sagradio škole i bolnice i hidrocentrale. Optužen zbog toga što sam socijalista i komunista. Kriv sam, drugovi, po svim optužbama."

Tu zastade i pređe pogledom po sudnici "Drugovi", ponovio je. "Jeste, i to je čudno. Jer danas, kud god pogledam, vidim negdanje drugove. Ljude koji su se zaklinjali na vernost partiji, koji su izjavljivali da su pravi komunisti, koji su u svojim karijerama tražili pomoć partije, koje je socijalizam iškolovao, nahranio i obukao, a koji su sada zaključili, zbog prikladnosti trenutka i zbog lične dobrobiti, da zapravo nikada nisu ni bili socijalisti i komunisti, za šta su se nekad ponosilo i odlučno izdavali.

Ako je tako, izjavljujem da sam kriv zbog toga što sam žrtvovao svoj život da bih poboljšao život radnika i seljaka našeg velikog naroda. I kao što sam rekao na početku ovog... ovog televizijskog programa za američku mrežu, ovde sam već jednom bio. Neću završiti vlastitim rečima, već izjavama drugih. Pročitaću za sudski zapisnik sledeće izjave:

Engleska kraljica Elizabeta: 'Mi smo danas u Velikoj Britaniji impresionirani vašim odlučnim stavom u odbrani nezavisnosti. Vaša ličnost, gospodine predsedniče, kao državnika svetskog ugleda, vaše iskustvo i uticaj, uživaju sveopšte uvažavanje.'

Margaret Tačer predsednik vlade Velike Britanije..."

Solinski ustade. "Gospodine predsedniče suda, zar zaista moramo..."

Petkanov ućutka državnog tužioca isto onako kao što je nebrojeno mnogo puta ućutkao oca tog momka na sastancima Polbitiroa. S nekom goropadnom ućtivošću, on se obrati sudijama. "Velikodušno ste mi dodelili jedan sat. Ne bi trebalo da spominjem taj naš dogovor. Trebalo bi da se pretvaram da i ne želim da govorim duže. Dali ste mi jedan sat. I ja ću ga iskoristiti."

"Upravo zbog takvog vašeg ponašanja", odgovori sudija, "postavljena vam je granica. Imate jedan sat da ponudite zakonske predloge i zakonske argumente."

"Upravo to i činim. Margaret Tačer, premijer Velike Britanije..." Petkanov agresivno podiže pogled ka Predsedniku, na šta ovaj umorno klimnu glavom, skide ručni sat i postavi ga ispred sebe. "Margaret Tačer: 'Bila sam impresionirana ličnošću predsednika. Posebno snažne utiske nosim o njemu kao lideru zemlje koja je spremna da razvija saradnju sa drugim narodima.'

Ričard Nikson: 'Svojim dubokim razumevanjem najvažnijih svetskih problema, predsednik može da doprinese i doprinosi rešavanju gorućih problema čovečanstva.'

Predsednik Džimi Karter: 'Predsednikov uticaj na međunarodnoj pozornici izuzetno je velik. Zahvaljujući stabilnom položaju svog predsednika i svojoj nezavisnosti, njegova zemlja je u prilici da služi kao most između nacija sa suštinski različitim stanovištima i interesima, kao i između lidera koji bi inače teško uspevali da međusobno pregovaraju.'

Andreas Papandreu: 'Predsednik nije samo veliki vođa, značajan političar na Balkanu i u Evropi, već i ličnost prvog reda u svetskim razmerama.'

Karl Gustav XVI, kralj Švedske: 'Vi ste postali simbol napretka koji je vaša zemlja ostvarila u proteklih nekoliko decenija. S velikim zanimanjem pratimo kako vaša zemlja pod vašim vodđstvom, ostvaruje impresivan ekonomski napredak.'

Huan Karlos, kralj Španije: 'Vi ste, gospodine predsedniče, mnogo puta dokazali svoju aktivnu, neumornu privrženost politici detanta, očuvanju neotuđivog prava svih ljudi da sami odlučuju o svojoj sudbini, i idu putem koji najviše pogoduje njihovim interesima, punom iskorišćenju vlastitih kapaciteta slobodi od inostranog mešanja koje ometa ostvarivanje suvereniteta.'

Valeri Žiskar d'Esten: 'Francuska je srećna zbog toga što je u prilici da ugosti državnog poglavara koji igra značajnu ulogu u politici približavanja i saradnje između dva dela Evrope.'

Džejms Kalagan, Predsednik vlade Velike Britanije: 'Vi dajete značajan doprinos razvoju odnosa s trećim svetom, naporima koji se čine da bi se prevazišla nerazvijenost, kao i ekonomskoj stabilnosti

za koju su zainteresovane sve zemlje, uključujući i one visoko industrijalizovane.'

Đulio Andreotti: 'Smatram da će predsednikova uloga u međunarodnom životu i nadalje biti pozitivna, pošto on uživa značajan ugled i sveopšte poštovanje zahvaljujući svojoj dobronamernosti i zalaganju za mir i doprinos rešavanju problema u obostranom interesu.'

Franc Jozef Štraus: 'Predsednik daje značajan doprinos održanju mira, kroz dalekosežnu politiku širokog otvaranja, kroz jasnu procenu problema, kroz mudre odluke i postupke.'

Leonid Brežnjev: 'Radni narod Sovjetskog saveza visoko vrednuje veličanstvena dostignuća radničke klase, poštenih seljaka i inteligencije u vašoj zemlji koji su, pod pouzdanim vodstvom komunističke partije, izmenili izgled ove nacije. Sa zadovoljstvom uviđamo da je vaša Socijalistička republika zemlja koja se razvija najvećom mogućom brzinom, da ima modernu industriju u ekspanziji i dobro organizovanu kooperativnu poljoprivredu. Aktivnost čitave vaše partije, s vama na čelu, vodi zemlju ka novim vrhovima socijalističke izgradnje.'

Havijer Perez de Kueljar, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija: 'Sa zadovoljstvom želim da zahvalim predsedniku za aktivan, konstruktivan i energičan doprinos ostvaren u svim oblastima delovanja Ujedinjenih nacija.'

Mario Soareš: 'Ja lično visoko cenim predsednikove napore na planu ostvarivanja bezbednosti u Evropi, sveopšteg mira i nezavisnosti, nemešanja pojedinih zemalja u unutrašnje stvari drugih zemalja.'

Princ Norodom Sihanuk: 'Vaš socijalistički narod i njegov voljeni vođa koji u međunarodnim razmerama simbolizuje, na divan način, odlučnu privrženost idejama pravde, slobode, nezavisnosti, mira i napretka, uvek su na strani potlačenih, onih koji su žrtve agresije i koji se bore da povrate svoju nezavisnost.'

Hu Jaobang, Generalni sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Kine: 'Vi odlučno branite državnu nezavisnost i dostojanstvo naroda. U međunarodnoj aktivnosti, vi ste protiv zakona sile, vi čuvate svetski mir i ideju napretka čovečanstva.'

Predsednik Zimabvea Kanaan Banana: 'Vi ste shvatili da vaša nezavisnost ne može biti potpuna sve dok čitav ljudski rod ne zbaci

lance imperijalizma i kolonijalizma. Zbog toga vaša zemlja stoji u prvim redovima onih koji su nam pomogli u pravednoj borbi za nacionalnu emancipaciju. Vi ste nam pružili materijalnu i moralnu podršku u najtežoj od svih bitaka.'

Muhamed Hosni Mubarak, predsednik Egipta: 'Što se mene tiče, podjednako se radujem našim odnosima, a ta radost proističe iz mog dubokog uvažavanja vašeg dalekovidog stanovišta, vaše mudrosti, hrabrosti, vaše široke, sveobuhvatne vizije istorije, vaše naročite sposobnosti da preuzmete odgovornost, da se uzdignete iznad događaja, i vašeg pristupa realnosti ove epohe.'

("Sve ih je karao. Stvarno ih je sve karao")

"Za karanje je potrebno dvoje. ")

"Ovo ne govorim ja o sebi", nastavi Petkanov. "To kažu drugi, koji su mnogo kompetentiji da sude.

Kada sam prošli put bio ovde, pre mnogo godina, pred buržoasko-fašističkim sudom u Velpenu, bio sam optužen, kao i sada, za izmišljene zločine. Vi ste me, profesore tužioče, na početku ove... predstave podsetili da sam kao šesnaestogodišnji član Saveza komunističke omladine bio optužen za oštećenje imovine i slične prekršaje. Ali svima je bilo jasno da sam zapravo optužen za krivično delo zbog toga što sam socijalista i komunista, što sam želeo da poboljšam položaj radnog naroda i seljaka. To je svima bilo jasno, i buržoasko velikaškoj policiji, i tužiocu, sudu, i meni i mojim drugovima. I svi su znali da sam osuđen zbog toga.

Sada se ponovo događa to isto. Svako, svako u ovoj sudnici i svako ko gleda ovu predstavu, zna da su optužbe protiv mene samo uobičajene izmišljotine. Ja sam trideset tri godine bio kormilar ove zemlje, bio sam komunista, žrtvovao sam čitav svoj život za narod, pa dakle svakako jesam kriminalac u očima onih koji su nekada davno dali ista obećanja i iste zakletve koje sada gaze. Ali prava optužba, to svi znamo, jeste optužba za to što sam socijalista i komunista. I zato, da više ne okolišamo, drugovi moji bivši. Smatram se krivim po onoj pravoj optužbi. A sada me osudite, kakvu god kaznu da ste mi unapred odredili."

Uz poslednji, ratoboran pogled upućen tužiteljima, Stojko Petkanov naglo sede. Predsednik suda pogleda na časovnik. Jedan sat i sedam minuta.

Do kraja februara podneti su i poslednji zakonski predloži. Sunce je počinjalo da probija smog iznad grada. Uskoro će baba-Marta. Poznata je kao mušičava starica, kojoj je teško udovoljiti, ali kada se osmehne, onda obećava lepo vreme.

Petar Solinski kupio je dve *martenice*: vunene kićanke, napola bele, napola crvene. Crveno i belo rasteruje zlo, donosi sreću i zdravlje. Ove godine, međutim, Marija je odbila da ih okači.

"Kačili smo ih prošle godine. Svake godine."

"Prošle godine sam te volela. Prošle godine sam te poštovala."

Petar Solinski pozva telefonom taksu. U redu, ako tako mora da bude. Ako ništa drugo, jedna od novih sloboda bila je i ta što više nije morao da glumi zahvalnost zbog toga što je oženjen kćerkom značajnog borca protiv fašizma. *Ona* je trebalo da bude zahvalna *njemu*, umesto da nipodaštava njegov nastup, nazivajući ga TV-advokatom. Iako je sud na kraju odbio da u optužnicu unese i optužbu za ubistvo, on je obavio dobar posao, veoma dobar. To su mu svi rekli. Njegov *coup de theatre* presudno je izmenio javno mnjenje. Karikature u novinama prikazivale su ga kao Svetog Đorđa koji probada aždaju. Pravni fakultet priredio je večeru u njegovu čast. Žene su počele da mu se osmehuju, čak i žene koje nije poznavao. Njegovi usamljeni kritičari bili su Marija, urednici *Istine*, i autor nepotpisane razglednice koju je primio pre neki dan. Na njoj se na fotografiji nalazio doskorašnji štab komunističke partije u Slivenu, a tekst je jednostavno glasio: DAJTE NAM UBEDENJA A NE PRAVDU!

Zamolio je taksistu da ga odveze do severnih brda.

"Ideš da se oprostiš, je l' da šefe?"

"Da se oprostim?" Nije valjda da se vidi da se maločas svađao s Marijom?

"Sa Aljošom. Čujem da će da ga sklone."

"Mislite li da je to u redu?"

"Druže šefe..." Vozač je ove reči izgovorio s nedvosmislenom ironijom. Neznatno je okrenuo glavu ka svom putniku, ali Solinski je

mogao da vidi samo smežuran vrat, izgužvanu kapu, i profil napola popušene cigarete "Druže šefe, sada kad svako od nas sme da kaže šta misli, dozvolite mi da vam kažem da me čisto zabole kurac."

Taksi se zaustavi i ostade da ga sačeka. On prođe kroz park i pope se uz granitne stepenice. Još samo malo, Aljoša će podizati svoj bleštavi bajonet i pun nade hitati u budućnost; još malo će oko njegovog postolja borci s mašinkama čuvati svoj položaj. A onda? Hoće li nešto drugo zauzeti Aljošino niesto, ili je vreme spomenika prošlo?

Petar Solinski pogleda nadole preko golih kestenova i lipa, topola i oraha, nedeljama udaljenih od prvog lišća. Na zapadu se videla planina Rikoša, pozornica Petkanovljeve adolescentske rapsodije (ili banalne izmišljotine). Na jugu je ležao dimom pritisnut grad, čuvan vlastitim, domaćim bedemima. Prijateljstvo 1, Prijateljstvo 2, Prijateljstvo 3, Prijateljstvo 4. Možda bi trebalo da se preseli nekud, kao što je Marija predložila. Mogao bi to da spomene zameniku ministra za stambenu politiku, koji je kao i on sam bio jedan od prvih članova Zelene stranke. Ako Marija neće biti s njim, to ne znači da treba da živi u nekakvoj bednoj mišjoj rupi. Šest soba, možda? Državni tužilac ponekad mora kod kuće da prima visoke goste iz inostranstva. Osim toga, neće on valjda večito ostati razveden.

Sećao se kako je kao dečak stajao tu, u slavu mirno, kraj svog oca, slušao orkestar, gledao kako sovjetski ambasador polaže venac i salutira. Sećao se Stoja Petkanova na vrhuncu vlasti. I Ane Petkanove: malenog lica, kose u pletenicama. Desetak godina posle toga, ispotihala je uzdisao za Svetionikom Mladosti. Na fotografijama u časopisima delovala je doterano, i zanimala se za džez. Da li je zaista bila ubijena? Da li je zemlja bila do te mere degradirana? Da li je bilo ko mogao učiniti bilo šta iz bilo kojeg razloga? Ko to zna. Staljin je naredio ubistvo Kirova: dobro došli u savremeni svet.

Dok je silazio granitnim stepenicama, Petar Solinski izvadi iz džepa mantila one dve *martenice*. Zatim pređe preko ostrvca sparušene trave, pa praćen blagonaklonim pogledima trojice postarijih gradskih baštovana, gurnu vunene kićanke pod jedan krupan kamen. To je u ovoj zemlji običaj u ovo doba godine. Nekoliko dana kasnije, valja se vratiti na mesto gde ste ostavili *martenicu*. Ako pod kamenom ima mrava, te godine će biti novih jaganjaca; crvi i bube najavljivali su

konje i goveda; pauci magarce. Svaki živi stvor koji se miče predstavljao je obećanje plodnosti i novog početka.

"Kako si proveo vikend, Petre? Da li sr išta događalo? Jesu li mentalno retardirani održali protest protiv novog ustava?"

Ovaj čovek je neumoran. Nije ga moguće razumeti zbog toga što vas neprestano iscrpljuje. Mora da je to od onog silnog jogurta koji jede. Ili zbog divljeg geranijuma pod krevetom. Dobro zdravlje i dug život: biljka stogodišnjaka. Možda bi trebalo da naredi policajcima daje izbace kroz prozor kad Petkanov sledeći put napusti prostoriju.

Državni tužilac nije više bio raspoložen za nadmetanje. Slučaj je bio okončan, izuzev presude, i on je pobedio. Čudno, kako optuženi nije prema njemu ispoljavao nikakvu netrpeljivostili bar, nikakvu dodatnu netrpeljivost posle onih tvrdnji o Ani Petkanovoj. A možda je to govorilo o nečemu.

"Išao sam da obiđem oca", odgovori Petar Solinski.

"I, kako mu je?"

"Umire, rekao sam vam."

"Eh, mrtvom se kurjaku rep meri. Iskreno mi je žao. Kakve god razlike postojale među nama..."

Solinski nije želeo da čuje još jedno groteskno i sentimentalno izvratanje vlastite porodične prošlosti. "Otac je govorio o vama", reče on jetko. Petkanov ga pogleda s iščekivanjem, kao vođa koji je navikao na laskanje. Iščekivanje se, međutim, stišalo čim je bolje pogledao lice tužioca: mršavo, oštro, ostarelo. Ne, nije ga više mogao zvati dečakom. "Mome ocu nije bilo ostalo mnogo reči, ali želeo je da ih saslušam. Rekao je da ste u vreme kada ste bili mladi, kada ste obojica bili mladi, bili iskreni vernik. Jeste, rekao je da ste bili ludi za vlašću, ali se to nije kosilo s činjenicom da ste bili istinski vernik. Rekao je da se pita kada ste to izgubili veru. Kopkalo ga je da sazna kada se i kako se to dogodilo. Možda posle smrti vaše kćeri, a možda, mislio je, i mnogo, mnogo ranije."

"Možeš da kažeš svome ocu da ja još uvek iskreno verujem u socijalizam i komunizam. Ja nikad nisam krenuo stranputicom."

"U tom slučaju, zanimaće vas šta mi je otac rekao, baš pre mog polaska. Rekao je: 'Imam jednu zagonetku za tebe, Petre. Šta je gore, istinski vernik koji nastavlja da veruuje uprkos svim dokazima vidljive stvarnosti; ili osoba koja priznaje takvu realnost, a ipak nastavlja da tvrdi da je iskreni vernik?'"

Stojo Petkanov pokuša da bar jednom ne pokaže svu svoju ozlojeđenost. To je baš ličilo na starog Solinskog, taj je oduvek pokušavao da izigrava posranog intelektualca. Našli bi se, na primer, u završnim etapama usvajanja novog ekonomskog programa, i dok bi ministri brinuli o postavljenim ciljevima, ili kišama u vreme žetve, ili posledicama nove krize na Srednjem istoku po isporuku sirovina iz majčice Rusije, stari Solinski bi se poigrao lulom, odgurnuo stolicu unatrag, i krenuo da pompezno prosipa teoriju. "Drugovi, ovih dana ponovo čitam..." bio je njegov omiljeni način započinjanja gnjavaže. *Ponovo čita!* Čovek, naravno, čita, za početak, uči, ali onda prelazi na posao, na dela. Naučni principi socijalizma postavljeni su ranije, na nama je da ih primenimo. Dakako, sa lokalnim varijantama. Ali kada se odlučuje o datumu završetka brane za hidrocentralu, ili kada se pitate zašto seljaci na severoistoku neće da predaju žito, ili razmatrate izveštaj OUR-a o mađarskoj etničkoj manjini, tada, gospodine družo doktore profesore posrani Solinski, ako smem da kažem, tada, da prostite, ne treba *ponovo* čitati bilo šta. Njegova nevolja bila je u tome što je bio previše mekan, previše strpljiv s Petrovim ocem. Tu matoru budalu trebalo je ranije poslati na selo da se igra sa svojim pčelama. Nije on bio tako napaljen i tako raspoložen za teoretisanje kada smo zajedno bili u zatvoru Varkova. Nije tražio od čuvara dopuštenje da nešto ponovo pročita pre nego što je nasrnuo na onog pripadnika Gvozdene garde koji se odvojio od grupe. Solinski je u to vreme umeo da natera fašistu da zacvili.

Bivši predsednik, međutim, ne izgovori ništa od svega toga. Umesto toga, on tiho reče. "Svaki čovek ima svoje sumnje. To je normalno. Možda je bilo trenutaka kada čak ni ja nisam verovao. Ali sam dopuštao drugima da veruju. Jeste li vi sposobni bar za toliko?"

"Ah", odgovori tužilac. "Veliki pomagač. Grešni sveštenik koji neuke odvodi u nebo."

"To ste vi rekli."

"Kriv je, bakice."

Stefanova baka lako zavrte glavom, pa ispod vunene kape podiže pogled ka studentovom licu. Mali tupavi drozd, kako se glupavo ceri, kako podiže kljun ka portretu Vladimira Iljiča Lenjina u boji.

"A i vašeg dečka su proglasili krivim, bakice. Kad su već bili pri poslu."

"I jesi li sada srećan?"

Drozd bi zatečen iznenadnim pitanjem. Na trenutak je razmislio, a onda izduvao dim cigarete preko osnivača Sovjetske države.

"Jesam", reče, "kad me već pitate. Presrećan sam."

"Ako je tako, ja te žalim."

"Zašto?" Prvi put se učinilo da je momak zaista obratio pažnju na staricu koja je sedela pod svojom ikonom. Ova, međutim, skrenu pogled i vrati se vlastitim uspomnama. "Zašto?" ponovi on.

"Daće Bog da i slepci progledaju."

Vera, Atanas, Stefan i DMITAR isključili su televizor i izašli da popiju pivo. Seli su u zadimljeni kafe u kome se pre Promena nalazila knjižara.

"Šta mislite, kako će mu presuditi?"

"*Taka-taka-taka.*"

"Ne, to neće učiniti."

Stiže i pivo. Cutke, svečano, oni podigoše čaše i uz onaj vlažni zvuk istovremeno ih vratiše na sto. Prošlost, budućnost, kraj nečega, početak nečega. Sve troje otpise poveći prvi gutljaj.

"Dakle, oseća li se neko pročišćenim?"

"Atanase, kako si ti ciničan."

"Ja? Ciničan? Ja sam toliko neciničan da sam hteo jedino da ga prislone uza zid i streljaju."

"Proces je morao da se održi. Nisu mogli jednostavno da kažu, nestani, reći ćemo da si bolestan. Tako su radili komunisti."

"Ali to ništa nije valjalo, je 1' da, taj proces? Ono što je on uradio ovoj zemlji ne može se jednostavno opisati kroz krivična dela. Trebalo je reći i mnogo šta drugo, reći kako je uspevao da iskvari sve što dotakne. I sve što mi dotičemo. Zemlju, travu, kamenje. Kako je bez prestanka lagao, automatski, principijelno, refleksno, i kako je naučio sve druge da to čine. Kako ljudi više nikome lako ne poklanjaju poverenje. Kako je iskvario čak i reči koje mi izgovaramo."

"Moje nije iskvario, taj lažljivi usrani jebeni smrdljivi skot."

"Atanase, volela bih da se uozbiljiš. Bar jednom."

"Mislio sam da je i to deo svega ovoga, Vera."

"Deo čega?"

"Slobode. Slobode da se ne bude ozbiljan. Nikada više. Nikada, nikada više, ako to ne želiš. Zar nemam pravo na to da, ako to hoću, do kraja života budem lakomislen?"

"Atanase, ti si bio podjednako lakomislen i pre Promena."

"Tada je to bilo asocijalno ponašanje. Huliganstvo. Sada je to moje ustavno pravo."

"Zar smo se za to borili? Za Atanasovo pravo na lakomislenost?"
"Možda je to u ovom trenutku dovoljno."

Na dan pre objavljivanja presude u Krivičnom postupku broj 1, Petar Solinski došao je da se poslednji put sretne sa Stojom Petkanovim. Starac je stajao unutar onog bojom iscrtanog polukruga, nosa prislonjenog uz prozor. Policajcu koji je bio na dužnosti saopšteno je da ograničenja više ne važe. Neka ga sada, neka se nagleda, ako želi. Neka baci pogled na grad kojim je nekada gazdovao.

Sedeli su na suprotnim stranama stola od dasaka, dok je Petkanov iščitavao odluku suda kao da traga za kakvom nepravilnošću. Trideset godina unutrašnjeg izgnanstva. Tako će i skončati. Njegova lična imovina pripašće državi. Bilo je u tome nečeg poznatog, nečeg gotovo utešnog. Eto, počeo je ni od čega, i završiće bez ičega. On sleže ramenima i odloži papir.

"Niste mi oduzeli ordenje i počasti."

"Smatrali smo da treba da ih zadržite."

Petkanov na to zagunđa. "No, svejedno, kako si ti, Petre?" Sada se baš od srca cerio tužiocu, kao da život tek treba da počne, život prepun pustolovina i planova i ludih poduhvata.

"Kako sam?" Iscrpljeno, pre svega. Ako ovakvu mučnu, tupu iznuđenost čovek oseti kada dobije ono što želi, kad mu domovina postane slobodna a profesionalnu karijeru pomiluje ruka uspeha, kakva li je tek iscrpljenost poraženog. Ono početno osećanje trijumfa sasvim je iščilelo. "Kako sam? Kad me već pitate, otac mi je umro, žena traži razvod, a kćerka odbija da razgovara sa mnom. I šta mislite, kako sam?"

Petkanov se ponovo isceri, a svetlost zaiskri na metalnom okviru njegovih naočara. Osećao se nekako čudno razdragano. On jeste izgubio sve, ali je bio manje poražen od ovog sve starijeg mladog čoveka. Intelktualci su patetični, to je on oduvek znao. Verovatno će mladi Solinski sada i da se razboli. Kako je samo prezirao te koji se razboljevaju. "E, pa, Petre, moraš da priznaš da ti sada izmenjene okolnosti omogućavaju da posvetiš više vremena spasavanju otadžbine."

Da li je bio ironičan? Ili pokušavao da među njima ostvari neku prisnost, dajući mu jedan takav savet? Petrova slabašna uteha ogledala se u svesti o tome da se ovog čoveka gnuša podjednako kao i ranije. On ustade da krene; ali bivši predsednik još nije bio svršio s njim. Uprkos svojim godinama, on hitro obiđe oko stola, rukova se s tužiocem, a zatim mu steže šaku među svoje punašne šape.

"Reci mi, Petre", upita on, glasom koji je zvučao i sarkastično i udvorički, "smatraš li ti da sam ja čudovište?"

"Ne tiče me se." Solinski je želeo samo da što pre ode.

"Evo, da kažemo ovako. Smatraš li ti da sam ja običan čovek, ili čudovište?"

"Ni jedno ni drugo." Državni tužilac oštro udahnu kroz nos. "Čini mi se da u vama vidim samo razbojnika."

Petkanov se na to neočekivano nasmeja. "To nije odgovor na moje pitanje. Petre, dozvoli da ti zadam jednu zagonetku, da zameni onu koju ti je zadao otac. Ili sam čudovište, ili nisam. Je l' tako? Ako nisam, onda mora da sam neko sličan tebi, ili neko u koga bi ti mogao da se pretvoriš. Šta bi voleo da sam ja? Na tebi je da odlučiš."

Pošto Solinski ne htjede da odgovori, bivši predsednik nastavi da navaljuje, gotovo izazivački. "Ne, ne zanima te? Onda, dozvoli da nastavim. Ako sam čudovište, vratiću se da te proganjam u snovima, biću tvoja noćna mora. A ako sam kao ti, vratiću se da te progonim dok si budan. Šta bi više voleo? A?" Sada ga je Petkanov vukao za ruku, privlačio ga sebi tako da je Solinski mogao da mu iz usta oseti zadah tvrdo kivanog jajeta. "Mene se nećeš otarasiti. Ova farsa od procesa ne znači ništa. I da me ubijete, to ne bi značilo ništa. To što si lagao o meni, pričao da sam ja samo mrzeo i bojao se, da nisam voleo, to neće izmeniti ništa. Mene se nećeš otarasiti. Je l' ti jasno?"

Državni tužilac iščupa ruku iz stiska svog napadača. Osetio se ukaljanim, zagađenim, seksualno obeščašćenim, ozračenim do srži. "Da se nosiš u vražju mater", uzviknu, i silovito se okrete. Nađe se licem u lice s mladim policajcem, koji je ovaj dijalog pratio s novom demokratskom radoznalošću. Nešto u trenu natera tužioca da učtivo klimne glavom, pa vojnik u znak otpozdrava lupi petama. Potom Solinski ponovo uzviknu: "U vražju mater da se nosiš. Proklet bio."

Dok je posezao za kvakom, on ču iza leđa reske, korake. Zaprepastilo ga je to što je osetio užasan strah. Jedna ruka ga ščepa za mišicu i natera ga da se okrene. Bivši predsednik je zurio u njega i vukao ga, vukao da im se lica približe. Najednom, tužilac izgubi snagu, i gnevni pogledi im se susretaše u istoj visini.

"Ne", reče Stojko Petkanov. "Grešiš. Ja proklinjem tebe. *Ja tebe osuđujem.*" Nepokolebljiv pogled, zadah tvrdo kovanog jajeta, starački prsti do bola čvrsto stisnuti oko mišice. "Ja tebe osuđujem."

Otkako su nastupile Promene, ljudi su počeli da se vraćaju crkvi; ne samo radi krštenja i pogreba, već zbog obraćanja Bogu, zbog neke neodređene utehe, zbog svesti o tome da su nešto više od pčela u košnici. Petar Solinski očekivao je gomilu zabrađenih baba, ali ugledao je samo muškarce i žene, mlade i stare i sredovečne: ljude slične njemu samom. Zbunjeno je stajao u ulazu Crkve svete Sofije i osećao se kao uljez, pitao se šta da čini, da li da klekne. Pošto mu niko nije zatražio legitimaciju, on lagano krenu uzanim bočnim prolazom. Ostavio je iza sebe mutnih četrdeset vati martovskog popodneva; sada su mu se oči privikle na sjaj, naglašen tamom kojom je bio okružen. Sveće su ga osvetljivale, uglačani mesing se žario, a mali visoki prozori sakupljali su sunčevu svetlost u tanane a čvrste zrake.

Glomazni svećnjak od kovanog gvožđa, s uakostrešenim šiljcima i blagim pregibima, širio je oko sebe raskošnu svetlost. Sveće su gorele na dva nivoa: u visini ramena za žive, i u visini kolena za mrtve. Petar Solinski kupi dve voštane sveće i upali ih na plamenu onih koje su već gorele. A onda kleknu, i zari jednu od njih u ravnu tacnu s peskom na podu crkve. Potom ustade, ispruži ruku, i zabode drugu sveću, onu koja je gorela za njegovu domovinu, na crni gvozdeni šiljak. Plamenovi su mu žarili lice. Kruto zakorači unatrag, kao general koji je položio venac, pa stade u stav mirno. A onda mu prst pronađe čelo, i on pokorno dovrši prastari pokret, prekrsti se, zdesna ulevo, pravoslavno.

Veče i kiša mekano su pali u isto vreme. Na niskom brdu severno od grada stajalo je betonsko postolje, sumorno i obesmišljeno. Bronzane ploče kojima je bilo obloženo mutno su sjale kroz vlažni vazduh. Bez Aljoše koji ih je vodio u budućnost, mitraljesci su sada vodili drugačiju bitku, beznačajnu, lokalnu, nemu.

Na pustom komadu tla pored vojnog vežbališta, pod lakom kišom znojili su se Staljin, Brežnjev, Prvi vođa i Stojko Petkanov. Osećalo se da dolazi proleće i da će prvi izdanci uskoro ponovo početi da se hvataju za klizavu bronzu vojničkih čizama. U tami, lokomotive su proklizavale na vlažnim delovima šina, udarale u viseće kablove, i u kratkim bljescima osvetljivale glave kipova. No u tom posthumnom politbirou rasprava beše utihnula; kruti divovi su začutili.

Ispred praznog Mauzoleja Prvog vođe stajala je usamljena starica. Pokisla vunena kapa bila joj je obmotana pokislim vunanim šalom. U raširenim šakama držala je male uramljene slike Vladimira Iljiča Lenjina. Po njegovom liku dobovala je kiša, ali je neuništivo lice proganjalo prolaznike. S vremena na vreme, neki bi neizlečivi pijanac ili brbljivi student sličan drozdu nešto doviknuo u pravcu starice, u pravcu slabašnog svetla koje se odbijalo od vlažnog stakla. Šta god da su vikali, ona je ostajala na svom mestu, i ćutala.

Pogovor

Jedanaesto poglavlje Barnsove istorije

Postoje pisci kojima različiti žanrovski modeli u različitim delima služe pre svega kao paravan za manje ili više uspešno prikrivanje činjenice da godinama, decenijama, katkad i čitavog života ispisuju jednu te istu knjigu. Ima, s druge strane, i onih za koje je oblikovanje umetničkog iskaza kroz različite žanrovske matrice pre svega traganje za nekim vlastitim, sasvim osobenim izrazom; neki se takvog modela domognu na vreme, neki nikada. Konačno, ima i pisaca koji posežu za različitim žanrovima pre svega zato da bi pokazali da mogu da napišu šta god hoće i kako god im se prohte.

Engleski pisac Džulijan Barns (Julian Barnes, 1946) nesumnjivo pripada ovoj poslednjoj grupi. U njegovom opusu teško je pronaći dve knjige koje izrazitije liče jedna na drugu; ako se i učine žanrovski bliskim, razlikuju se po korenito drugačijem pripovednom postupku ili suštinski različitoj perspektivi pripovedanja. Milioni čitalaca u Engleskoj i čitavom svetu nude najubedljiviju potvrdu činjenice da Barnsovi žanrovski eksperimenti nisu ni prikrivanje nemoći i jalovosti, niti nadobudno razmetanje jevtinog iluzioniste, već suvereno iskazivanje ogromnog spisateljskog dara i, ništa manje, autorske samosvesti.

Status i ugled jednog od vodećih britanskih pisaca s kraja veka, Džulijan Barns počeo je da gradi već svojim prvim romanom. *Metro-land* (*Metroland*, 1980) je u osnovi *bildungsroman*, priča o odrastanju dvojice mladića sredinom šezdesetih godina u Londonu. Ta priča, međutim, izlazi iz okvira konvencija time što se razvoj dvojice nerazdvojnih i naoko veoma sličnih junaka odvija u suprotnim pravcima: jedan ostaje buntovnik i individualista, dok se drugi utapa u srednjeklasno sivilo iz koga su obojica tako grčevito nastojali da umaknu. Najznačajniji deo romana odigrava se u njihovoj obećanoj zemlji, Francuskoj, u vreme studentskih protesta 1968. godine. Tako Barns

uz frankofiliju koja će svoj najlepší izraz pronaći u romanu *Floberov papagaj* (*Flaubert's Parrot*, 1984), demonstrira i svoje zanimanje za istoriju, posebno za trenutke velikih potresa i prevrata na toj liniji njegovih spisateljskih interesovanja naći će se desetak godina kasnije i roman *Bodljikavo prase* (*The Porcupine*, 1993).

Jednu drugu svoju značajnu literarnu opsesiju detektivsku priču Barns je odvojio od glavnog toka svog stvaranja tako što detektivske romane i priče objavljuje pod pseudonimom Den Kavana (Dan Kavanagh). Ipak, tragove te sklonosti katkad veoma lako pronalazimo i u Barnsovim "nežanrovskim" ostvarenjima; ponajviše, nesumnjivo, u istrazi koju mazohistički pedantno sprovodi glavni junak romana *Pre nego što me je sreła* (*Before She Met Me*, 1982) u potrazi za bivšim ljubavnicima svoje supruge. Naporedo sa detektivskim samomučenjem glavnog junaka, Barns ispituje fenomen ljubomore, da bi na vanredno efektan način pokazao koliko je svaka opsesija komična, dirljiva i tragična u isti mah.

To važi i za umetničke, odnosno književne opsesije. Uz napomenu, naravno, da su one potencijalno kreativne i plodne: iz jedne takve opsednutosti strastvenog zanimanja za život i delo Gistava Flobera izrasta roman *Floberov papagaj*, jedno od najznačajnijih i najuticajnijih ostvarenja u anglosaksonskoj prozi osamdesetih godina. U njemu Barns donekle sledi Nabokovljevu ideju iz *Blede vatre* (*Pale Fire*, 1962): roman se i ovde pojavljuje "prerušen", najvećim delom u formi književnoistorijskog, odnosno književnokritičkog teksta. "Ljudskost" i individualizovanost tom tekstu daje lik pripovedača, koji kroz razmišljanja o Floberu priča i vlastitu neveselu životnu priču. Tako se povest o jednom od rodonačelnika književnog modernizma pretvara u postmoderni roman *par excellence*, poigravanje s pričom i pripovedanjem u čijem je središtu uzbudljivo preispitivanje odnosa stvarnosti i fikcije, života i umetnosti.

Esejističnost i relativizovanje naracije iz Floberovog papagaja, Barns kao da pokušava da odbaci već u prvoj rečenici narednog romana, *Zureći u sunce* (*Staring at the Sun*, 1986): "Evo kako je to bilo." Konvencionalni početak, međutim, uvodi nas u priču u kojoj, ponovo, saznajemo koliko je istina mnogostruka i neuhvatljiva. Ono što isprva podseća na klasičan romaneskni zaplet, priča o detinjstvu glavne junakinje Džin Serdžant, postepeno se pretvara u složeno

razmatranje uticaja rata na ljudsku psihu, razbijeno na nekoliko vremenskih planova.

U romanu *Zureći u sunce*, okosnicu autorovih razmišljanja o istoriji predstavlja Drugi svetski rat; u *Istoriji sveta u 10 1/2 poglavlja* (*History of the World in 10 1/2 Chapters*, 1989) Barns je znatno ambiciozniji i obuhvatniji, u nastojanju da napiše upravo ono što naslov dela najavljuje, naravno na sasvim osoben način. Ljudsko saznanje i realnost ne postoje kao apsolutne kategorije; otud se istorija za Barnsa svodi na "glasove koji odjekuju u tami, slike koje plamte po nekoliko vekova, a potom zgasnu". Zbog toga su naizgled sasvim nezavisna poglavlja njegove istorije povezana pre svega sličnim prizorima. U njima se kao dominantni lajtmotiv pojavljuje Nojeva barka: kao da pisac želi da nam pokaže da se čitava istorija ljudskog roda svodi na zbunjene pokušaje odupiranja slepim destruktivnim silama.

Uzaludnost traganja za jednom i definitivnom istorijskom istinom Barns dokazuje i isticanjem nemogućnosti postojanja "konačnih verzija" i u sasvim malim, običnim životnim pričama. "Ime mi je Stjuart, i sećam se svega", tvrdi jedan od glavnih junaka na početku romana *Prijateljski razgovor* (*Talking it Over*, 1991). Preostalo dvoje protagonista, međutim, takođe se sećaju svega, s tim što se njihove priče dramatično razlikuju od Stjuartove. Tako u uskim okvirima konvencionalnog ljubavnog romana, priče o ljubavnom trouglu, autor ispisuje uzbudljivu "rašomonijadu" koja se, iako od početka ozarena humor-nim tonovima, neosetno pretvara u istinski potresnu dramu.

Reč "drama" mogla bi stajati i kao uslovna žanrovska odrednica romana *Bodljikavo prase*, ne toliko zbog onoga što se u njemu događa, koliko zbog piščeve postavke i pristupa likovima i zbivanjima. Jer, priča se, kao u mnogim velikim delima dramske literature, u osnovi svodi na sukob dva moćna protivnika. Njihov identitet, međutim, jeste ono što toj priči daje širinu i značaj: jedan je svrgnuti komunistički diktator, a drugi državni tužilac čiji je zadatak da obelodani i dokaže nedela bivšeg vladara. Reč je, zapravo, o jednoj od prvih romanesknih studija evropskog pejzaža nakon rušenja Berlinskog zida. Iako poznat kao pisac sklon esejističkom izrazu, Barns se u ovom romanu kloni svake političko-istorijske esejistike i nadmenog mudrovanja nad ostacima jednog sveta koji nikada nije ni bio njegov. Umesto gotovih odgovora i zaključaka, Džulijan Barns nudi čitaocu

pitanja kakva bi sebi morao da postavi svako ko oseća teško ostvarljivu, ali sasvim razumljivu želju da da u haosu savremenog sveta pronađe kakav-takav sistem i metod. Ta pitanja postavljena su jezgrovito i britko, premda gotovo nikada sasvim otvoreno, najčešće kroz dijaloge dvojice glavnih junaka. Pri tome, pisac ni u jednom trenutku ne dopušta sebi da se definitivno opredeli, da stane na stranu optuženog ili tužioca. Jer, s jedne strane su bahatost i prostota bivšeg moćnika, a s druge pubertetska grozničavost nove vlasti željne da, kao što'su činili oni kojima sada sudi, što pre afirmiše svoj put u svetlu budućnost kao jedini pravi. Zbog toga tužilac, reprezentativni jurišnik novog poretka, tako često poseže za floskulama karakterističnim za prošlost koju pokušava da sahrani: njegove izjave o "teškoćama prelaznog perioda" kao da su prepisane iz diktatorovih višetomnih sabranih dela. To, međutim, ni u kom slučaju ne pretvara svrgnutog tiranina u nevinu žrtvu. Jer, čitav sudski proces jeste u velikoj meri obezvređen, a tužilac ponižen činjenicom da je ishod poznat i pre početka, ali se tokom tog procesa i te kako razotkriva nakazna, čudovišna amoralnost bivšeg neprikosnovenog vlastodršca. Ključno etičko pitanje pisac, čini se, ipak ostavlja otvorenim: da li je razvlašćeni silnik odista verovao u ideju u čije ime je činio sve što je činio? I naravno, veruje li Petar Solinski u demokratiju koju gradi makar onoliko koliko je Stojko Petkanov verovao u sanjani komunizam? Sukob dveju ideologija dramatičan je i umetnički uzbudljiv upravo zbog toga što je prelomljen kroz sukob dvojice njihovih pojedinačnih predstavnika. Pobednika, po svoj prilici, nema. Solinski dobija unapred dobijeni proces, ali gubi gotovo sve drugo: porodicu i ideale, prošlost i budućnost. Petkanovu, s druge strane, ostaje prošlost, ali i veoma malo sledbenika koji bi hteli da je s njim podele, još manje onih koji bi bili spremni da krenu u neku novu svetlu budućnost sa jednim smešno kočopernim, i tako često patetičnim starčićem. Istorijske pobeđe i porazi, dakako, nikada i nisu jednoznačni i jednom zavek zapisani; njihova suština uglavnom zavisi od krajnje subjektivne perspektive posmatrača i analitičara. Zbog toga nije tačno da istoriju pišu pobednici: neke od najvrednijih istorija ispisali su upravo "slučajni posmatrači" poput Džulijana Barnsa.

Table of Contents

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27
- 28
- 29
- 30
- 31
- 32
- 33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

Pogovor